

Γ. Μπαμπινιώτης

Ελληνική γλώσσα • Γραμματική • Σύνταξη

Σύγχρονη
Σχολική Γραμματική
για όλους

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ελληνική γλώσσα • Γραμματική • Σύνταξη

Σύγχρονη
Σχολική Γραμματική
για όλους

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

ΑΘΗΝΑ 2017

Στην έκδοση τού επιστημονικού έργου
«Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους»
τού καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη πολύτιμη βοήθεια προσέφεραν οι:

Θεόδωρος Μουσιάδης

Γιώργος Μπάτζιος

Εκδόσεις: ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.
Κοκκιναρά 15, 145 63 Κηφισιά
Τηλ.: 210.99.65.443 Fax: 210.99.61.649
Ηλ. ταχυδρομείο: info@lexicon.gr
sales@lexicon.gr
Ιστότοπος: www.lexicon.gr

ISBN 978-960-9582-11-7

Α΄ Έκδοση: Οκτώβριος 2017

© Copyright ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά τον Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική, η παραφρασμένη ή διασκευασμένη απόδοση τού περιεχομένου τού παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης κ.λπ. χωρίς γραπτή άδεια τού εκδότη.

ΕΚΔΟΣΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

Γενική επιμέλεια έκδοσης και συντονισμός: Νάντια Δήμου-Τσιβεριώτη

Διόρθωση: Βασίλης Μαλισιόβας

Γραμματεία: Ειρήνη Μούτου

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Δημιουργικό Κέντρο ANMAR

Εκτύπωση και βιβλιοδεσία: LegoPrint S.p.A., Lavis (TN) – Italy

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με τη γραμματική μου αυτή φιλοδοξώ να προσφέρω ένα εγχειρίδιο τέτοιας υφής, που να προσελκύσει το ενδιαφέρον τού αναγνώστη (μαθητή, εκπαιδευτικού, γονέα, γενικότερα κάθε φιλομαθούς και «φιλόγλωσσου» αναγνώστη), ώστε να γνωρίσει, να κατανοήσει, να περιδιαβάσει και να απολαύσει τον κόσμο τής ελληνικής γλώσσας όπως τού αποκαλύπτεται μέσα από τη γραμματική. Μια φιλοδοξία, δικαιολογημένη ελπίζω, ως καταστάλαγμα σαράντα χρόνων επιστημονικής ενασχόλησής μου με τη γλώσσα, και την ελληνική γλώσσα ειδικότερα.

Η γενικότερη παραδοχή ότι η λειτουργία τής γλώσσας έχει άμεση σχέση με τη λειτουργία τού νου μας και, κατ' επέκταση, με τη γνώση τού κόσμου μας με οδήγησε να δώσω μίαν άλλη προσέγγιση τής γραμματικής δομής και τής συντακτικής λειτουργίας τής γλώσσας μας, ώστε ο αναγνώστης να εισαχθεί σε έναν τρόπο θεώρησης που θα τού επιτρέψει να συλλάβει την ουσία τής γλώσσας. Έτσι, χωρίς να λείπει, βεβαίως, το μορφοκρατικό τμήμα, η περιγραφή των τύπων τής γλώσσας (γραμματικών και συντακτικών), η έμφαση δίδεται εδώ στο τι εξυπηρετούν επικοινωνιακά οι δομές και οι λειτουργίες τής γλώσσας, από το άρθρο λ.χ. και τις πτώσεις των ουσιαστικών και το γραμματικό γένος των επιθέτων μέχρι τους χρόνους και τις διαθέσεις τού ρήματος, τη σημασιολογική ποικιλία των συνδέσμων και των προθέσεων και τον ρόλο των φθόγγων και των γραμμάτων στην οικονομία τής γλώσσας. Αυτό που επέμεινα να δώσω δεν είναι μόνο το τι και το πώς, αλλά και το γιατί χρησιμοποιούμε αυτόν ή εκείνον τον τύπο, αυτήν ή εκείνη τη γραμματική δομή ή τη συντακτική λειτουργία. Και όλα εστιασμένα γύρω από το κεντρικό συστατικό τής γλώσσας μας, το ρήμα· γύρω δηλ. από τις ενέργειες, τις πράξεις, τις δράσεις, τις καταστάσεις και τα συμβαίνοντα, στα οποία περιστρέφεται η γλωσσική μας επικοινωνία μέσα από μια συνεχή διαδικασία εξειδίκευσης των λεγομένων. Ως εκ τούτου, οι δυνατότητες πολλαπλών επιλογών που έχουμε στη γλώσσα, ιδίως στην Ελληνική λόγω τής μακρόχρονης καλλιέργειάς της, και η συνειδητοποίηση τού δημιουργικού χαρακτήρα της αποτελούν συγκεκριμένο στόχο αυτής τής γραμματικής, έναν στόχο που αφορά όλους.

Να γιατί γράφεται στον τίτλο τού βιβλίου «**γραμματική για όλους**». Όλους ενδιαφέρει, όχι η απλή γνώση, αλλά η κατάκτηση τού μηχανισμού τής μητρικής μας γλώσσας, με τον οποίο δημιουργούμε συνεχώς και δυναμικά σε όλη τη διάρκεια τής ζωής μας τον κόσμο τής επικοινωνίας μας, δηλ. την ακατάπαυστη συνάντησή μας με τους άλλους. Αυτό αρχίζει και θεμελιώνεται στα πρώτα 12 χρόνια τής ζωής μας, οικοδομείται όμως εξελικτικά, ιδίως στα χρόνια τής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατά τα οποία αναπτύσσεται περισσότερο η λογική και αφαιρετική σκέψη, απαραίτητη για να κατανοήσουμε τον σύνθετο, λεπτό και πολυεπίπεδο χαρακτήρα τής γλώσσας. Γι' αυτό ο δρόμος και η βάση ουσιαστικής και δημιουργικής γνωριμίας με τη γλώσσα είναι εκ των πραγμάτων η **σχολική γραμματική** με την ευρύτερη δυνατή έννοια.

Βέβαια, μια σχολική γραμματική που συντάσσεται στις αρχές τού 21ου αιώνα, στις ημέρες μας, υποχρεούται να είναι επιστημονικά **σύγχρονη**. Αυτό σημαίνει –και επιδιώχθηκε συστηματικά εδώ– ότι πρέπει να στηρίζεται στη μέθοδο ανάλυσης και περιγραφής που υπαγορεύει η σύγχρονη επιστήμη τής γλώσσας, η γλωσσολογία. Εδώ όμως ελλοχεύει ένας κίνδυνος που πρέπει να αποσοβηθεί: πρέπει να αξιοποιήσει κανείς τα πορίσματα τής γλωσσικής επιστήμης χωρίς να εγκλωβιστεί σε δυσνόητη

συχνά ορολογία και σε πολύ εξειδικευμένες έννοιες και εξεζητημένες αναλύσεις, οι οποίες ενδιαφέρουν μόνο τον ειδικό. Κάτι τέτοιο θα προσέθετε δυσβάσταχτο φόρτο περιττών πληροφοριών, που εκφεύγουν τού σκοπού και τού χαρακτήρα μιας σχολικής γραμματικής και μιας γραμματικής για όλους. Δεν θα επεκταθώ εδώ περισσότερο. Πιο πολλά, αναλυτικά και ειδικότερα για το περιεχόμενο, τη μέθοδο, τα προβλήματα και τους στόχους τής παρούσης Γραμματικής θα βρει ο αναγνώστης στην Εισαγωγή που ακολουθεί.

Μια αναγκαία παρατήρηση: Η παρούσα Γραμματική συνδέεται φυσικά, στη γενική σύλληψη τής θεωρίας και τής ανάλυσης, με το εκτενές έργο Γραμματικής που συντάξαμε από κοινού με τον συνάδελφο καθηγητή Χρήστο Κλαίρη το 2004 (επανεκδοση το 2011 από το Κέντρο Λεξικολογίας). Πρόκειται για έργο με εξ ορισμού ειδικότερο χαρακτήρα, το οποίο προχωρεί σε λεπτομερή ανάλυση τής γλώσσας με γλωσσολογικές απαιτήσεις, έργο αναλυτικό (1.260 σελίδων), το οποίο διαφέρει ριζικά από τους στόχους τής παρούσης «σύγχρονης σχολικής γραμματικής για όλους». Τον ίδιο ειδικό σκοπό εξυπηρετεί –σε μικρότερη έκταση– και η συνοπτική μορφή τής μεγάλης γραμματικής μας με τον Χρήστο Κλαίρη (Α΄ έκδοση το 2007, επανεκδοση από το Κέντρο Λεξικολογίας το 2011).

Στην τελική μορφή τού παρόντος έργου, που απαιτήσε μακρό χρόνο και πολύ μόχθο προσωπικής μου συγγραφικής εργασίας, είχα επιστημονικούς συμπαραστάτες δύο εκλεκτούς γλωσσολόγους μαθητές μου, ιδιαίτερα ασκημένους στον ευαίσθητο και απαιτητικό χώρο τής λεξικογραφίας, τον Θεόδωρο Μωυσιάδη, διδάκτορα γλωσσολογίας, και τον Γιώργο Μπάτζιο. Οι παρατηρήσεις, οι επισημάνσεις, η επιμέρους συμβολή τους και η επιμέλεια τής όλης παρουσίασης τού έργου υπήρξαν πολύτιμες και τους ευχαριστώ εδώ και δημοσίως. Το βάρος τής διόρθωσης ανέλαβε και σε αυτό το δύσκολο έργο ο έμπειρος φιλόλογος Βασίλης Μαλισιόβας. Τον ευχαριστώ θερμά, όπως ευχαριστώ και την Ειρήνη Μούτου, πάντοτε πρόθυμη να βοηθήσει στην αντιμετώπιση ποικίλων θεμάτων. Θερμές ευχαριστίες εκφράζω, τέλος, στην εκδότρια των λεξικών μου, την κ. Νάντια Δήμου-Τσιβεριώτη, η οποία αγάλιασε και αυτό το έργο μου, ώστε να λάβει την προσεγμένη ποιοτική μορφή που είμαι βέβαιος ότι θα εκτιμήσει ο αναγνώστης· μορφή, οργάνωση και εμφάνιση τού βιβλίου τέτοια που να συνάδει με τους στόχους τής Γραμματικής μου.

Παραδίδω αυτό το έργο μου στη χρήση των αναγνωστών, ιδίως των εφήβων μαθητών, ευελπιστώντας ότι το όραμά μου να αξιοποιηθεί το βιβλίο αυτό και στη σχολική διδασκαλία, ώστε να δημιουργήσει μιαν άλλη σχέση των μαθητών με τη γλώσσα μας, θα εκτιμηθεί τόσο από τους αρμοδίους όσο και από όλους εκείνους οι οποίοι αγαπούν τη γλώσσα και ενδιαφέρονται για την ποιότητα γνώσης και χρήσης τής σύγχρονης Ελληνικής.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μια νέα πρόταση σύγχρονης σχολικής γραμματικής

Το καίριο ερώτημα στο οποίο απαντά η παρούσα Γραμματική είναι κατά πόσον χρειαζόμαστε μια Γραμματική που να είναι μαζί «Σχολική» και «Σύγχρονη», να μπορεί μεν να διαβάζεται, να κατανοείται και να αποτελεί **«βιβλίο αναφοράς»** για μαθητές (τής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης), αλλά να στηρίζεται και σε έναν από τους τρόπους με τους οποίους μεγάλο μέρος τής **σύγχρονης** γλωσσικής επιστήμης αντιλαμβάνεται, αναλύει και περιγράφει τη γραμματική και τη σύνταξη, ιδίως εφόσον πρόκειται για σχολική εφαρμογή. Η δική μας θέση είναι ότι μια τέτοιου τύπου γραμματική είναι απαραίτητη και μπορεί να λειτουργήσει επίσης ως κίνητρο για πιο ουσιαστική, ενδιαφέρουσα και αποτελεσματική διδασκαλία τής γραμματικής στο σχολείο. Στο πνεύμα αυτό έχει συνταχθεί η παρούσα Γραμματική.

Συντάχθηκε με μια τολμηρή φιλοδοξία τού γράφοντος: να αποτελέσει για την Ελλάδα «νέα πρόταση σχολικής γραμματικής», να γίνει μια γραμματική που θα ελκύσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών, των μαθητών αλλά και τού ευρύτερου κοινού, ώστε να γνωρίσουν, να κατανοήσουν, να αξιοποιήσουν και –κάτι περισσότερο– να αγαπήσουν τον μηχανισμό τής γλώσσας μας που δημιουργεί τη «γραμματική» και τη «σύνταξη» τής Ελληνικής, ό,τι μεταφορικά αποκαλούμε εδώ «λογισμικό τής γλώσσας». Για αυτόν τον σκοπό, όσο και αν είναι απαραίτητος ο φορμαλισμός στην περιγραφή τής ελληνικής γλώσσας (η σωρεία των ποικίλων γραμματικών τύπων), που δεν λείπει εξ ανάγκης και από την παρούσα Γραμματική, η έμφαση συνειδητά έχει δοθεί στην **ουσία τής γραμματικής**: πώς δομείται, πώς οργανώνεται και πώς λειτουργεί η συγκρότηση των νοημάτων τα οποία εκφράζει η σκέψη μας μέσα από τις γραμματικές δομές και τις συντακτικές λειτουργίες που παράγουν τον συντεταγμένο λόγο.

Στην αντίληψη τής παρούσας Γραμματικής οι λέξεις δεν νοούνται χωρίς τις έννοιες, οι γραμματικές κατηγορίες («μέρη τού λόγου») χωρίς τις αντίστοιχες νοητικές κατηγορίες και οι συντακτικές δομές τής γλώσσας (φράσεις, προτάσεις, υπερπροτασιακά σύνολα) χωρίς τις ποικίλες νοηματικές συν-άψεις. Παραδοχή τής Γραμματικής μας είναι ότι λ.χ. το (εν πολλοίς τεχνικό) θέμα τής κλίσης των ονομάτων και των ρημάτων, δηλαδή το τυποκρατικό κομμάτι, δεν φέρει το κύριο βάρος στην κατανόηση τής γλώσσας. Αυτό που βαρύνει είναι να συνειδητοποιήσουμε ότι οι δύο «πυλώνες» λειτουργίας τής γλώσσας είναι **«ο κόσμος τού ρήματος»** (ενέργειες, πράξεις, δραστηριότητες, πάθη, συμβαίνοντα που διέπουν τη ζωή μας) και **«ο κόσμος των ουσιαστικών»** (πρόσωπα και πράγματα –συγκεκριμένα και αφηρημένα–, σχέσεις και καταστάσεις) που εξειδικεύουν τις ενέργειες, πράξεις κ.λπ. με άμεση αναφορά στον κόσμο μας, «τον κόσμο τής πραγματικότητας» (real world). Όλα τα άλλα «μέρη τού λόγου» υφίστανται είτε για να καθορίζουν και να χαρακτηρίζουν πρόσωπα και πράγματα (τα άρθρα, τα επίθετα, οι αντωνυμίες) είτε για να δηλώνουν τον χρόνο και τον χώρο, τον τρόπο, τις αιτίες και τους σκοπούς των πράξεων και όσων συντελούνται γύρω μας (τα επιρρήματα, οι επιρρηματικές μετοχές, οι προθέσεις, οι σύνδεσμοι). Ό,τι είναι γύρω από το ρήμα εξειδικεύει, εκτείνει και επεκτείνει το φάσμα των ενεργειών και των πράξεων, συγκροτώντας τελικά τον λόγο μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	15
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ-ΣΥΜΒΟΛΑ	27

ΜΕΡΟΣ Α: ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ 31

1. Ο κόσμος τής γλώσσας	33
1.1 Γλώσσα και σκέψη	33
1.1.1 Κόσμος – νους – γλώσσα	33
1.1.2 Το «λογισμικό» τής γλώσσας: λεξιλόγιο – γραμματική – σύνταξη.	34
1.2 Το λεξιλόγιο	36
1.2.1 Λεξικές και γραμματικές σημασίες	36
1.2.2 Τρόποι οργάνωσης τού λεξιλογίου	37
Εννοιολογικό πεδίο	38
Σημασιολογικό πεδίο	38
Ετυμολογικό πεδίο.	39
1.3 Ιεραρχική διάθρωση και οικονομία στη γλώσσα	39
1.4 Γραμματική και σύνταξη.	41
1.4.1 Δομές και λειτουργίες	41
1.4.2 Οργάνωση τής γλώσσας σε «μέρη τού λόγου»	42
1.4.3 Βασικές επικοινωνιακές λειτουργίες τής γλώσσας.	43
Αποφάνσεις	43
Ερωτήσεις.	44
Εντολές / αιτήματα / παρακλήσεις (προσταγές).	44
1.5 Η γλώσσα ως εξειδίκευση μηνυμάτων.	45
2. Προφορά και γραφή	49
2.1 Η δήλωση των σημασιών: Φωνήματα – φθόγγοι.	49
2.1.1 Από τους φθόγγους στα φωνήματα	49
Φωνήματα.	50
Αλλόφωνα.	50
Φωνολογία – Φωνητική.	50
2.1.2 Παράσταση φωνημάτων, φθόγγων και γραμμάτων	50
2.2 Φωνολογικό σύστημα: φωνήματα	52
2.2.1 Είδη φωνολογικών αντιθέσεων.	52

Με τη σειρά των φωνημάτων	52
Με τη θέση τού τόνου	52
Με την εναλλαγή των φωνημάτων	53
2.2.2 Τα φωνήματα (φωνήεντα – σύμφωνα) τής Ελληνικής	53
I. Τα φωνήεντα – Ταξινόμηση και κατηγορίες φωνηέντων	53
II. Τα σύμφωνα – Ταξινόμηση και κατηγορίες συμφώνων	54
2.2.3 Από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική	55
2.2.4 Κατανομή των φωνημάτων στη λέξη	55
2.3 Φωνητικό σύστημα: φθόγγοι	56
2.3.1 Τα αλλόφωνα τής Νέας Ελληνικής	56
Αλλόφωνα των κ, γ, χ, γκ / γγ	56
Αλλόφωνα των λ και μ	56
Αλλόφωνα τού ν.	56
Αλλόφωνα των μπ, ντ, γκ / γγ	57
Αλλόφωνα τού ι	57
2.3.2 Το φωνητικό σύστημα (οι 37 φθόγγοι) τής Ελληνικής	57
2.4 Συνδυασμοί φωνημάτων	58
2.4.1 Φωνολογικοί περιορισμοί στους συνδυασμούς φωνημάτων	58
2.4.2 Η συλλαβή	59
Η δομή τής συλλαβής	59
Κανόνες συλλαβισμού	60
2.4.3 Δίφθογγοι	60
Γενικά	60
«Καταχρηστικές δίφθογγοι» και συνίζηση	61
2.5 Φωνολογικά φαινόμενα εντός λέξεως και μεταξύ λέξεων	62
2.5.1 Έκκρουση φωνηέντων: έκθλιψη – αφαίρεση	62
Σχετική ισχύς φωνηέντων	63
2.5.2 Αφομοίωση – Ανομοίωση	64
I. Αφομοίωση	64
Αφομοίωση τόπου αρθρώσεως	64
Αφομοίωση πηρότητας	64
II. Ανομοίωση	65
Ανομοίωση κλειστού συμφώνου σε διαρκές	65
Ανομοίωση διαρκούς συμφώνου σε κλειστό	65
2.6 Τονισμός	66
2.6.1 Ο τονικός «νόμος τής τρισυλλαβίας»	66
2.6.2 Μουσικός – Δυναμικός τονισμός	66
2.6.3 Η μετακίνηση τού τόνου στην παραλήγουσα	67

2.6.4 Επιτοπισμός	67
2.7 Πολυτονικό – Μονοτονικό	68
2.7.1 Η ιστορικότητα τού πολυτονικού	68
2.7.2 Η λειτουργικότητα τού μονοτονικού	68
2.7.3 Κανόνες τού μονοτονικού συστήματος	69
2.7.4 Προτεινόμενη βελτίωση τού μονοτονικού	70
2.8 Γραφή και ορθογραφία	71
2.8.1 Διαφοροποίηση προφοράς και γραφής.	71
2.8.2 Μεταβολές φωνηέντων	72
2.8.3 Ομόπλα	73
2.8.4 Ιστορική ορθογραφία	73

ΜΕΡΟΣ Β: ΡΗΜΑΤΑ: Η ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ 75

1. Γραμματική εξειδίκευση τού ρήματος	77
1.1 Εξειδίκευση τού ρήματος: Γενικά.	77
1.2 Γραμματική εξειδίκευση (παρεπόμενα τού ρήματος)	78
1.2.1 Γενικά.	78
1.2.2 Κατηγορίες γραμματικής εξειδίκευσης	79
I. Πρόσωπο	80
II. Αριθμός.	81
III. Χρόνος.	82
Σχετικός χρόνος	83
Χρονικές βαθμίδες.	83
Χρόνος και ονομασίες των χρόνων	85
IV. Ποιόν ενεργείας	85
Ποιόν ενεργείας και ονομασίες των χρόνων	86
Χρόνοι και ποιόν ενεργείας	87
Οι ιδιαιτερότητες τού παρακειμένου.	88
Χρονικοί σύνδεσμοι και ποιόν ενεργείας	89
Ρήματα με περιορισμούς ως προς την επιλογή ποιού ενεργείας	90
V. Τροπικότητα	91
Βεβαιότητα – κυμαινόμενη μη βεβαιότητα.	91
Άρνηση	92
VI. Διάθεση – Φωνή.	93
Διάθεση	94
Φωνή	96
Αποθετικά ρήματα	97

2. Υποχρεωτική συντακτική εξειδίκευση τού ρήματος: ορίσματα	99
2.1 Γενικά	99
2.2 Πρόταση	100
2.2.1 Η έννοια τής πρότασης	100
Γραμματικές – αντιγραμματικές προτάσεις	101
2.2.2 Απλή – επαυξημένη – σύνθετη – ελλειπτική πρόταση	101
2.2.3 Λειτουργική προοπτική τής πρότασης.	102
2.2.4 Ρηματικές – ονοματικές προτάσεις	103
Περιφραστικά – απολεξικοποιημένα ρήματα	104
2.3 Συντακτικά συστατικά τού ρήματος	105
2.3.1 Το σθένος τού ρήματος	105
2.3.2 Το υποκείμενο τού ρήματος	105
Γραμματικό υποκείμενο	105
Λεξικό υποκείμενο	105
Λογικό υποκείμενο	106
2.3.3 Τα συμπληρώματα (αντικείμενα) τού ρήματος	106
I. Μονοσθενή, δισθενή και τρισθενή ρήματα	106
Μονοσθενή ρήματα (χωρίς αντικείμενο).	106
Δισθενή (με ένα αντικείμενο)	106
Τρισθενή ρήματα (με δύο αντικείμενα)	107
II. Μορφές τού αντικειμένου	108
Αντικείμενο σε αιτιατική	108
Αντικείμενο σε γενική	108
Εμπρόθετο αντικείμενο	109
Προτασιακά αντικείμενα (+ να – ότι / πως – αν – μήπως)	111
2.3.4 Η χρήση των αντωνυμιών ως ορισμάτων	112
Αντωνυμική επανάληψη	113
2.3.5 Συνδετική σύνταξη: κατηγορούμενο	113
Κατηγορούμενο	113
Κατηγορίες συνδετικών ρημάτων	114
2.3.6 Απρόσωπα – τριτοπρόσωπα ρήματα	114
2.4 Σημασιολογικοί ρόλοι των ορισμάτων	116
Παθητική σύνταξη	116
Υποκείμενο σε σημασιολογικό ρόλο αιτίας, οργάνου, βιώνοντος	116
3. Προαιρετική συντακτική εξειδίκευση τού ρήματος:	
επιρρηματικοί προσδιορισμοί	118
3.1 Γενικά	118
3.2 Οι κατηγορίες των επιρρηματικών προσδιορισμών	119

3.2.1 Χρόνος	119
Χρονικός συσχετισμός	120
Κειμενικός χρόνος	121
Χρονικά επιρρήματα	121
3.2.2 Χώρος	122
Κίνηση – στάση	123
Προσέγγιση – απομάκρυνση.	123
Προσανατολισμός	124
Ζεύγη τοπικών αντιθέσεων	124
Τοπικά επιρρήματα	125
3.2.3 Τρόπος	125
Περιγραφικά / Ποιοτικά – ταξινομικά τροπικά επιρρήματα	126
Λεξικοποιημένη δήλωση τού τρόπου	126
Προθετικά σύνολα	126
Πολλαπλές επιλογές στη δήλωση τού τρόπου	127
Έτσι: επίρρημα και κειμενικός δείκτης	128
Τροπικά επιρρήματα	128
3.2.4 Αιτία – αποτέλεσμα – σκοπός	129
γιατί – επειδή / για να / ώστε	129
I. Αιτία.	129
Η αιτία σε διαπροτασιακό και κειμενικό επίπεδο	130
II. Αποτέλεσμα.	130
III. Σκοπός	131
3.2.5 Ποσοτική εκτίμηση – διαβάθμιση (σύγκριση).	132
Ποσοτικά επιρρήματα	133
3.2.6 Συνδυαστικότητα των επιρρημάτων	134
3.2.7 Προτασιακά και συνεκτικά επιρρήματα	134
Προτασιακά επιρρήματα.	134
Συνεκτικά επιρρήματα	135
3.3 Η επιρρηματική λειτουργία των συνδέσμων	135
3.3.1 Γενικά.	135
3.3.2 Παρατακτική σύνδεση	136
3.3.3 Υποτακτική σύνδεση	137
I. Υποτακτικοί επιρρηματικοί σύνδεσμοι	138
II. Υποτακτικοί – Συμπληρωματικοί σύνδεσμοι («συμπληρωματικοί δείκτες»).	141
3.4 Η επιρρηματική λειτουργία των προθέσεων	142
3.4.1 Γενικά.	142
3.4.2 Προθέσεις γενικής χρήσεως.	144

I. σε	144
II. με	145
III. από	145
IV. για	146
3.4.3 Προθέσεις ειδικής χρήσεως	146
3.4.4 Καταχρηστικές προθέσεις	147
3.4.5 Περιφραστικές προθέσεις	147
Ειδική περίπτωση: Σύνταξη των <i>πριν</i> και <i>μετά</i> (με ή χωρίς <i>από</i>)	148
3.4.6 Προθέσεις που συντάσσονται με γενική	149
I. Προθέσεις γενικής / ειδικής χρήσεως	149
II. Προθέσεις ονοματικής ή επιρρηματικής προέλευσης	150
3.4.7 Προθέσεις που συντάσσονται με δοτική	151
3.4.8 Παγιωμένες εμπρόθετες εκφράσεις	152
4. Μορφολογία τού ρήματος	153
4.1 Το πλήθος των ρηματικών τύπων τής Ελληνικής	153
4.2 Τάσεις απλούστευσης και συμμετρίας	155
4.2.1 Απλούστευση των καταλήξεων	155
4.2.2 Αναλυτική (περιφραστική) εκφορά	157
4.3 Ρηματικές καταλήξεις	157
4.3.1 Α΄ και Β΄ συζυγία	158
4.3.2 Καταλήξεις παρελθοντικών χρόνων	159
Κανονικότητες στην κλίση των ρημάτων των παρελθοντικών χρόνων	160
Μεσοπαθητικός παρατατικός	160
4.3.3 Καταλήξεις μη παρελθοντικών χρόνων	161
4.3.4 Καταλήξεις μεσοπαθητικής φωνής	162
4.3.5 Καταλήξεις προστακτικής	163
4.3.6 Τα 23 σύνολα καταλήξεων (ληκτικά συστήματα)	163
4.3.7 Τα βοηθητικά ρήματα <i>έχω</i> και <i>είμαι</i>	165
I. Το ρήμα <i>έχω</i>	165
II. Το ρήμα <i>είμαι</i>	166
4.4 Η τριθεματική δομή τού ρήματος	167
4.4.1 Γενικά	167
4.4.2 Θεματικές κατηγορίες	169
I. Ένσιγμα	169
II. Άσιγμα	170
4.5 Μεταπλασμοί	171
4.5.1 Μεταπλασμός σε -ν φωνενπτόληκτων ενεστωτικών θεμάτων	171
4.5.2 Ενεστωτικός μεταπλασμός	171

I. Τα ρήματα: λέω, ακούω, τρώω, καίω, κλαίω, φταίω – πάω, φάω	171
II. Τα ρήματα: θυμάμαι, κοιμάμαι, λυπάμαι, φοβάμαι	172
4.5.3 Μη μεταπλασμός των σύνθετων ρημάτων	173
4.5.4 Συνοπτικοί τύποι σε -εσα / -ασα αντί -ησα	173
4.6 Ρηματική αύξηση.	174
4.6.1 Συλλαβική αύξηση	174
4.6.2 Χρονική ή φωνηεντική αύξηση	175
4.6.3 Εσωτερική αύξηση	175
I. Εσωτερική συλλαβική αύξηση.	175
II. Εσωτερική χρονική αύξηση.	176
4.7 Τονισμός τού ρήματος.	177
4.7.1 Οπισθοχωρητική κίνηση τού τόνου σε παρελθοντικές δομές και προστακτική	177
4.7.2 Ρηματική αύξηση και τονισμός	178
4.7.3 Τονισμός ρημάτων Β΄ συζυγίας.	179
4.8 Η μετοχή	180
4.8.1 Επιρρηματική μετοχή.	180
4.8.2 Συντελεσμένη μεσοπαθητική μετοχή σε -μένος, -η, -ο	181
4.8.3 Άλλες εν χρήσει μετοχές προερχόμενες από τη λόγια παράδοση.	181
4.8.4 Μετοχές με (λόγιο) αναδιπλασιασμό ή χρονική αύξηση	183
4.9 Ιδιαιτερότητες σε ορισμένες κατηγορίες ρημάτων	186
4.9.1 Ρήματα σε -ώ προερχόμενα από αρχαία συνηρημένα σε -άω.	186
4.9.2 Ρήματα σε -ώ προερχόμενα από αρχαία συνηρημένα σε -όω.	187
4.9.3 Ρήματα προερχόμενα από αρχαία σε -μι	188
4.9.4 Ιδιαιτερότητες τού μεσοπαθητικού παρατατικού ορισμένων ρημάτων	189
I. Ρήματα σε -ούμαι	189
II. Ρήματα σε -ώμαι	191
4.9.5 Λόγιοι μεσοπαθητικοί τύποι τού αορίστου (συνοπτικοί)	192
I. Τύποι σε -θην, -θης, -θη... προερχόμενοι από τον αρχαίο παθητικό αόριστο.	192
II. Τύποι σε -ην, -ης, -η... προερχόμενοι από τον αρχαίο παθητικό αόριστο β΄	193

ΜΕΡΟΣ Γ: ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ: ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΜΑΣ 197

1. Γραμματική εξειδίκευση των ουσιαστικών.	199
1.1 Σημασιολογική διάκριση των ουσιαστικών	199
1.2 Εξειδίκευση των ουσιαστικών	200
1.3 Γραμματική εξειδίκευση των ουσιαστικών.	201
1.3.1 Οι πτώσεις	201
I. Ονομαστική	201

II. Αιτιατική	201
III. Γενική	202
IV. Κλητική	202
1.3.2 Ο αριθμός	203
Η δήλωση του αριθμού	203
Κατηγορίες ουσιαστικών ως προς τον αριθμό	203
Αποκλίσεις από την κανονική δήλωση του αριθμού	204
1.3.3 Το γένος	204
Φυσικό και γραμματικό γένος	204
Η συμφωνία του γένους	205
2. Συντακτική εξειδίκευση των ουσιαστικών	206
2.1 Καθορισμός και χαρακτηρισμός τής αναφοράς	206
2.2 Καθορισμός τής αναφοράς: Άρθρα	207
2.2.1 Οριστικό / αόριστο ειδικευτικό	207
2.2.2 Οριστικό / αόριστο γενικευτικό	208
2.2.3 Οριστικό γενικευτικό / ειδικευτικό	208
2.2.4 Αόριστο γενικευτικό / ειδικευτικό	209
ένας, μία, ένα και αόριστες αντωνυμίες ως αόριστα άρθρα	209
2.3 Χαρακτηρισμός τής αναφοράς: Επίθετα	210
Περιγραφικά (ποιοτικά) επίθετα	211
Ταξινομικά επίθετα	211
Επίθετα χρώματος	212
Επίθετα ύλης	212
Επίθετα ποσού	212
2.4 Χαρακτηρισμός τής αναφοράς: Αντωνυμίες	213
2.4.1 Δεικτικές αντωνυμίες	213
2.4.2 Κτητικές αντωνυμίες	215
2.5 Επεξεργασμένοι χαρακτηρισμοί	216
2.5.1 Γενική πτώση	216
2.5.2 Εμπρόθετοι προσδιορισμοί	217
2.5.3 Αναφορικές προτάσεις	218
Περιοριστική – πλεοναστική αναφορική πρόταση	218
2.5.4 Παράθεση – επεξήγηση	219
2.5.5 Κατηγορούμενο	219
3. Μορφολογία τού ουσιαστικού και των ονοματικών στοιχείων (επιθέτων, αριθμητικών, αντωνυμιών)	220
3.1 Οι τύποι των ουσιαστικών	220
3.1.1 Μορφολογική κατηγοριοποίηση των ουσιαστικών	220

3.1.2	Μορφολογική υποκατηγοριοποίηση των ουσιαστικών	221
	I. Ισοσύλλαβα – Ανισοσύλλαβα	221
	II. Αρσενικά – Θηλυκά – Ουδέτερα	222
	III. Μορφές καταλήξεων	223
3.1.3	Συνοπτική παρουσίαση τής κλίσης των ουσιαστικών	224
3.1.4	Κανονικότητες στην κλίση των ουσιαστικών	226
	I. Ανάλυση 1: Ενιαίο θέμα	227
	II. Ανάλυση 2: Πληρέστερο – βραχύτερο θέμα	227
	III. Ανάλυση 3: Παρουσία–απουσία -ς.	228
3.1.5	Ειδικότερες περιπτώσεις.	230
	Αρσενικά σε -ης / -υς / -ις με πληθυντικό σε -εις, -ων	230
	Θηλυκά σε -ώ / -ώς	231
	Ουδέτερα ανισοσύλλαβα σε -ρ και -ς	231
	Λόγιες γενικές ουσιαστικών	232
3.1.6	Τονισμός των ουσιαστικών	232
	I. Ακινησία τόνου (σταθερή θέση τού τόνου)	233
	II. Κίνηση τόνου (εναλλαγή στη θέση τού τόνου)	233
	III. Ιδιαίτερες περιπτώσεις	237
3.2	Οι τύποι των επιθέτων	237
3.2.1	Κλίση των επιθέτων	237
3.2.2	Κατηγοριοποίηση των επιθέτων.	238
	I. -ος, -η, -ο	239
	II. -ος, -α, -ο	241
	III. -ύς, -ιά, -ύ	242
	IV. -ής, -ιά, -ί.	244
	V. -ής, -ής, -ές / -ης, -ης, -ες	244
	VI. -ης, -α, -ικο.	247
	VII. -ων, -ων, -ον.	247
	VIII. Το επίθετο <i>πολύς</i>	248
3.2.3	Τονισμός των επιθέτων	249
3.2.4	Τύποι σύγκρισης των επιθέτων (παραθετικά)	251
	Είδη σύγκρισης	251
	Βαθμοί σύγκρισης	251
	Σχηματισμός συγκριτικού βαθμού.	252
	Σχηματισμός υπερθετικού βαθμού.	253
	Ιδιαιτερότητες στον σχηματισμό των παραθετικών	254
3.3	Οι τύποι των αριθμητικών	255
	Απόλυτα αριθμητικά.	256

Τακτικά αριθμητικά	256
Αναλογικά αριθμητικά	257
Ποικίλα αριθμητικά	257
3.4 Οι τύποι των αντωνυμιών	258
3.4.1 Ονοματικές και επιθετικές αντωνυμίες	258
3.4.2 Είδη αντωνυμιών	260
I. Προσωπικές αντωνυμίες	260
Εμφατικοί (ισχυροί) – μη εμφατικοί (αδύνατοι) τύποι	260
<i>αυτός, αυτή, αυτό</i>	262
<i>αυτουνού, αυτηνής, αυτωνών</i>	262
<i>ο ίδιος, η ίδια, το ίδιο – μόνος, -η, - ο μου...</i>	262
II. Αυτοπαθείς και αλληλοπαθείς αντωνυμίες	263
III. Κτητικές αντωνυμίες	264
IV. Δεικτικές αντωνυμίες	265
Προσωπική δείξη	266
Ποσοτική δείξη	266
Ποιοτική δείξη	266
V. Ερωτηματικές αντωνυμίες	266
Ερώτηση για πρόσωπα / πράγματα	267
Ποσοτική ερώτηση	267
Ποιοτική ερώτηση	268
Κτητική ερώτηση	268
VI. Αόριστες αντωνυμίες	268
α) Γενική αοριστία	269
β) Διαλογική αοριστία	269
γ) Γενικευτική αοριστία	270
δ) Ποσοτική αοριστία	270
VII. Αναφορικές αντωνυμίες	271

ΜΕΡΟΣ Δ: ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ 273

1. Ετυμολογικές σχέσεις των λέξεων	275
2. Παραγωγή – Σύνθεση: Γενικά	277
2.1 Προσφύματα και συμφύματα	277
2.2 Σύνθεση: Γενικές έννοιες	279
3. Παραγωγή – Σύνθεση ρημάτων	282
3.1 Παραγωγή ρημάτων	282

3.1.1 Παραγωγικά προθήματα ρημάτων (προρρηματικά)	282
3.1.2 Παραγωγικά επιθήματα ρημάτων	284
3.2 Σύνθεση ρημάτων	285
3.2.1 Λεξική σύνθεση ρημάτων	285
3.2.2 Συμφυματική σύνθεση ρημάτων	285
I. Λεξικά προθήματα ρημάτων	285
II. Λεξικά επιθήματα ρημάτων	286
Μετονοματικά ρήματα (παρασύνθετα)	286
4. Παραγωγή – Σύνθεση ουσιαστικών	287
4.1 Παραγωγή ουσιαστικών	287
4.1.1 Παραγωγικά προθήματα ουσιαστικών	287
4.1.2 Παραγωγικά επιθήματα ουσιαστικών	288
4.1.3 Ονοματοποίηση	289
4.2 Σύνθεση ουσιαστικών	290
4.2.1 Λεξική σύνθεση ουσιαστικών	290
4.2.2 Η μορφολογία των σύνθετων ουσιαστικών	290
Συνδετικό φωνήεν	290
Μορφολογικές αλλαγές	291
Τονισμός	291
4.2.3 Είδη συνθέτων (ουσιαστικών)	292
Παρατακτικά σύνθετα	292
Προσδιοριστικά σύνθετα	293
Αντικειμενικά / υποκειμενικά σύνθετα	293
4.2.4 Συμφυματική σύνθεση ουσιαστικών	293
I. Λεξικά προθήματα ουσιαστικών	293
II. Λεξικά επιθήματα ουσιαστικών	294
5. Παραγωγή – Σύνθεση επιθέτων	295
5.1 Παραγωγή επιθέτων	295
5.1.1 Παραγωγικά προθήματα επιθέτων	295
5.1.2 Παραγωγικά επιθήματα επιθέτων	296
5.2 Σύνθεση επιθέτων	297
5.2.1 Λεξική σύνθεση επιθέτων	297
Παρατακτικά σύνθετα	297
Προσδιοριστικά σύνθετα	298
Αντικειμενικά σύνθετα	298
Κτητικά σύνθετα	299
5.2.2 Συμφυματική σύνθεση επιθέτων	299
I. Λεξικά προθήματα επιθέτων	299

II. Λεξικά επιθήματα επιθέτων	299
6. Παραγωγή – Σύνθεση επιρρημάτων	300
6.1 Παραγωγή επιρρημάτων	300
6.1.1 Γενικά	300
6.1.2 Ειδικές παρατηρήσεις	302
6.1.3 Παραγωγικά επιθήματα επιρρημάτων	304
6.2 Σύνθεση επιρρημάτων	304
7. Ειδικές μορφές σύνθεσης	305
7.1 Πολυσύνθετες λέξεις	305
7.2 Πολυλεκτικά σύνθετα	306
7.2.1 Φραστικές / περιφραστικές λέξεις	306
7.2.2 Χαλαρά πολυλεκτικά σύνθετα	306
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	309
Περιεχόμενα Παραρτήματος	310
1. ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΙΞΗΣ	311
2. ΚΛΙΣΗ ΡΗΜΑΤΟΣ	323
3. ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΡΗΜΑΤΩΝ (Α΄ ΣΥΖΥΓΙΑΣ)	335
4. ΑΝΩΜΑΛΑ ΡΗΜΑΤΑ	343
5. ΚΛΙΣΗ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ	355
6. ΚΛΙΣΗ ΕΠΙΘΕΤΩΝ-ΜΕΤΟΧΩΝ	362
7. ΑΠΟΛΥΤΑ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΑ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ	369
8. ΠΡΟΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ	371
ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	431
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	435
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	466

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	αιώνας	κυριολ.	κυριολεκτικό
αιτ.	αιτιατική	λ.χ.	λόγου χάριν
αριθμητ.	αριθμητικό	λόγ.	λόγιος, -α, -ο
αρσ.	αρσενικό	λογιότ.	λογιότερο
αρχ.	αρχαίος, -α, -ο	μεσοπαθ.	μεσοπαθητικός, -ή, -ό
βλ.	βλέπε	μτφ.	μεταφορικά
βλ. κ.	βλέπε και	μτφρ.	μετάφραση
γεν.	γενική	μτχ.	μετοχή
δηλ.	δηλαδή	ονομαστ.	ονομαστική
ειδικότ.	ειδικότερα	ορθότ.	ορθότερα
εν.	ενικός	ουδ.	ουδέτερο
ενεργ.	ενεργητικός, -ή, -ό	ουσ.	ουσιαστικό
ενν.	εννοείται	Π.Ε.	ποιόν ενεργείας
επίθ.	επίθετο	π.χ.	παραδείγματος χάριν
επίρρ.	επίρρημα	παθ.	παθητικός, -ή, -ό
επιστ.	επιστημονικό	πβ.	παράβαλε
επιτατ.	επιτατικός, -ή, -ό / -ά	πληθ(υντ).	πληθυντικός
θηλ.	θηλυκό	πρόσ.	πρόσωπο
Ι.Ε.	ινδοευρωπαϊκός, -ή, -ό	προφορ.	προφορικό
κ.	και	σελ.	σελίδα
κατάλ.	κατάληξη	σημ.	σημασία
κ.ά.	και άλλα	σπάν.	σπάνια
κ.λπ. / κ.τ.λ.	και (τα) λοιπά	συζ.	συζυγία
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής	συνεκδ.	συνεκδοχικά
κ.τ.ό.	και τα όμοια	συνήθ.	συνήθως
καθημ.	καθημερινό	συνθ.	συνθετικό
κατ' επέκτ.	κατ' επέκταση	σύνθ.	σύνθετο
κλητ.	κλητική	συντελ.	συντελεσμένος, -η, -ο
κυρ.	κυρίως	φρ.	φράση

«Καὶ σαφὲς ὅτι ἀκόλουθόν ἐστι τὸ καὶ τὰς λέξεις, μέρος οὔσας τοῦ κατὰ σύνταξιν αὐτοτελοῦς λόγου, τὸ κατάλληλον τῆς συντάξεως ἀναδέξασθαι· τὸ γὰρ ἐξ ἐκάστης λέξεως παρυφιστάμενον νοητὸν τρόπον τινὰ στοιχεῖόν ἐστι τοῦ λόγου, καὶ ὡς τὰ στοιχεῖα τὰς συλλαβὰς ἀποτελεῖ κατὰ τὰς ἐπιπλοκάς, **οὕτω καὶ ἡ σύνταξις τῶν νοητῶν τρόπον τινὰ συλλαβὰς ἀποτελέσει διὰ τῆς ἐπιπλοκῆς τῶν λέξεων. Καὶ ἔτι ὄν τρόπον ἐκ τῶν συλλαβῶν ἢ λέξεις, οὕτως ἐκ τῆς καταλληλότητος τῶν νοητῶν ὁ αὐτοτελής λόγος.**»

Απολλώνιος ο Δύσκολος: Περὶ συντάξεως Α΄ 2, 8 κ.εξ.

«Ἐὰν ἀπορήσῃ τις διὰ τί περὶ Γραμματικῆς λαλῶν μετεχειρίσθην τόσο συχνὰ τῆς Φιλοσοφίας τ' ὄνομα, λέγω πρὸς αὐτὸν ὅτι διὰ δύο μάλιστα αἰτίας τὸ ἔκαμα. Ἡ πρώτη, διότι εἶμαι ἀδιστακτῶς πληροφορημένος ὅτι οὐτ' ἐπιστήμη οὔτε τέχνη οὐδεμία δύναται νὰ παραδοθῆ μὲ εὐκολίαν ἢ νὰ ἔλθῃ εἰς τελειότητα χωρὶς τὴν χειραγωγίαν τῆς Φιλοσοφίας. **Μία τούτων εἶναι καὶ ἡ Γραμματικὴ, ἀδιαίρετος τῆς Λογικῆς, ἐπειδὴ καταγίνεται εἰς τὰ προφορικὰ καὶ γραπτὰ σημεῖα τῶν ἐννοιῶν.**»

Αδαμάντιος Κοραΐς: Προλεγόμενα Α΄, 1833, σελ. 178

*"The term 'grammar' goes back (through French [grammaire] and Latin [grammatica]) to a Greek word [γραμματική] which may be translated as 'the art of writing'. **But quite early in the history of Greek scholarship this word acquired a much wider sense and came to embrace the whole study of language.**"*

John Lyons: *Introduction to Theoretical Linguistics*, 1968, p. 133

«Ἡ γραμματικὴ μίας γλώσσας εἶναι ὁ μηχανισμὸς που παράγει ὅλες τις γραμματικὲς [grammatical] προτάσεις αὐτῆς τῆς γλώσσας καὶ καμιά αντιγραμματικὴ [ungrammatical] πρόταση. Ἐνας τρόπος νὰ ελέγξουμε τὴν ἐπάρκεια τῆς γραμματικῆς που προτείνεται γιὰ μίαν γλώσσα εἶναι **νὰ ἐξετάσουμε κατὰ πόσον οἱ προτάσεις που παράγει αὐτὴ ἡ γραμματικὴ εἶναι πράγματι γραμματικὲς προτάσεις, ἀποδεκτὲς ἀπὸ τοὺς ομιλητὲς αὐτῆς τῆς γλώσσας.**»

Noam Chomsky: *Syntactic Structures*, 1957, p. 13

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Ο κόσμος τής γλώσσας

1.1 Γλώσσα και σκέψη

1.1.1 Κόσμος – νους – γλώσσα

Η γλώσσα τού ανθρώπου δεν νοείται έξω και χωριστά από το κύριο προνόμιο τού ανθρώπου, έξω από τον **νου** του, αλλά και έξω από τον **κόσμο** όπου ζει ο άνθρωπος, τον εξωτερικό και εσωτερικό κόσμο του, για τον οποίο αισθάνεται την ανάγκη να μιλήσει.

Ο κόσμος αποτελείται από κάθε τι που υπάρχει σε αυτόν, από **τα όντα** που μάς περιβάλλουν. Ο άνθρωπος μέσα και πέρα από τις αισθήσεις του συλλαμβάνει τον κόσμο κυρίως μέσα από τον νου του, μετατρέποντας στη νόσή του τα όντα σε **έννοιες**¹. Ζώντας μαζί με άλλους ανθρώπους, ζώντας «εν κοινωνία», ο άνθρωπος χρειάζεται να μιλάει για τον εαυτό του και για τους άλλους, για πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις, να μιλάει για τα όντα που υπάρχουν στο μυαλό του ως έννοιες.

Για να μιλήσει, χρειάζεται τη γλώσσα. Χρειάζεται να συμβολίσει τις έννοιες με **σημασίες** που παίρνουν ορισμένο –και περιορισμένο– περιεχόμενο σε κάθε κοινωνία **με συμβατικό τρόπο**. Έτσι μπορούν να τις μαθαίνουν, να τις αναγνωρίζουν, να τις ανακαλούν και να τις χρησιμοποιούν τα μέλη τής συγκεκριμένης κοινωνίας, τα μέλη τής συγκεκριμένης **γλωσσικής κοινότητας**.

Με τη σειρά τους οι σημασίες, επειδή όπως οι έννοιες είναι και αυτές νοητικές οντότητες, χρειάζεται να ενδυθούν ορισμένο «πχητικό ένδυμα», ώστε να εκφράζονται και να προσλαμβάνονται από τα μέλη τής κοινότητας. Οι σημασίες χρειάζονται δηλ. **φθογγικούς συνδυασμούς**, για να τις δηλώνουν. Έτσι λ.χ. η σημασία «παιδί» στη Νέα Ελληνική δηλώνεται από τον συνδυασμό των φθόγγων [i, e, δ, ρ] στη σειρά [ρ, e, δ, ι] και μάλιστα με τόνο πάνω στο i [ρεδι´].

Ο φθογγικός συνδυασμός [ρεδι´] δημιουργήθηκε συμβατικά από τους ομιλητές τής ελληνικής γλώσσας, για να είναι το **σημαίνον** που θα εκφράζει τη σημασία ή –με άλλον όρο– το **σημαινόμενο** «παιδί». Ο συμβατικός συνδυασμός συγκεκριμένης σημασίας με συγκεκριμένη φθογγική δήλωση (μορφή) συναπαρτίζει ό,τι ονομάζουμε **λέξη**.

Η λέξη, κάθε λέξη, είναι συγκεκριμένος συμβατικός συνδυασμός **σημαινομένου** (σημασίας) και **σημαινόντος** (μορφής).

Χωρίς το σημαίνον, χωρίς δηλ. το (εξωτερικό) υλικό στοιχείο των φθόγγων, δεν θα ήταν δυνατή η

1. Λέγοντας ότι στον νου μας και με τον νου μας «μετατρέπουμε» τα όντα σε έννοιες, εννοούμε ότι έτσι τα καταλαβαίνουμε και τα γνωρίζουμε (με τη δύναμη και την αδυναμία τού ανθρώπινου νου), όχι ότι μεταβάλλουμε την ουσία τους. Εννοούμε δηλ. ότι τα όντα υπάρχουν για εμάς μόνο με αυτόν τον τρόπο, ως αισθητά και νοητά.

μετάδοση τής σημασίας, που είναι (εσωτερική) νοπτική οντότητα. Θα μπορούσε να λεχθεί μεταφορικά ότι η λέξη είναι σαν τον άνθρωπο: όπως ο άνθρωπος αποτελείται από πνεύμα (άλυο στοιχείο) και σώμα (υλικό στοιχείο), έτσι και η λέξη αποτελείται από πνευματικό-νοπτικό στοιχείο (τη σημασία) και υλικό στοιχείο (τη φθογγική δήλωση).

Επομένως, η **ύπαρξη** (ο κόσμος) συλλαμβάνεται από τη **νόσή** μας (τον νο) μέσω των αισθήσεων ή καθαρώς νοπτικά και χρειάζεται τη **σήμανση** (τη γλώσσα), για να δηλωθεί. Τα όντα υπάρχουν για εμάς ως **έννοιες** και οι έννοιες ως **σημασίες**. Οι σημασίες σε συνδυασμό με διαδοχές φθόγγων δίνουν τις **λέξεις**.

ΚΟΣΜΟΣ	↔	ΝΟΥΣ	↔	ΓΛΩΣΣΑ
ύπαρξη	↔	νόση	↔	σήμανση
όντα	↔	έννοιες	↔	σημασίες (λέξεις)

Κάθε συγκεκριμένο σύνολο εννοιών που δεν προσκρούει στις «συνθήκες αληθείας» (στις πραγματολογικές συνθήκες τής συγκεκριμένης επικοινωνίας και στη λογική) συγκροτεί ό,τι αποκαλούμε **νόημα**, δηλ. μια ολοκληρωμένη σκέψη. Το νόημα δηλώνεται γλωσσικά από την **πρόταση**, που είναι γραμματικώς αποδεκτή, εφόσον δεν προσκρούει στους κανόνες δομής (γραμματική) και λειτουργίας (σύνταξη) τής συγκεκριμένης γλώσσας. Το νόημα ως η σημασία ολόκληρης πρότασης, δηλ. ως τελικό προϊόν σημασιοσυντακτικής σύνθεσης, διαφέρει τόσο από τη μεμονωμένη έννοια όσο και από την απλή σημασία μιας λέξης.

Νόημα δηλώνει μόνον η πρόταση· η λέξη δηλώνει σημασία, δεν δηλώνει νόημα.

1.1.2 Το «λογισμικό» τής γλώσσας: λεξιλόγιο – γραμματική – σύνταξη

Γλώσσα χωρίς σημασίες δεν νοείται. Διότι γλώσσα είναι οι πληροφορίες που δίνουμε και παίρνουμε, οι δε πληροφορίες δηλώνονται κυρίως από τις σημασίες και ειδικότερα από τις λέξεις που τις δηλώνουν. Ο κόσμος των σημασιών στη γλώσσα και οι μεταξύ τους σχέσεις (σχέσεις ομοιότητας, συνάφειας, αντίθεσης κ.λπ.) συνθέτουν το **λεξιλόγιο** τής γλώσσας. Είναι ό,τι ονομάζουμε **συνώνυμα** και **αντώνυμα / αντίθετα** (αγάπη, συμπάθεια – μίσος, αντιπάθεια), **υπερώνυμα** και **υπώνυμα** (άνθος – τριαντάφυλλο, κρίνος, γαρύφαλλο). Στο λεξιλόγιο ανήκουν επίσης τα **παράγωγα** και τα **σύνθετα**, ό,τι παλαιότερα αποκαλούσαμε «ετυμολογικό» τής γλώσσας (σπίτι: σπιτ-άκι, σπιτ-αρόνα – βάλλω: ανα-βάλλω, αναβολή, συμ-βάλλω, συμβολή, προ-βάλλω, προβολή κ.λπ.)².

Θα μπορούσε άραγε να λειτουργήσει επικοινωνιακά η γλώσσα με μόνες τις λέξεις, χωρίς καμία σύνδεση μεταξύ τους; Η απάντηση είναι αρνητική. Η γλώσσα δεν μπορεί να υπάρξει, δηλ. να λειτουργήσει επικοινωνιακά, αν οι λέξεις δεν συνδεθούν μεταξύ τους, ώστε να απαρτίσουν **κείμενο**, ροή λόγου με λογική και γλωσσική αλληλουχία. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται ένας μηχανισμός, ένα πολύ σύν-

2. Για τα παράγωγα και τα σύνθετα, καθώς και για τις λειτουργίες τους, βλ. αναλυτικά Μέρος Δ΄.

θετο και απαιτητικό σύστημα, η **γραμματική**³ και η **σύνταξη**. Γραμματική και σύνταξη είναι ο μηχανισμός με τον οποίο συνδέονται δημιουργικά οι λέξεις κάθε γλώσσας, ώστε να παράγουν άπειρα σε αριθμό κείμενα, προφορικά και γραπτά.

Έγινε ήδη λόγος για τη στενή σχέση σκέψης και γλώσσας. Είδαμε επίσης ότι, για να υπάρξει και να λειτουργήσει η γλώσσα, απαραίτητα συστατικά είναι το λεξιλόγιο, η γραμματική και η σύνταξη. Αυτά αποτελούν τρόπον τινά το «**λογισμικό**» τής γλώσσας. Ωστόσο, το λογισμικό τής γλώσσας και τα στοιχεία που το αποτελούν έχουν ως κύριο λόγο υπάρξεως την εξυπηρέτηση τού ετέρου λογισμικού τού ανθρώπου, τού λογισμικού τού νου. Το **λεξιλόγιο** τής γλώσσας αντιστοιχεί προς το **εννοιολόγιο** τού νου⁴. Οι **σημασίες** των λέξεων σε κάθε γλώσσα δηλώνουν ή εκφράζουν τις **έννοιες** με τις οποίες σκεπτόμαστε. Η **γραμματική** με τις γραμματικές κατηγορίες (ρήματα, ουσιαστικά, επίθετα, επιρρήματα κ.λπ.) δηλώνει τις νοπτικές κατηγορίες (ενέργειες, πρόσωπα / πράγματα, χαρακτηρισμοί, χρόνος, χώρος κ.λπ.). Η **σύνταξη** ταξινομεί τις νοηματικές συνάψεις τής νόησης: οι συνδυασμοί εννοιών, τα **νοήματα**, δηλώνονται στη γλώσσα από τις **προτάσεις**: οι **νοηματικές ενότητες**, δηλ. οι συνδυασμοί νοημάτων, δηλώνονται από τις **προτασιακές ενότητες**, τις οποίες (στον γραπτό λόγο) αποκαλούμε **παράγραφους**: οι **νοηματικές ενότητες** που απαρτίζουν αυτοτελές όλον, το **νοηματικό όλον**, δηλώνονται στη γλώσσα από τον συνδυασμό γλωσσικών ενοτήτων (παραγράφων) που απαρτίζουν το λεγόμενο **κείμενο**⁵ (προφορικό ή γραπτό).

Τελικά, αν το εννοιολόγιο εξυπηρετείται από το **λεξιλόγιο**, οι νοπτικές κατηγορίες εξυπηρετούνται από τη **γραμματική** και οι πάσης φύσεως νοηματικές συνάψεις από τη **σύνταξη**. Η αντιστοιχία νόησης και γλώσσας, «λογισμικού τού νου» και «λογισμικού τής γλώσσας», είναι απολύτως λειτουργική και στη σύστασή της θαυμαστή.

3. Η έννοια τής γραμματικής με το περιεχόμενο και το εύρος που τής έδωσε η σύγχρονη γλωσσολογία από τον Noam Chomsky και μετά, με έμφαση στη συντακτική δομή τής γλώσσας και τους συντακτικούς κανόνες λειτουργίας τού λόγου, έχει πλέον διευρυνθεί. Ως αποτέλεσμα, στη σύγχρονη γλωσσολογία με τον όρο **γραμματική** (grammar) καλύπτεται τόσο η γραμματική όσο και η σύνταξη, αφού τα δύο αυτά, στη γλωσσική πράξη, δεν υφίστανται μεμονωμένα. Τα παραδοσιακά μέρη τού λόγου τής γραμματικής (ρήμα, ουσιαστικό, επίθετο κ.λπ.) έχουν κατ' εξοχήν συντακτική υπόσταση: το ρήμα είναι ο πυρήνας τής πρότασης, η ονομαστική πτώση είναι η δήλωση τού υποκειμένου τού ρήματος ενώ η αιτιατική τού αντικειμένου τού ρήματος, το επίθετο δεν νοείται παρά μόνο μέσω τής λειτουργίας του ως προσδιορισμού των ουσιαστικών και το επίρρημα ως προσδιορισμός τού ρήματος κ.ο.κ.

4. Ο όρος «εννοιολόγιο» είναι νεολογισμός κατά το «λεξιλόγιο», που πλάσαμε προκειμένου να αποδώσουμε το σύνολο των εννοιών που δηλώνονται από το λεξιλόγιο τής γλώσσας και αντιστοιχούν σε αυτό.

5. Ο όρος «κείμενο» θεωρείται συνήθως ότι δηλώνει μόνο το γραπτό κείμενο. Τα τελευταία χρόνια, με την εξέλιξη ιδίως τής **Κεμενολογίας** (Text Linguistics), ο όρος **κείμενο** δηλώνει τόσο το προφορικό όσο και το γραπτό. Το ίδιο θα μπορούσε να ισχύσει και για τον όρο «παραγράφος», που μέχρι τώρα χρησιμοποιείται με αναφορά μόνο στον γραπτό λόγο.

η	υπερωικό έρρινο πχηρό	όγκος [ó'gos], έγχορδα [é'xorða]
η	ουρανικό έρρινο πχηρό	άγγελος [á'gelos], έγκυος [é'gïos]
ι	φατνιακό πλευρικό (υγρό) πχηρό	λύνω [líno], παλμός [palμός]
î	ουρανικό πλευρικό (υγρό) πχηρό	παλιός [paίós], μαλλιά [maíá]
ι	φατνιακό παλλόμενο (υγρό) πχηρό	ρεύμα [révma], πρώτος [prótos]

Ως προς τη γραφική τους παράσταση, τα φωνήματα δηλώνονται με πλάγιες γραμμές /.../, οι φθόγγοι / αλλόφωνα δηλώνονται με ορθογώνιες αγκύλες [...], ενώ τα γράμματα στην καθιερωμένη ορθογραφία τής λέξης δηλώνονται με οξυγώνιες αγκύλες <...>. Συνεπώς:

/gínéka /, /vaθiá /	φωνήματα: φωνολογική παράσταση (φωνολογική ορθογραφία)
[jínéka], [vaθzá]	φθόγγοι / αλλόφωνα: φωνητική παράσταση (φωνητική ορθογραφία)
<γυναίκα>, <βαθιά>	γράμματα: ορθογραφική παράσταση (ιστορική ορθογραφία)

2.2 Φωνολογικό σύστημα: φωνήματα

2.2.1 Είδη φωνολογικών αντιθέσεων

Σύμφωνα με την αρχή τής οικονομίας τής γλώσσας, για την οποία έγινε λόγος στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα φωνήματα σε κάθε γλώσσα αποτελούν μικρό αριθμό (μεταξύ 20 και 30 στις γνωστές ευρωπαϊκές γλώσσες), που με διαφορετικούς συνδυασμούς (αλλαγές στη σειρά των φωνημάτων ή αντιθέσεις σε κοινά περιβάλλοντα με αντικατάσταση ενός μόνο φωνήματος) και με αξιοποίηση τής θέσης τού τόνου (σε γλώσσες όπως η Ελληνική) μπορούν να δηλώνουν τις χιλιάδες σημασίες μιας γλώσσας.

Στην Ελληνική πέντε (5) φωνήεντα (**a e o i u**) και είκοσι (20) σύμφωνα (**p t k - b d g - f θ x - v δ γ - m n - l r - s z - ts dz**), δηλ. σύνολο είκοσι πέντε (25) φωνημάτων, δηλώνουν με τον μηχανισμό των φωνολογικών αντιθέσεων όλες τις σημασίες. Οι αντιθέσεις αυτές υλοποιούνται με τους ακόλουθους τρόπους:

Με τη σειρά των φωνημάτων

Η αλλαγή τής σειράς των φωνημάτων έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό νέων λέξεων. Παραδείγματα:

φωνήματα e /έ, a /ά, n:	/éna / <ένα>
	/néa / <νέα>
	/naé / <ναέ>
	/eán / <εάν>

Με τη θέση τού τόνου

Με διαφορετικό τονισμό των ίδιων φωνημάτων δημιουργούνται διαφορετικές λέξεις, οι οποίες αποκαλούνται **τονικά παρώνυμα**. Παραδείγματα:

γέρος ≠ γερός
νόμος ≠ νομός
μόνος ≠ μονός
ώμος ≠ ωμός

χαμόγελα ≠ χαμογέλα ≠ χαμογελά
πίκρα ≠ πικρά
χώρος ≠ χορός

Με την εναλλαγή των φωνημάτων

Καθοριστικός μηχανισμός τής ίδιας τής λειτουργίας των φωνημάτων είναι η εναλλαγή ενός και μόνου διαφοροποιητικού τής σημασίας φωνήματος σε κοινά περιβάλλοντα. Παραδείγματα:

φέρετρο	γόνος	βάρος
θέρετρο	πόνος	θάρρος
	τόνος	φάρος
	μόνος	Χάρος
	φόνος	
	κώνος	

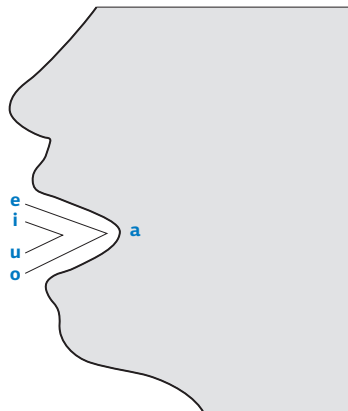
2.2.2 Τα φωνήματα (φωνήεντα – σύμφωνα) τής Ελληνικής

Τα φωνήματα τής Νέας Ελληνικής απαρτίζουν ένα πολύ συμμετρικό και οικονομικό σύστημα από 5 φωνήεντα και 20 σύμφωνα:

Ι. Τα φωνήεντα – Ταξινόμηση και κατηγορίες φωνηέντων

Τα πέντε φωνήεντα ταξινομούνται κατά **τόπο αρθρώσεως** (πού, με ποια θέση τής γλώσσας αρθρώνονται μέσα στη στοματική κοιλότητα). Με αυτό το κριτήριο τα φωνήεντα διακρίνονται σε **κεντρικό** (το /a/), σε **πρόσθια** (τα /e/ και /i/) και σε **οπίσθια /πίσω** φωνήεντα (τα /o/ και /u/).

Με κριτήριο τον **τρόπο αρθρώσεως** (το άνοιγμα τού στόματος) τα φωνήεντα διακρίνονται σε **ανοικτό** (το /a/), σε **μέσα** (τα /e/ και /o/) και σε **κλειστά** (τα /i/ και /u/). Με βάση το κριτήριο αυτό, τα φωνήεντα δίδονται με το σχήμα τού (φωνηεντικού) τριγώνου, το οποίο αντιστοιχεί στον βαθμό ανοίγματος τού στόματος.

Με το ίδιο κριτήριο χρησιμοποιούνται, λιγότερο, και διακρίσεις όπως: α) **στρογγυλά** (τα /ο/ και /υ/) και **μη στρογγυλά** (τα /i/ και /e/) ανάλογα με το σχήμα των χειλιών κατά την άρθρωση, β) **υψηλά** (τα /i/ και /υ/) και **χαμηλά** (τα /e/, /ο/ και /α/), ανάλογα με το αν η γλώσσα είναι ψηλότερα ή χαμηλότερα από τη θέση ανάπαυσης (τη θέση τής γλώσσας, όταν δεν μιλάμε), καθώς και γ) **ουρανικά / «μαλακά»** (τα /i/ και /e/) και **υπερωικά / «σκληρά»** (τα /α/, /ο/ και /υ/) ανάλογα με την αντίστοιχη προφορά (ουρανική ή υπερωική) των συμφώνων (κ, γ, χ, γκ/γγ, λ, μ, ν) που επηρεάζονται από αυτά τα φωνήεντα.

	πρόσθια		κεντρικά	οπίσθια	
	μη στρογγυλά			στρογγυλά	
	υψηλό	χαμηλό		χαμηλό	υψηλό
ανοικτά			a		
μέσα		e		o	
κλειστά	i				u

II. Τα σύμφωνα – Ταξινόμηση και κατηγορίες συμφώνων

Τα είκοσι σύμφωνα τής Νέας Ελληνικής ταξινομούνται στον παρακάτω πίνακα κατά **τρόπο αρθρώσεως**, ανάλογα με το αν σχηματίζεται φραγμός (κλείσιμο) τής στοματικής κοιλότητας που εμποδίζει την έξοδο του αέρα (ο οποίος παράγει τη φωνή) ή δεν υπάρχει φραγμός (οπότε υπάρχει άνοιγμα που επιτρέπει τη διάρκεια), ως εξής:

	κλειστά /στιγμαία	διαρκή /τριβόμενα /εξακολουθητικά
άπχα	p <π>, t <τ>, k <κ>, ts <τσ>	f <φ>, θ <θ>, x <χ>, s <σ, ς>
ηχηρά	b <μπ>, d <ντ>, g <γκ, γγ>, dz <τζ>	v <β>, δ <δ>, γ <γ>
		l <λ>, r <ρ>, m <μ>, n <ν>, z <ζ>

Με βάση το κριτήριο αυτό, τα σύμφωνα διακρίνονται σε **κλειστά /στιγμαία** (τα π, τ, κ, τσ – μπ, ντ, γκ/γγ, τζ) και **διαρκή /εξακολουθητικά** (τα φ, θ, χ – β, δ, γ – λ, ρ – μ, ν – σ, ζ), τα οποία λέγονται και **τριβόμενα**, διότι κατά την εκφορά τους δημιουργούν αίσθηση τριβής. Επίσης, πάλι κατά τρόπο αρθρώσεως, διακρίνονται σε **ηχηρά** (τα μπ, ντ, γκ/γγ, τζ – β, δ, γ – λ, ρ – μ, ν – ζ) και **άπχα** (τα π, τ, κ – φ, θ, χ – σ, τσ), ανάλογα με το αν κατά την έξοδο του αέρα οι φωνητικές χορδές τίθενται σε παλμική κίνηση (ηχηρά) ή δεν πάλλονται (άπχα).

Με κριτήριο τον **τόπο αρθρώσεως**, δηλ. από τα σχήματα που διαμορφώνονται με τους συνδυασμούς γλώσσας και λοιπών φωνητηρίων οργάνων και τη θέση τής άρθρωσης (χείλη, δόντια, ουρανίσκο, υπερώα), τα σύμφωνα διακρίνονται σε **χειλικά** (τα π, β, φ, μ και μπ), **οδοντικά** (τα τ, δ, θ, ν και ντ), **ουρανικοϋπερωικά** (τα κ, γ, χ, γκ/γγ), **συριστικά** (τα σ/ς, ζ, τσ, τζ), **έρρινα** (τα μ και ν), **υγρά** (τα λ και ρ – το λ είναι πλευρικό, το δε ρ παλλόμενο). Συγκεντρωτικά:

		χειλικά	οδοντικά	ουρανικο- υπερωικά	έρρινα	συριστικά	υγρά
κλειστά	άπχα	p <π>	t <τ>	k <κ>		ts <τσ>	
	πχηρά	b <μπ>	d <ντ>	g <γκ /γγ>		dz <τζ>	
διαρκή	άπχα	f <φ>	θ <θ>	x <χ>		s <σ /ς>	
	πχηρά	v <β>	δ <δ>	γ <γ>	m <μ>, n <ν>	z <ζ>	l <λ>, r <ρ>

2.2.3 Από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική

Τόσο στο σύστημα των φωνηέντων όσο και στο σύστημα των συμφώνων η μετάβαση από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική οδήγησε με μεταβολές στη δημιουργία δύο οικονομικών και συμμετρικών συστημάτων.

Στο σύστημα των **φωνηέντων**: Από τα 12 φωνήεντα (5 βραχέα και 7 μακρά) που διέθετε η Αρχαία Ελληνική (ἄ ε ο ἴ ὕ – ᾗ η ω ἰ ὠ, ē κλειστό, ὄ κλειστό), η εξέλιξη οδήγησε σε ένα απλό, οικονομικό και συμμετρικό σύστημα 5 ισόχρονων φωνηέντων (μη βραχέων – μη μακρών): a <α>, e <ε, αι>, o <ο, ω>, i <ι, η, υ, ει, οι, υι>, u <ου>.

Και στο σύστημα των **συμφώνων** η εξέλιξη από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική ακολούθησε πορεία προς συμμετρικότερες δομές. Συγκεκριμένα, ενώ η Αρχαία Ελληνική διέθετε μια υπερφορτωμένη ομάδα κλειστών συμφώνων (p t k, p^h t^h k^h, b d g) και μια πολύ ελλιπή ομάδα διαρκών συμφώνων (h: δασύς φθόγγος, w: δίγαμμα), η εξέλιξη οδήγησε σε ένα πολύ συμμετρικό σύστημα με 6 κλειστά (p t k, b d g) και 6 διαρκή σύμφωνα (f θ x, v δ γ) σε απόλυτη αντιστοιχία. Κατά τα άλλα, διατηρήθηκαν (με πρόσθετα αλλόφωνα τους) τα αρχαία υγρά και έρρινα σύμφωνα, διατηρήθηκε το /s/, **φωνηματοποιήθηκε** το /z/ (που ήταν αλλόφωνο τού /s/), δηλούμενο στη Νέα Ελληνική με το γράμμα <ζ>, το οποίο στην αρχαία γλώσσα δήλωνε το σύμπλεγμα /zd/.

Γενικότερα μπορεί να λεχθεί ότι το φωνολογικό σύστημα τής Νέας Ελληνικής είναι ιδιαίτερα οικονομικό και συμμετρικό.

2.2.4 Κατανομή των φωνημάτων στη λέξη

Στη Νέα Ελληνική οι περισσότερες λέξεις λήγουν σε **φωνήεν**. τα μόνα επιτρεπόμενα σύμφωνα στο τέλος τής λέξης είναι το /s/ (π.χ. *πατέρας*, *δάσος*) –μαζί και με τα δύο συμφωνικά συμπλέγματα σε /-s/, που απαντούν σε ορισμένες λόγιες λέξεις, το **ξ** [ks] (π.χ. *άπαξ*, *εναλλάξ*, *κλίμαξ*) και το **ψ** [ps] (π.χ. *κώνωψ*, *μύωψ*)– και, δεύτερο σε συχνότητα, το /n/ (π.χ. *δεν*, *τρέχουν*). Επίσης, σε ορισμένες λόγιες λέξεις απαντά και το /r/ (π.χ. *ύδωρ*, *νέκταρ*, *πυρ*).

Αυτοί οι περιορισμοί στην εμφάνιση των συμφώνων στο τέλος λέξεως (οι οποίοι στη Νέα Ελληνική είναι σημαντικόι σε σχέση με άλλες γλώσσες) δεν ισχύουν για λέξεις **δάνειες** (π.χ. *μοβ*, *γκαράζ*, *ζενίθ*, *μπρελόκ*, *μιούζικαλ* κ.λπ.) ή **εκφραστικές-πχοποιήτες** (π.χ. *τζιζ*, *μπουμ*, *ουστ*), καθώς και για ορισμένα **επιφωνήματα** (π.χ. *αχ!*, *ουφ!*).

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΡΗΜΑΤΑ: Η ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

«Ἐτι ὄν τρόπον τῶν στοιχείων ἃ μὲν ἔστιν φωνήεντα, ἃ καθ' ἑαυτὰ φωνὴν ἀποτελεῖ, ἃ δὲ σύμφωνα, ἅπερ ἄνευ τῶν φωνηέντων οὐκ ἔχει ῥητὴν τὴν ἐκφώνησιν, τὸν αὐτὸν τρόπον ἔστιν ἐπινοῆσαι κατὰ τῶν λέξεων. Αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τρόπον τινὰ τῶν φωνηέντων ῥηταὶ εἰσι, **καθάπερ ἐπὶ τῶν ῥημάτων ἔστιν ἐπινοῆσαι**, ὀνομάτων, ἀντωνυμιῶν, ἐπιρρημάτων, **ἅπερ ἐπιλέγεται ταῖς γινομέναις ἐνεργείαις**, ἠνίκα ἐπιφθεγγόμεθα τὸ κάλλιστα τοῖς κατὰ τὸ δέον τι ἐνεργοῦσιν, ἢ ὑγιῶς ἢ καλῶς· αἱ δὲ ὡσπερὶ σύμφωνα ἀναμένουσι τὰ φωνήεντα, τουτέστιν τὰ προκατειλεγμένα τῶν μερῶν τοῦ λόγου, οὐ δυνάμεναι κατ' ἰδίαν ῥηταὶ εἶναι, καθάπερ ἐπὶ τῶν προθέσεων, τῶν ἄρθρων, τῶν συνδέσμων· τὰ γὰρ τοιαῦτα τῶν μορίων ἀεὶ συσσημαίνει»

(Περὶ Συντάξεως Α΄ 13)

1. Γραμματική εξειδίκευση τού ρήματος

1.1 Εξειδίκευση τού ρήματος: Γενικά

Η βασική γραμματική κατηγορία με την οποία συγκροτούνται τα μηνύματα (έκφραση ολοκληρωμένων σκέψεων) στη γλώσσα είναι η κατηγορία τού ρήματος.

Η πρόταση, που αποτελεί τη βασική αυτοτελή μονάδα νοήματος στη γλώσσα, έχει ως επίκεντρο το ρήμα¹. Γύρω από αυτόν τον πυρήνα, την κύρια και βασική πληροφορία, πλέκονται μια σειρά άλλων πληροφοριών που ποιοτικά εξειδικεύουν και ποσοτικά αναπτύσσουν τον πυρήνα τής πληροφορίας.

Οι πληροφορίες αυτές διαρθρώνονται σε τρία διακριτά επίπεδα:

- 1) Στο επίπεδο **γραμματικής** εξειδίκευσης
- 2) Στο επίπεδο **συντακτικής** εξειδίκευσης
- 3) Στο επίπεδο **κειμενικής** εξειδίκευσης

Το επίπεδο **γραμματικής εξειδίκευσης** είναι το εγγύτερο στον πυρήνα τού ρήματος και συνίσταται από σειρά γραμματικοποιημένων (δηλ. ενταγμένων στο ρήμα) πληροφοριών, που είναι γνωστές ως **παρεπόμενα** τού ρήματος, ως ό,τι ακολουθεί ή έπεται («παρέπεται») τού ρήματος. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για αυτά που στη σύγχρονη γραμματική χαρακτηρίζονται **υποκατηγορίες** τού ρήματος. Οι πληροφορίες αυτές είναι:

- **πρόσωπο** (α', β', γ')
- **αριθμός** (ενικός, πληθυντικός)
- **χρόνος** (παρελθόν, παρόν, μέλλον)
- **ποιόν ενεργείας ή όψη** (τέλειο / συνοπτικό, ατελής / διαρκές, συντελεσμένο)
- **τροπικότητα** (οριστική, προστακτική, τροπικοί τύποι)
- **διάθεση** (ενεργητική, παθητική, μέση²)
- **φωνή** (ενεργητική, μεσοπαθητική)

Το επίπεδο **συντακτικής εξειδίκευσης** συνιστούν εν πρώτοις τα ουσιαστικά που περιβάλλουν το ρήμα με σκοπό να ενεργοποιούν (**υποκείμενο** τού ρήματος) και να συμπληρώνουν τη σημασία του (**αντικείμενα** ή **συμπληρώματα** τού ρήματος), όταν το είδος τού ρήματος το επιβάλλει. Τα απαραί-

1. Μιλώντας για ρήμα, αναφερόμαστε κυρίως στο πλήρες ρήμα, το οποίο φέρει τη βασική πληροφορία (σημασία), δεσμευτική για το περιβάλλον (επιβάλλει να υπάρξουν *υποκείμενο* και *-ανάλογα με το σθένος τού ρήματος- συμπληρώματα / αντικείμενα*). Αναφερόμαστε δηλ. στη **ρηματική πρόταση** και όχι στην ονομαστική πρόταση (στην πρόταση με συνδετικό ρήμα, όπως π.χ. *Ο Μίλτος είναι καλός*), όπου το ρήμα λειτουργεί ως απλός συνδετικός κρίκος υποκειμένου και ιδιότητας (κατηγορουμένου) χωρίς δική του εξειδικευτική πληροφορία.

2. Για την **ουδέτερη** διάθεση βλ. υποσημείωση 17 σε αυτό το κεφάλαιο.

τητα αυτά συστατικά χαρακτηρίζονται στη σύγχρονη γραμματική επίσης **ορίσματα**, διότι ορίζουν, καθορίζουν τα άμεσα όρια τού ρήματος και η παρουσία τους είναι υποχρεωτική (υποχρεωτική συντακτική εξειδίκευση). Αυτά με τη σειρά τους μπορεί να περιβάλλονται από άρθρα, επίθετα και (επιθετικές) αντωνυμίες, στοιχεία τα οποία εξειδικεύουν (ή, κατά την παραδοσιακή γραμματική, προσδιορίζουν) την πληροφορία των ουσιαστικών (**προσδιορισμοί** υποκειμένου / αντικειμένων που πραγματώνουν την ονοματική εξειδίκευση: π.χ. ο γιατρός, άξια γυναίκα, εκείνο τον καιρό). Τέλος, το ρήμα εξειδικεύεται συντακτικά και από στοιχεία που δεν είναι αναγκαία η παρουσία τους (προαιρετική συντακτική εξειδίκευση): τα διάφορα επιρρηματικά στοιχεία (**επιρρηματικοί προσδιορισμοί**). Αυτά είναι:

- **επιρρήματα** (π.χ. γρήγορα, χθες, πολύ, αμέσως, επομένως)
- **επιρρηματικά ουσιαστικά** (π.χ. το πρωί, τού χρόνου, τη Δευτέρα)
- **προθετικά σύνολα / φράσεις** (π.χ. με τα πόδια, για το σπίτι, από το μάθημα, προς Πάτρα)
- **επιρρηματικές μετοχές** (π.χ. τραγουδώντας, ερχόμενος, κοιτάζοντας)
- **επιρρηματικές προτάσεις** (π.χ. ενώ έγραφε, επειδή εργάζεται, για να φύγει)

Το επίπεδο **κειμενικής εξειδίκευσης**³ υπερβαίνει τα όρια τής πρότασης (που είναι η νοηματική βάση τού λόγου) και αποτελεί κλιμακούμενης εκτάσεως εξειδίκευση μιας κεντρικής ιδέας. Εδώ η εξειδίκευση οδηγεί στη συνένωση προτάσεων σε νοηματικές ενότητες (παραγράφους), οι οποίες εξειδικεύονται όλο και περισσότερο κατά τη συγκρότηση τού κειμένου σε νοηματικά σύνολα (κεφάλαια), για να καταλήξουν σε ένα αυτοτελές νοηματικό όλον, που είναι στην πραγματικότητα ό,τι ονομάζουμε **κείμενο**.

1.2 Γραμματική εξειδίκευση (παρεπόμενα τού ρήματος)

1.2.1 Γενικά

Η λεξική σημασία που δηλώνει κάθε ρηματικός τύπος τής Ελληνικής συνοδεύεται υποχρεωτικά από συγκεκριμένες γραμματικές πληροφορίες, οι οποίες την εξειδικεύουν⁴. Συνεπώς, κάθε ρηματικός τύπος αποτελεί σύνολο γραμματικών πληροφοριών με επίκεντρο τη λεξική σημασία. Οι πληροφορίες αυτές είναι: πρόσωπο + αριθμός + χρόνος + ποιόν ενεργείας (ή όψη) + τροπικότητα + διάθεση / φωνή.

Έτσι, λ.χ. οι πληροφορίες που περιέχει ο ρηματικός τύπος **έδειξες** θα μπορούσαν σχηματικά να παρασταθούν ως εξής:

σημασία: «δείχνω»	→ έ- δ εικ-σ-ε-ς
ποιόν ενεργείας: συνοπτικό	→ έ-δεικ- σ -ε-ς
χρόνος: παρελθόν	→ έ-δεικ-σ- ε -ς
πρόσωπο: β΄ ενικό	→ έ-δεικ-σ-ε- ς
τροπικότητα: οριστική	→ έ-δεικ-σ-ε- ς
διάθεση / φωνή: ενεργητική	→ έ-δεικ- σες

3. Βλ. και την έννοια τής κειμενικής εξειδίκευσης στα ουσιαστικά (Μέρος Γ΄, ενότητα 1.2 «Εξειδίκευση των ουσιαστικών»). Όπως σημειώθηκε και εκεί, η κειμενική εξειδίκευση είναι έξω από το πλαίσιο μελέτης της παρούσας Γραμματικής.

4. Στην επιστήμη τής γλωσσολογίας αυτές λέγονται «γραμματικοποιημένες πληροφορίες».

Ενώ οι γραμματικές πληροφορίες είναι σταθερές και κατανοητές από τους ομιλητές ως προς το τι δηλώνουν (ότι π.χ. το *έδειξες* είναι ρήμα, ότι αναφέρεται στο παρελθόν, ότι δηλώνει κάτι που δεν επαναλαμβανόταν, ότι αφορά σε ένα πρόσωπο συνομιλητή [*εσύ*], ότι δηλώνει κάτι βέβαιο που έπραξε κάποιος [*εν προκειμένω εσύ*]), δεν συμβαίνει το ίδιο και με τα στοιχεία που δηλώνουν αυτές τις πληροφορίες. Αυτά δεν είναι αμέσως αναγνωρίσιμα από τους ομιλητές ούτε συμφωνούν πάντοτε στην περιγραφή τους όλοι οι γλωσσολόγοι αναλυτές· τα γλωσσικά στοιχεία που δηλώνουν αυτές τις πληροφορίες (θέμα, επιθήματα, καταλήξεις κλπ.) μπορεί να προσδιορίζονται κατά διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τη μέθοδο ανάλυσης. Ακόμη, μπορεί να συμπίπτουν μορφικά, να δηλώνονται δηλ. με το ίδιο στοιχείο, περισσότερες από μία πληροφορίες. Στον τύπο *έδειξ-α* π.χ. η κατάληξη *-α* δηλώνει συγχρόνως το α΄ ενικό πρόσωπο, τον παρελθοντικό χρόνο και τον οριστικό τύπο, αποτελώντας έτσι **«αμάλγμα»** (συγχώνευση περισσότερων στοιχείων στην ίδια μορφή).

Οπωσδήποτε, μεγάλο –στην Ελληνική ιδίως– πλήθος σχηματιστικών στοιχείων πλαισιώνουν τη λεξική πληροφορία, την οποία δηλώνει το θέμα τού ρήματος, ενώ και το ίδιο το θέμα –ανάλογα με το περιβάλλον– μπορεί να εμφανίζει περισσότερες μορφές (πβ. *δείχν-ω*: **δείκ-σω* / *δείξ-ω*, *παίρν-ω*: *πάρ-ω*, *πήρ-α*). Προκειμένου για το θέμα των ρημάτων, συνήθως στην ανάλυση τού ελληνικού ρήματος διακρίνονται τρεις διαφορετικές μορφές (**αλλόμορφα**) τού μορφήματος τού θέματος, αποτελούμενες από τη ρίζα και το ποιόν ενεργείας:

ντύνω:	<i>ντυν-</i> ,	<i>ντισ-</i> ,	<i>ντυθ-</i>
κτίζω:	<i>κτιζ-</i> ,	<i>κτισ-</i> ,	<i>κτιστ-</i>
γράφω:	<i>γραφ-</i> ,	<i>γραψ-</i> ,	<i>γραφτ-</i>
πλέκω:	<i>πλεκ-</i> ,	<i>πλεξ-</i> ,	<i>πλεχτ-</i>
θερμαίνω:	<i>θερμαιν-</i> ,	<i>θερμαν-</i> ,	<i>θερμανθ-</i>
αγαπώ:	<i>αγαπ-</i> ,	<i>αγαπησ-</i> ,	<i>αγαπηθ-</i>
κινώ:	<i>κιν-</i> ,	<i>κινήσ-</i> ,	<i>κινήθ-</i>

Εκεί όμως όπου υπάρχει τεράστια ποικιλία είναι στο πεδίο των **ληκτικών στοιχείων** (καταλήξεων):

-ω, -εις, -ει, -ουμε, -ετε, -ουν
-α, -ες, -ε, -αμε, -ατε, -αν ...

Όπως θα δούμε στη μορφολογία τού ρήματος, 23 σύνολα καταλήξεων προστίθενται στα τρία θέματα τού ρήματος, για να σχηματίσουν όλους τους ρηματικούς τύπους.

1.2.2 Κατηγορίες γραμματικής εξειδίκευσης

Όπως προαναφέρθηκε, οι κατηγορίες γραμματικής εξειδίκευσης τού ρήματος είναι οι εξής:

πρόσωπο – αριθμός – χρόνος – ποιόν ενεργείας – τροπικότητα – διάθεση / φωνή.

Θα αναφερθούμε εφεξής σε κάθε μία από αυτές.

3. Προαιρετική συντακτική εξειδίκευση τού ρήματος: επιρρηματικοί προσδιορισμοί

3.1 Γενικά

Όπως είδαμε, δύο ειδών γλωσσικά στοιχεία εξειδικεύουν το ρήμα: α) αυτά που είναι **υποχρεωτικά και απαραίτητα** (γραμματικά: πρόσωπο, χρόνος, ποιόν ενεργείας, τροπικότητα, διάθεση – συντακτικά: υποκείμενο, αντικείμενο τού ρήματος), β) πλήθος άλλων στοιχείων που είναι **προαιρετικά αλλά ουσιώδη** (ποικίλης μορφής επιρρηματικά στοιχεία, γνωστά ως «επιρρηματικοί προσδιορισμοί» ή και ως «ελεύθερες προσθήκες»).

Η εξειδίκευση τού ρήματος, δηλ. των ενεργειών και των καταστάσεων που δηλώνει, προκύπτει από δηλώσεις **χρόνου, χώρου, τρόπου, αιτίας-αποτελέσματος, σκοπού** και **ποσού**. Πρόκειται για πληροφορίες ως προς το **πότε** γίνεται μια ενέργεια, **πού, πώς, γιατί, με ποιον σκοπό** και **ποιο αποτέλεσμα**, καθώς και, συχνά, **σε ποια έκταση** γίνεται.

Είναι φανερό ότι χωρίς πληροφορίες αυτού τού περιεχομένου, δηλ. **χωρίς εξειδίκευση τής βασικής πληροφορίας** που δίνει το ρήμα, δεν αρτιώνεται ο λόγος, δεν υπάρχει πληρότητα και ποιότητα επικοινωνίας.

Τα γλωσσικά μέσα που πραγματώνουν αυτή την εξειδίκευση τού ρηματικού μηνύματος χαρακτηρίζονται **επιρρηματικά** ή **επιρρηματικοί προσδιορισμοί**¹ (λόγω τής αρχετυπικής θέσης που κατέχει σε αυτά το επίρρημα) και είναι:

- επιρρήματα
- προθετικά σύνολα (εμπρόθετοι προσδιορισμοί)
- επιρρηματικές χρήσεις ουσιαστικών και επιθέτων²
- επιρρηματικές προτάσεις
- επιρρηματικές μετοχές

Παραδείγματα:

Ξεκινήσαμε πρωί [επιρρηματικό ουσιαστικό], ταξιδέψαμε με το τρένο [προθετικό σύνολο] και φτάσαμε χωρίς [επίρρημα], για να αρχίσουμε την προετοιμασία τής εκδήλωσης [επιρρηματική πρόταση], συμβάλλοντας [επιρρηματική μετοχή] στην επιτυχία της.

Φυσικά, η ποικιλία των μέσων αποτελεί και ποικιλία δυνατοτήτων στην παρουσίαση τής εξειδί-

1. Βλ. «Τα συμπληρώματα (αντικείμενα) τού ρήματος» (ενότητα 2.3.3).

2. Στις επιρρηματικές χρήσεις των επιθέτων μπορεί να συγκαταλεχθεί το **επιρρηματικό κατηγορούμενο**, το οποίο αποδίδει στο υποκείμενο μια ιδιότητα, ενώ δεν υπάρχει συνδετική σύνταξη (δηλ. συνδετικό ρήμα), π.χ. *Οι δύο διαμεσολαβητές επέστρεψαν άπρακτοι από τις συνομιλίες – Ήρθε δεύτερος στην προκριματική σειρά και νέρασε στον ημιτελικό των 100 μ. – Γύρισε χαρούμενη.*

κευσης, που τελικά σημαίνει **ποικιλία επιλογών** στη γλώσσα. Αυτή η δυνατότητα είναι η πεμπτουσία τής επικοινωνίας και μαζί κύριο χαρακτηριστικό της, αφού δεν είναι παρά αποτέλεσμα τής λειτουργίας τής ανθρώπινης σκέψης.

Σημαντική παρατήρηση: Η παρουσίαση τής εξειδίκευσης τού ρήματος –σύμφωνα με το όλο πνεύμα τής παρούσας Γραμματικής– είναι **επικοινωνιακού τύπου**. Εξετάζεται δηλ. με βάση τις σημασίες που δηλώνονται στην εξειδίκευση τού ρήματος (χρόνος, χώρος, αιτία κ.λπ.) και τα γλωσσικά μέσα (επιρρήματα, προθετικά σύνολα, επιρρηματικές προτάσεις κ.λπ.) που πραγματώνουν τη δήλωσή τους.

Για τον λόγο αυτόν, σκόπιμα και για λόγους συνέπειας, δεν περιλάβαμε (όπως στις παραδοσιακές γραμματικές) ιδιαίτερα κεφάλαια για τις **δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις** ή για τα είδη **εμπρόθετων προσδιορισμών**. Αυτές οι κατηγορίες εξετάζονται εδώ υπό το σημασιολογικό πρίσμα τής **εξειδίκευσης τού ρήματος** στις εννοιολογικές ενότητες τού χρόνου, τού χώρου, τού τρόπου, τού ποσού, τής αιτίας, τού αποτελέσματος και τού σκοπού μαζί με τις συναφείς **επιρρηματικές δηλώσεις** (επιρρήματα, επιρρηματικές μετοχές, επιρρηματικές χρήσεις ουσιαστικών). Ωστόσο, κρίθηκε σκόπιμο να γίνει στο τέλος τού κεφαλαίου χωριστή πραγμάτευση των **προθέσεων** και των **συνδέσμων**, πρώτον διότι αποτελούν σημαντικές αυτοτελείς γραμματικές κατηγορίες («μέρη τού λόγου») και, δεύτερον, επειδή περιέχουν αρκετές υποκατηγορίες, που απαιτούν επιμέρους διευκρινίσεις.

3.2 Οι κατηγορίες των επιρρηματικών προσδιορισμών

Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται αναλυτικά οι κύριες εννοιολογικές σχέσεις που δηλώνουν οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί (χρόνος, χώρος, τρόπος, αιτία-αποτέλεσμα-σκοπός και ποσοτική εκτίμηση-διαβάθμιση).

3.2.1 Χρόνος

Ότι δεν νοείται ενέργεια, πράξη, δραστηριότητα, κατάσταση έξω από τον χρόνο είναι δεδομένο. Επειδή η γλωσσική επικοινωνία αρχίζει, στηρίζεται και επικεντρώνεται στο ρήμα, είναι σαφές ότι στη γλώσσα παίζει καθοριστικό ρόλο η δήλωση τού χρόνου. Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα ρήμα (φεύγω, έρχομαι, δίνω, βλέπω κ.λπ.) σε οποιοδήποτε μήνυμα, αν δεν ενταχθεί στον χρόνο. Η δήλωση τού χρόνου περιλαμβάνει την τοποθέτηση τού ρήματος σε:

α) **χρονική βαθμίδα** (παρελθόν – παρόν – μέλλον):

έφυγε – φεύγει – θα φύγει

β) **χρονική ποιότητα** (διάρκεια / επανάληψη – μη ενδιαφέρουσα διάρκεια / επανάληψη – συντελεσμένη πράξη):

δίνει, έδινε, θα δίνει – έδωσε, θα δώσει – έχει / είχε / θα έχει δώσει

Σε σπάνιες περιπτώσεις έχουν διατηρηθεί και ελάχιστα προθετικά σύνολα με δοτική, στα οποία χρησιμοποιούνται άλλες προθέσεις, π.χ. *συν τοις άλλοις – συν γυναιξί και τέκνοις – προς τούτοις* κ.ά.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Οι στερεότυπες εκφράσεις με δοτική χρειάζονται προσοχή στην ορθογραφία, όπως φαίνεται από τα παραδείγματα που παρατέθηκαν.

Συγκεκριμένα, τα **θηλυκά** που ανήκουν στην γ΄ κλίση τής Αρχαίας Ελληνικής (όσα έχουν πληθυντικό σε *-εις, -ων*) σχηματίζουν δοτική ενικού σε **-ει**, ενώ τα υπόλοιπα σε **-η** (π.χ. *εν πτήσει* [όχι: *εν *πτήση*], *εν πάση περιπτώσει* [όχι: *εν *πάσει περιπτώσει*]). Ακόμη, τα **αρσενικά** και **ουδέτερα** που ανήκουν στη β΄ κλίση τής Αρχαίας Ελληνικής (δηλ. που λήγουν σε *-ος* και *-ο* αντίστοιχα) σχηματίζουν τη δοτική ενικού σε **-ω** και τη δοτική πληθυντικού σε **-οις** (π.χ. *εν λόγω, επί κοντώ, εν ολίγοις* κ.ά.).

3.4.8 Παγιωμένες εμπρόθετες εκφράσεις

Ιδιαίτερα γνωστή χρήση όλων των ειδών των προθέσεων, κυρίως όσων έχουν λόγια προέλευση, είναι η παρουσία τους σε παγιωμένες από την ευρύτερη χρήση εκφράσεις, στις οποίες συχνά έχει διατηρηθεί και η αρχική τους σύνταξη με προθέσεις εκτός τής αιτιατικής. Πολλές από αυτές έχουν ήδη μνημονευθεί στις προηγούμενες υποενότητες. Παραδείγματα:

*άνευ όρων
οφθαλμόν αντί οφθαλμού
για όνομα τού Θεού
από στήθους
άπαξ διά παντός
διά πυρός και σιδήρου
ως διά μαγείας
εις μάτην
εκ βάθρων*

*εξ ακοής
εκτός τόπου και χρόνου
τιμής ένεκεν
εντός ολίγου
ενώπιον Θεού και ανθρώπων
επί παραδείγματι
μετά βαΐων και κλάδων
μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας
μέχρι τέλους*

*περί ανέμων και υδάτων
προ Χριστού
προς τιμήν
υπέρ το δέον
υπό τον όρο
παραδείγματος χάριν
χωρίς άλλο*

4. Μορφολογία τού ρήματος

4.1 Το πλήθος των ρηματικών τύπων τής Ελληνικής

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αναλυτικοί πίνακες κλίσεως των ρημάτων κατά συζυγία υπάρχουν στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, ενότητα 2 «Κλίση Ρήματος»

Η μορφολογία τού ρήματος τής Νέας Ελληνικής είναι πολύ πλούσια. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δυνατοί συνδυασμοί χρόνου, ποιού ενεργείας και φωνής τού ρήματος (ασχέτως συζυγίας) αριθμούνται σε 50, ενώ αναλυτικά οι τύποι τού ρήματος τής Νέας Ελληνικής όλων των χρόνων, των εγκλίσεων και των προσώπων για μόνο την Α΄ συζυγία ανέρχονται σε 285. Αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει για γλώσσα όπως η Ελληνική, η οποία εμφανίζει υψηλό βαθμό κλιτότητας όλων των κλιτών συστατικών της, με υπερέχουσα την κλίση τού ρήματος.

Γενικά, ο σχηματισμός των τύπων τού ρήματος είναι συνδυασμός θέματος και ρηματικών καταλήξεων. Ωστόσο, αυτός ο συνδυασμός μπορεί να αναλυθεί σε πολλές επιμέρους μορφολογικές παραμέτρους που διαπλέκονται μεταξύ τους, συνθέτοντας αυτό το μεγάλο φάσμα μορφολογικών τύπων. Οι παράμετροι αυτές έχουν ως εξής:

- α) Το **θέμα** τού ρήματος, που είναι ο φορέας τής λεξικής σημασίας, έχει τρεις μορφές: ενεστωτικό (π.χ. γραφ-), ενεργητικό συνοπτικό ή αοριστικό (π.χ. γραψ-) και μεσοπαθητικό συνοπτικό ή αοριστικό (π.χ. γραφτ-).
- β) Οι **καταλήξεις** συγκροτούν ένα σύνολο 23 επιμέρους ληκτικών συστημάτων (σύνολα τύπων)¹.
- γ) Οι τρεις κύριες κατηγορίες τής μορφολογίας: οι **χρόνοι** (παρελθόν και μη παρελθόν [παρόν, μέλλον]), το **ποιόν ενεργείας** (ατελής, τέλειο, συντελεσμένο) και η **φωνή** (ενεργητική και μεσοπαθητική), που σχηματίζουν 50 συνδυασμούς ρηματικών τύπων.
- δ) Οι δύο **συζυγίες** (Α΄ και Β¹/Β²), δηλαδή οι δύο μορφολογικές κατηγορίες στις οποίες εντάσσονται οι τύποι τού ρήματος.
- ε) η **τροπικότητα** αντιστοιχεί σε ό,τι παραδοσιακά ονομάζεται **έγκλιση** και δηλώνει τους τρεις βασικούς άξονες τής επικοινωνίας:
 - βεβαιότητα / δήλωση / διαπίστωση (οριστική)
 - έκφραση αβεβαιότητας / προσωπικού σχολιασμού / βιωματικής επικοινωνίας (τροπικοί τύποι με *θα/να/ας* και επιρρηματική μετοχή σε *-οντας/-ώντας* [γερούνδιο])
 - εντολές / παρακλήσεις / αιτήματα (προστακτική)

Οι ρηματικοί συνδυασμοί αριθμητικά και με μερικά παραδείγματα (για ρήματα τής Α΄ συζυγίας) φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί:

1. Βλ. ενότητα 4.3.6 («Τα 23 σύνολα καταλήξεων [ληκτικά συστήματα]»).

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΦΟΡΗ	μη παρελθοντικοί τύποι	1	ντύν-ω, -εις, -ει, -ουμε / -ομε, -ετε, -ουν(ε) ντύσ-ω, -εις, -ει... (Β΄ συζ.) αγαπήσ-ω / θεωρήσ-ω...
		2	(Β΄ συζ.) αγαπ-άω / -ώ, -άς, -ά(ει), -άμε / -ούμε, -άτε, -άνε / -ούν(ε)
		3	(Β΄ συζ.) θεωρ-ώ, -είς, -εί, -ούμε, -είτε, -ούν(ε) ντυθ-ώ, -είς, -εί...
	παρελθοντικοί τύποι	4	έντυν-α, -ες, -ε, ντύν-αμε, -ατε, έντυν-αν / ντύν-ανε έντυσ-α, -ες, -ε... (Β΄ συζ.) αγάπησ-α, θεωρήσ-α...
		5	(Β΄ συζ.) αγάπ-αγα, -αγες, -αγε, -άγαμε, -άγατε, -αγαν / -άγανε
		6	(Β΄ συζ.) θεωρ-ούσα, -ούσες, -ούσε, -ούσαμε, -ούσατε, -ούσαν(ε)
	συντελικό τύποι	7	έχω... / είχα... / θα έχω... / έχοντας ντύσ-ει (Β΄ συζ.) έχω... / είχα... / θα έχω... / έχοντας αγαπήσ-ει / θεωρήσ-ει
		8	ντύν-ε, -ετε
	προστακτική	9	(Β΄ συζ.) αγάπ-α, -άτε
		10	(Β΄ συζ.) θεωρ-είτε
		11	ντύσ-ε, -(ε)τε (Β΄ συζ.) αγάπησ-ε / θεωρήσ-ε...
		12	ντύν-οντας
	μετοχές (γερούδια)	13	(Β΄ συζ.) αγαπ-ώντας / θεωρ-ώντας
14		ντύν-ομαι, -εσαι, -εται, -όμαστε, -εστε / -όσαστε, -ονται	
ΜΕΣΟΠΑΘΗΤΙΚΗ ΦΟΡΗ	μη παρελθοντικοί τύποι	15	(Β΄ συζ.) αγαπ-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται, -ιόμαστε, -ιέστε / -ιόσαστε, -ιούνται / -ιόνται
		16	(Β΄ συζ.) θεωρ-ούμαι, -είσαι, -είται, -ούμαστε, -είστε, -ούνται
		17	ντύθ-ηκα, -ηκες, -ηκε, -ήκαμε, -ήκατε, -ηκαν / -ήκανε (Β΄ συζ.) αγαπήθ-ηκα / θεωρήθ-ηκα...
	παρελθοντικοί τύποι	18	ντυν-όμουν(α), -όσουν(α), -όταν(ε), -όμασταν / -όμαστε, -όσασταν / -όσαστε, -ονταν / -όντουσαν / -όντανε
		19	(Β΄ συζ.) αγαπ-ιόμουν(α), -ιόσουν(α), -ιόταν(ε), -ιόμασταν / -ιόμαστε, -ιόσασταν / -ιόσαστε, -ιόνταν(ε) / -ιόντουσαν / -ιούνταν(ε)
		20	(Β΄ συζ.) θεωρ-ούμουν(α), -ούσουν(α), -ούνταν / -έιτο -ούμασταν / -ούμαστε, -ούσασταν / -ούσαστε, -ούνταν(ε)
		21	έχω... / είχα... / θα έχω... ντυθ-εί (Β΄ συζ.) έχω... / είχα... / θα έχω αγαπηθ-εί / θεωρηθ-εί
	συντελικό τύποι	22	ντύν-εστε
		προστακτική	23

4.3.7 Τα βοηθητικά ρήματα έχω και είμαι

Όπως συμβαίνει και σε άλλες γλώσσες, οι συντελικοί χρόνοι τού ρήματος στη Νέα Ελληνική σχηματίζονται **περιφραστικά** τόσο στην ενεργητική όσο και στη μεσοπαθητική φωνή. Αυτό συμβαίνει υποχρεωτικά με το ρήμα **έχω** (και στις δύο φωνές) και προαιρετικά με το ρήμα **είμαι** (μόνο στη μεσοπαθητική φωνή).

I. Το ρήμα έχω

Το ρήμα έχω παρουσιάζει στην κλίση του δύο μόνο δομές, ενεστωτική και παρελθοντική. Η παρελθοντική δομή είχα χρησιμοποιείται τόσο για συνοπτική όσο και για μη συνοπτική δήλωση, δηλαδή λειτουργεί τόσο ως αόριστος όσο και ως παρατατικός. Συγκεκριμένα:

ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ	ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΙΚΟΣ
έχω	είχα
έχεις	είχες
έχει	είχε
έχουμε	είχαμε
έχετε	είχατε
έχουν(ε)	είχαν(ε)

Με βάση το ρήμα έχω σχηματίζονται οι συντελικοί χρόνοι και στις δύο φωνές ως εξής:

- **Παρακείμενος** ενεργητικής φωνής:

έχω, -εις, -ει, -ουμε, -ετε, -ουν(ε)... + ενεργητ. συνοπτικό θέμα ρήματος (θέμα 2) + κατάληξη **-ει** (π.χ. έχω δέσ-ει, έχεις σκάψ-ει, έχει δώσ-ει).

- **Παρακείμενος** μεσοπαθητικής φωνής:

έχω, -εις, -ει, -ουμε, -ετε, -ουν(ε)... + μεσοπαθ. συνοπτικό θέμα ρήματος (θέμα 3) + κατάληξη **-εί** (π.χ. έχω δεθ-εί, έχει σκαφτ-εί, έχουν δοθ-εί).

- **Υπερσυντέλικος** ενεργητικής φωνής:

είχα, -ες, -ε, -αμε, -ατε, -αν(ε)... + ενεργητ. συνοπτικό θέμα ρήματος (θέμα 2) + κατάληξη **-ει** (π.χ. είχα δέσ-ει, είχες σκάψ-ει, είχε δώσ-ει).

- **Υπερσυντέλικος** μεσοπαθητικής φωνής:

είχα, -ες, -ε, -αμε, -ατε, -αν(ε)... + μεσοπαθ. συνοπτικό θέμα ρήματος (θέμα 3) + κατάληξη **-εί** (π.χ. είχα δεθ-εί, είχε σκαφτ-εί, είχαν δοθ-εί).

- **Συντελεσμένος μέλλοντας** ενεργητικής / μεσοπαθητικής φωνής:

θα + τύποι τού παρακειμένου τού ρήματος
(π.χ. θα έχω δέσ-ει / δεθ-εί, θα έχει σκάψ-ει / σκαφτ-εί, θα έχουν δώσ-ει / δοθ-εί).

Οι συνδυασμοί αυτοί είναι επιτρεπτοί με όλους τους τροπικούς τύπους, στους οποίους τα μόρια

κού σε **-αγα** αντί σε **-ούσα** οφείλεται κυρίως στο ότι οι τύποι σε **-αγα** εντάσσονται κανονικά στο σχήμα τονισμού των παρελθοντικών χρόνων στην προπαραλήγουσα, αντίθετα με τους τύπους σε **-ούσα**.

4.8 Η μετοχή

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αναλυτικοί πίνακες κλίσεως των μετοχών υπάρχουν στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, ενότητα 6.2 «Μετοχές»

Η μετοχή αποτελούσε εξαρχής στην Ελληνική ιδιαίτερη κατηγορία, που πήρε το όνομα αυτό, επειδή γραμματικός **μετείχε** δύο χωριστών γραμματικών κατηγοριών, τόσο τού ρήματος (σχημάτιζε λ.χ. χρόνους: *γράφω*, *γράφας*, *γραφόμενος* κ.λπ.) όσο και τού ονόματος (κλινόταν: *ο γράφων*, *τού γράφοντος*, *τον γράφοντα*, *γεγραμμένος*, *γεγραμμένου* κ.λπ.). Αντιστοίχως, είχε και έχει και σήμερα συντακτικώς διπλή λειτουργία, ρηματική (π.χ. *Έγινε ευρέως γνωστός γράφοντας λυρικά ποιήματα*) και ονοματική (λειτουργία επιθέτου, π.χ. *Οι γράφοντες ιστορικά μυθιστορήματα ανατρέχουν στα κείμενα τής εποχής – Συνάντησαν εκεί πολλά αγαπημένα τους πρόσωπα*).

4.8.1 Επιρρηματική μετοχή

Στη Νέα Ελληνική η μετοχή χρησιμοποιείται σε μεγάλη έκταση ως **επιρρηματική**, εξειδικεύοντας (χρονικά, τροπικά, αιτιολογικά κ.λπ.) τη σημασία τού ρήματος. Στη χρήση αυτή –η οποία χαρακτηρίζεται από μερικούς **γερούνδιο**¹¹– εμφανίζεται μόνο σε ενεργητική φωνή με δύο άκλιτους τύπους: **-οντας** (*γράφοντας*, *τρέχοντας*, *δίνοντας*) από ρήματα σε **-ω** (*γράφ-ω*, *τρέχ-ω*, *δίν-ω*) και **-ώντας** (*μιλώντας*, *τραγουδώντας*, *αγαπώντας*) από ρήματα σε **-ώ** / **-άω** (*μιλώ* / *μιλάω*, *τραγουδώ* / *τραγουδάω*, *αγαπώ* / *αγαπάω*):

Διαβάζει εφημερίδα, ακούγοντας (= ενώ ακούει) μουσική
Πήγαν εκδρομή στην Αθήνα, θέλοντας (= επειδή ήθελαν) να δουν τον Παρθενώνα
Έφτασα εγκαίρως, ξεκινώντας (= επειδή ξεκίνησα) από το σπίτι πολύ νωρίς
Κέρδισε πολλά χρήματα, τραγουδώντας (= με το να τραγουδάει) σε συναυλίες

11. Το **απαρέμφατο** ήταν και είναι, όπου υπάρχει, ο ρηματικός σχηματισμός που «δεν παρεμφαίνει» (*a-παρέμφατο*), δεν δηλώνει ρητά πρόσωπο, αριθμό, έγκλιση και χρόνο, όπως οι παρεμφατικοί τύποι τού ρήματος (πβ. το *απαρέμφατο* τής Αρχαίας Ελληνικής *γράφειν* έναντι λ.χ. τού παρεμφατικού τύπου *γράφω*). Η ελληνική γλώσσα με τη χρήση τού άρθρου σχημάτισε νωρίς και το *έναρθρο* *απαρέμφατο*, που λειτουργούσε ως ρηματικό ουσιαστικό: τὸ *γράφειν* = τὸ γράψιμο. Η Λατινική, μη έχοντας άρθρο, προκειμένου να σχηματίσει τύπους αντίστοιχους προς το *έναρθρο* *απαρέμφατο* / ρηματικό ουσιαστικό, χρησιμοποίησε το **γερούνδιο** (*gerundium*): *scribere* = (το) γράφειν – *scribendi* = τού γράφειν – *scribendo* = στο γράφειν (δοτική) – *scribendum* = το γράφειν (αιτιατική) – *scribendo* = από το γράφειν (αφαιρετική). Με αυτό δόλωσε τις πλάγιες πτώσεις (γενική, δοτική, αιτιατική, αφαιρετική) *έναρθρου* *απαρεμφάτου*. Αντίστοιχοι σχηματισμοί, που λειτουργούν ως ρηματικά ουσιαστικά, είναι οι άκλιτοι τύποι σε *-ing* τής Αγγλικής (*writing*, *walking*), που επίσης χαρακτηρίζονται *γερούνδια*: *writing is difficult* «το γράφειν / το γράψιμο είναι δύσκολο». Οι ίδιοι τύποι στην Αγγλική λειτουργούν περισσότερο ως άκλιτες *μετοχές* (μολονότι συχνά χαρακτηρίζονται *γερούνδια*) και αντιστοιχούν με τις δικές μας άκλιτες **επιρρηματικές μετοχές** σε **-οντας** / **-ώντας** (*γράφοντας* / *μιλώντας*), που και αυτές ονομάζονται από μερικούς γραμματικούς *γερούνδια* τής Ελληνικής.

ΠΡΟΣΟΧΗ! Όταν η κατάληξη δεν τονίζεται, γράφεται με **-ο-** (τρέχ-οντας), ενώ όταν τονίζεται γράφεται με **-ω-** (αγαπ-ώντας).

4.8.2 Συντελεσμένη μεσοπαθητική μετοχή σε **-μένος, -η, -ο**

Στην ονοματική της χρήση συχνή είναι η μεσοπαθητική μετοχή σε **-μένος, -η, -ο** (ντυμένος, -η, -ο, εκπαιδευμένος, -η, -ο, σκισμένος, -η, -ο, διακεκριμένος, -η, -ο, αγαπημένος, -η, -ο, λυπημένος, -η, -ο). Η μετοχή αυτή κλίνεται όπως τα επίθετα σε **-ος, -η, -ο** (μεγάλος, -η, -ο), συμφωνώντας με τα ουσιαστικά που εξειδικεύει σε γένος, αριθμό και πτώση, αλλά δηλώνοντας συγχρόνως ποιόν ενεργείας (συντελεσμένο), διάθεση (παθητική) και φωνή (μεσοπαθητική):

Το στολισμένο δέντρο ξεχώριζε στην πλατεία
Μετέφεραν με ελικόπτερο την τραυματισμένη αθλήτρια
Η νίκη των καλά γυμνασμένων παικτών ήταν βέβαιη

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Οι κλιτές μεσοπαθητικές μετοχές παρακειμένου σε / οπέος / γράφονται με **-ω-, -ωμένος**, είτε πρόκειται για τύπους προερχόμενους από ρήματα σε **-ώνω / -ώνομαι** (π.χ. τυπ-ωμένος, δηλ-ωμένος, σταυρ-ωμένος, πληρ-ωμένος, βιδ-ωμένος, καμ-ωμένος, νυχτ-ωμένος) είτε για τύπους που σχηματίστηκαν αναλογικά προς τους προηγούμενους (χωρίς δηλαδή να υπάρχει ρήμα σε **-ώνω**, π.χ. γιν-ωμένος, ειπ-ωμένος, φαγ-ωμένος, ιδ-ωμένος, πι-ωμένος).

Περισσότερα...

4.8.3 Άλλες εν χρήσει μετοχές προερχόμενες από τη λόγια παράδοση

Εκτός από τις κύριες μορφές μετοχής (την επιρρηματική σε **-οντας / -ώντας** και την ονοματική / επιθετική σε **-μένος, -η, -ο**) χρησιμοποιούνται, λιγότερο, και μετοχικοί τύποι προερχόμενοι από τη λόγια παράδοση, ήτοι:

- όμενος, -όμενη, -όμενο (π.χ. δεχόμενος, -η, -ο)
- ούμενος, -ούμενη, -ούμενο (π.χ. θεωρούμενος, -η, -ο)
- ώμενος, -ώμενη, -ώμενο (π.χ. μελετώμενος, -η, -ο)
- ων, -ουσα, -ον (π.χ. ισχύων, ισχύουσα, ισχύον)
- ών, -ώσα, -ών (π.χ. κυβερνών, κυβερνώσα, κυβερνών)
- ών, -ούσα, -ούν (π.χ. αναλογών, αναλογούσα, αναλογούν)
- ών, -ούσα, -όν (π.χ. εκλιπών, εκλιπούσα, εκλιπόν)
- θείς, -θείσα, -θέν (π.χ. ιδρυθείς, ιδρυθείσα, ιδρυθέν)

Συγκεκριμένα χρησιμοποιούνται:

α) τύποι (λόγιας) μεσοπαθητικής μετοχής ενεστώτα σε **-όμενος, -η, -ο** (δεχόμενος, ισχυριζόμενος), **-ούμενος, -η, -ο** (θεωρούμενος, αμφισβητούμενος), **-ώμενος, -η, -ο** (μελετώμε-

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ: ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΜΑΣ

1. Γραμματική εξειδίκευση των ουσιαστικών

1.1 Σημασιολογική διάκριση των ουσιαστικών

Ό,τι περιβάλλει και εξειδικεύει την ενέργεια / κατάσταση που δηλώνει το ρήμα είναι τα ουσιαστικά. Αυτά το ενεργοποιούν ως υποκείμενα τού ρήματος, αυτά ως συμπληρώματα (αντικείμενα) τού ρήματος ολοκληρώνουν τη σημασία και τη λειτουργία του. Αν το ρήμα εστιάζει στο κέντρο τού μηνύματος αποτελώντας τη βάση του, τα ουσιαστικά εξακτινώνονται γύρω από το ρήμα πραγματώνοντας την απαραίτητη για κάθε μήνυμα αναφορά στον κόσμο τής πραγματικότητας, την αναφορά δηλ. σε **πρόσωπα** και **πράγματα** (συγκεκριμένα και αφηρημένα). Ο συνδυασμός ρήματος και ουσιαστικών απαρτίζει κάθε είδος μηνύματος, ακόμη και τού πιο στοιχειώδους. Χωρίς τα ουσιαστικά, ρητώς δηλούμενα ή εννοούμενα, δεν υφίσταται μήνυμα.

Η αναφορά στις οντότητες που υπάρχουν γύρω μας –συγκεκριμένες και αφηρημένες–, η αναφορά στα **όντα**, στο «είναι», σε ό,τι υπάρχει, στις «ουσίες», γίνεται με τα **ουσιαστικά**.

Από σημασιολογικής απόψεως τα ουσιαστικά κατατάσσονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στα κύρια και στα κοινά. **Κύρια** είναι τα ουσιαστικά που δηλώνουν τα ονόματα προσώπων (Παύλος, Μαρία, Πετρόπουλος, Ιωάννου), χωρών και των κατοίκων τους (Γαλλία – Γάλλος, Αμερική – Αμερικανός, Κίνα – Κινέζος, Ηνωμένο Βασίλειο), ζώων (Αζόρ, Μαυρούλα, Ρεξ), τοποθεσιών (Αιγάλεω, Αθήνα, Βρυξέλλες), εορτών (Χριστούγεννα, Πάσχα), μηνών (Ιανουάριος, Μάρτιος), ημερών (Κυριακή, Δευτέρα, Τρίτη) και άλλων στοιχείων τού κόσμου μας που ξεχωρίζουν με το όνομά τους (πλατεία Συντάγματος, Βουλή, Εθνικό Μουσείο). Στον γραπτό λόγο ξεχωρίζουν επειδή το αρχικό τους γράμμα είναι κεφαλαίο. Το χαρακτηριστικό των κύριων ουσιαστικών είναι ότι καθένα από αυτά αναφέρεται σε κάτι μοναδικό.

Αντιθέτως, τα **κοινά** ουσιαστικά εκπροσωπούν ολόκληρες κατηγορίες οντοτήτων, που προσλαμβάνονται είτε μέσω των αισθήσεων είτε μέσω τής νόησης. Τα πρώτα χαρακτηρίζονται **συγκεκριμένα** (γλάστρα, μαχαίρι, χώμα, σπίτι, άνθρωπος, παιδί), ενώ τα δεύτερα χαρακτηρίζονται **αφηρημένα** (ειλικρίνεια, αγάπη, ιδέα, πάθος, καλοσύνη).

Ο ρόλος των ουσιαστικών στη γλώσσα είναι τόσο σημαντικός, ώστε (από κοινού με τα επίθετα) μπορούν να αποτελέσουν και αυτοτελείς προτάσεις, τις λεγόμενες **ονοματικές προτάσεις**, ήτοι προτάσεις με συνδετικά (μη πλήρη) ρήματα:

Επί κεφαλής τού αγήματος ήταν κάποιος λοχαγός

Στο τηλέφωνο είναι μια κοπέλα

Ο διοικητής τού νοσοκομείου είναι γιατρός

1.2 Εξειδίκευση των ουσιαστικών

Αν και τα ουσιαστικά αποτελούν εξειδίκευση τού ρήματος, τα ίδια με τη σειρά τους επιδέχονται αντι-στοίχως προς τα ρήματα τρία επίπεδα εξειδίκευσης: 1) **γραμματική εξειδίκευση**, 2) **συντακτική εξειδίκευση** και 3) **κειμενική εξειδίκευση**¹.

Η **γραμματική εξειδίκευση** επιτελείται από τα λεγόμενα «παρεπόμενα τού ονόματος», δηλ. από σημασιολογικές πληροφορίες που βρίσκονται γραμματικοποιημένες μέσα στα ουσιαστικά: πτώσεις, αριθμός και γένος. Η γραμματική εξειδίκευση των ουσιαστικών δηλώνεται με ένα πλούσιο σύστημα καταλήξεων (τόπ-ος, τόπ-ου, τόπ-ο, τόπ-οι, τόπ-ων, τόπ-ους – ελπίδ-α, ελπίδ-ας, ελπίδ-ες, ελπίδ-ων – δάσ-ος, δάσ-ους, δάσ-η, δασ-ών κ.λπ.). Όπου δεν διαφοροποιούνται οι τύποι με την κατάληξη, τα συνοδευτικά στοιχεία των ουσιαστικών (κυρίως το άρθρο) επιτελούν αυτόν τον ρόλο: τού πατέρα – τον πατέρα, οι πατέρες – τους πατέρες, η χώρα – τη χώρα, οι χώρες – τις χώρες.

Η **συντακτική εξειδίκευση** επιτελείται από έναν ιδιαίτερα πλούσιο διάκοσμο συστατικών τής γλώσσας: άρθρα, επίθετα, ποσοδείκτες (αριθμητικά κ.ά.), επιθετικές αντωνυμίες, επιρρήματα, αναφορικές προτάσεις, συμπληρωματικές προτάσεις. Το γεγονός αυτό δείχνει από μία ακόμη πλευρά πόσο σημαντικός είναι στην επικοινωνία ο ρόλος των ουσιαστικών, δηλ. τού συστήματος αναφοράς στον κόσμο. Μερικά παραδείγματα συντακτικής εξειδίκευσης:

Μάς δάνεισε το βιβλίο για λίγες μέρες [με άρθρο]

Ήταν πράγματι συγκλονιστικό θέαμα [με επίθετο]

Φοίτησε εκεί τέσσερα χρόνια [με αριθμητικό]

Κάποια στιγμή βγήκε έξω [με επιθετική αντωνυμία]

Νοίκιασαν τον επάνω όροφο [με επίρρημα]

Αυτό είναι το πρόβλημα που έλυσε [με αναφορική πρόταση]

Τον φόβισε η σκέψη ότι πρέπει να φύγει [με συμπληρωματική πρόταση]

Τα ουσιαστικά μαζί με τα άρθρα, τα επίθετα και τις αντωνυμίες συναποτελούν ό,τι ονομάζουμε **ονόματα**. Αυτό που τα συνδέει μεταξύ τους και τα ξεχωρίζει από τα ρήματα είναι τα κοινά μορφολογικά τους γνωρίσματα (όλα διακρίνουν πτώσεις, αριθμούς και γένη και όλα κλίνονται), αλλά βεβαίως όλα διαφέρουν πλήρως μεταξύ τους στη σημασία και τη συντακτική λειτουργία τους.

Ως **κειμενική εξειδίκευση** (που εκφεύγει πάντως των ορίων τής Γραμματικής αυτής) μπορεί να θεωρηθεί –κατ' επέκταση των δύο άλλων μορφών εξειδίκευσης– η ανάπτυξη σε ολόκληρο κείμενο ενός ουσιαστικού (προσώπου, πράγματος, ιδέας κ.λπ.), το οποίο στην περίπτωση αυτή λειτουργεί ως **κεντρική ιδέα** (η οποία μπορεί να δηλώνεται στον τίτλο λ.χ. ομιλίας στον προφορικό λόγο ή στον τίτλο ενός άρθρου). Επί παραδείγματι, κείμενο (προφορικό ή γραπτό) με κεντρική ιδέα και τίτλο «*Το βιβλίο*» δεν είναι παρά ευρύτερης κλίμακας εξειδίκευση, δηλ. ανάπτυξη σε επίπεδο συνόλου νοημάτων (προτάσεων) τής οντότητας (τού ουσιαστικού) «βιβλίο». Γενικότερα, κάθε ανάπτυξη θέματος (λέξης,

1. Η κειμενική εξειδίκευση των ουσιαστικών δεν αποτελεί αντικείμενο τής παρούσας Γραμματικής. Βλ. σχετικά σχόλια παρακάτω.

φράσης, πρότασης) σε κείμενο (όπως π.χ. η διαδικασία τής «έκθεσης ιδεών») είναι, στην πράξη, διευρυμένη μορφή εξειδίκευσης. Ακόμη και μια μείζων ενότητα, ένα κείμενο, μπορεί να αναπτυχθεί «διακειμενικά», με παράγωγα κείμενα που εξειδικεύουν πολλαπλώς το βασικό κείμενο.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί εδώ ότι στην πραγματική γλωσσική επικοινωνία, ενώ και η γραμματική και η συντακτική εξειδίκευση αποτελούν προϊόν αφαίρεσης μέσω τής γλωσσικής ανάλυσης, η κειμενική εξειδίκευση αποτελεί τη **γλωσσική πράξη**, αυτό που πράγματι συμβαίνει στην επικοινωνία, κατά την οποία δεν μιλούμε με μεμονωμένες λέξεις ή φράσεις ή και προτάσεις, αλλά με συνεχή λόγο, δηλ. με ό,τι ονομάζουμε γλωσσολογικά **κείμενο**.

1.3 Γραμματική εξειδίκευση των ουσιαστικών

1.3.1 Οι πτώσεις

Ιδιαίτερα σημαντικές για την όλη επικοινωνία είναι οι **πτώσεις** των ουσιαστικών, αφού είναι αυτές που καθορίζουν τις βασικές συντακτικές σχέσεις στις οποίες στηρίζονται τα νοήματα. Σε κλιτές γλώσσες όπως η Ελληνική οι πτώσεις (με τις διαφορετικές καταλήξεις που τις δηλώνουν) παίζουν βασικό ρόλο, διότι δηλώνουν το υποκείμενο και τα συμπληρώματα τού ρήματος, δηλ. τα απαραίτητα ορίσματά του.

Η μεγάλη ποικιλία των πτώσεων τής Ελληνικής, που διαφοροποιούνται ανάλογα με το γένος και τον αριθμό, αποτελεί ιδιάζον χαρακτηριστικό τής μορφολογίας της, που από τη μια γεννά πλούτο διακρίσεων, αλλά από την άλλη, για τους ξένους ομιλητές που μαθαίνουν την Ελληνική, προκαλεί πρόσθετες δυσκολίες.

I. Ονομαστική

Κεντρική είναι η πτώση τού υποκειμένου, η **ονομαστική**:

Ο Παύλος εργάζεται στο γυμναστήριο

Η ανιψιά μου πήρε υποτροφία για το εξωτερικό

Είναι η μόνη πτώση που δεν συντάσσεται με προθέσεις και διατηρεί συντακτική αυτονομία, έχοντας ως μόνη λειτουργία να ενεργοποιεί το ρήμα. Είναι επίσης η βασική πτώση στην οποία κανονικά αναγόμεστε, όταν μαθαίνουμε νέες λέξεις.

II. Αιτιατική

Εξίσου σημαντική είναι η **αιτιατική**, η οποία είναι η κατ' εξοχήν πτώση τού αντικειμένου:

Τον Γιάννη τον ξέρουμε από μικρό παιδί

Γέμισες το πάτωμα λάσπες!

Συναντήσαμε την αδελφή σου στη στάση τού λεωφορείου

ριστες αντωνυμίες (κάποιοι, μερικοί, κάτι, διάφοροι):

Στη γιορτή συνάντησε μερικές φίλες της που είχε χρόνια να τις δει
 «Είναι κάτι στιγμές που ρωτάς αν θ' αντέξεις» (τραγουδί)
 Δεν πέρασε κάποια μαθήματα, αλλά τον Σεπτέμβριο θα τα ξαναδώσει
 Απέκτησε περιουσία εκμεταλλεόμενος διάφορες ευκαιρίες

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Η χρήση τού αορίστου άρθρου (ή των αορίστων αντωνυμιών) για τη δήλωση τής γενίκευσης ή τού μετριασμού δεν είναι πάντοτε απαραίτητη· συχνά μπορεί να παραλειφθεί χωρίς καμία επίπτωση στη δήλωση τής αόριστης αναφοράς:

Πρέπει να βρούμε (έναν) τρόπο να το αποφύγουμε
 Μου μίλησε με (μια) φανερή απροθυμία και δεν ξέρω γιατί
 Έχει (κάποιες) ενοχλήσεις στο στομάχι

2.3 Χαρακτηρισμός τής αναφοράς: Επίθετα

Τα ουσιαστικά, με τα οποία επιτυγχάνεται η αναφορά στον κόσμο που μάς περιβάλλει, χρειάζονται πολύ συχνά στην επικοινωνία εξειδίκευση μέσω διαφόρων χαρακτηριστικών.

Ο γλωσσικός χαρακτηρισμός των ουσιαστικών επιτελείται πρωτοτυπικά, δηλ. πρωταρχικά, με αυθεντικό και εκτεταμένο τρόπο από τα **επίθετα**². Αυτός είναι ο κύριος ρόλος των επιθέτων στη γλώσσα, όπως ο καθορισμός των ουσιαστικών (με τους τρόπους που είδαμε) είναι ο πρωτοτυπικός ρόλος των άρθρων σε σχέση με αυτά.

Μιλώντας λ.χ. για ένα σπίτι, χρειάζομαστε συχνά να πούμε αν είναι μεγάλο ή μικρό, αν είναι ευρύχωρο, αν είναι κεντρικό, αν είναι νέο ή παλιό, αν είναι όμορφο κ.ο.κ. Νιώθουμε την ανάγκη να το χαρακτηρίσουμε³.

Με τα επίθετα τα ουσιαστικά περιγράφονται ή ταξινομούνται ή προσδιορίζονται ως προς το χρώμα, την ύλη και το ποσό. Σύμφωνα με τη λειτουργία τού χαρακτηρισμού που επιτελούν, τα επίθετα διακρίνονται αντιστοίχως σε: 1) περιγραφικά ή ποιοτικά, 2) ταξινομικά, 3) χρώματος, 4) ύλης, 5) ποσού.

2. Πολύ συχνά ρόλο επιθέτων επιτελούν οι επιθετικές μετοχές μεσοπαθητικού παρακειμένου (π.χ. εμπνευσμένη ομιλία, καταξιωμένος επιστήμονας, επιβεβλημένη πολιτική, διακεκριμένη δημοσιογράφος, προβεβλημένο προϊόν, διαδεδομένη μέθοδος, προδιαγεγραμμένη πορεία κ.λπ.).

3. Όταν το επίθετο αποδίδει ιδιότητα σε ουσιαστικό στο πλαίσιο ονοματικής φράσης (και όχι π.χ. ως κατηγορούμενο), χαρακτηρίζεται από συντακτική άποψη **επιθετικός προσδιορισμός**. Στην παραδοσιακή Γραμματική γίνεται διάκριση μεταξύ **επιθετικού** και **κατηγορηματικού** προσδιορισμού με κριτήριο τη μονιμότητα ή μη τής ιδιότητας που αποδίδεται στο ουσιαστικό και την παρουσία ή απουσία οριστικού άρθρου στο επίθετο (ο κατηγορηματικός προσδιορισμός συνδέεται με την απουσία οριστικού άρθρου). Επικοινωνιακά, όπως έχει εξηγηθεί ανωτέρω (Μέρος Β΄, ενότητα 2.3.5 «Συνδετική σύνταξη: κατηγορούμενο»), η διαφορά έγκειται στον βαθμό προβολής (μικρότερο με επιθετικό προσδιορισμό, μεγαλύτερο με κατηγορηματικό προσδιορισμό).

Περιγραφικά (ποιοτικά) επίθετα

Είναι τα επίθετα που **περιγράφουν** τα ουσιαστικά, προσδίδοντάς τους **ποιοτικά** χαρακτηριστικά (π.χ. ωραίος, άσχημος, ψηλός, κοντός, έξυπνος, καλός, γενναίος, σημαντικός):

Είναι όμορφη κοπέλα, αλλά ντύνεται περίεργα
 Είναι καλό παιδί, έξυπνο και συμπαθητικό
 Η προσφορά του στα Γράμματα κρίθηκε σημαντική
 Ως τραγουδίστρια είναι υπέροχη και πολύ αγαπητή στο κοινό
 Είναι σπουδαίος επιστήμονας και καταξιωμένος ερευνητής
 Διευθύνει μεγάλη επιχείρηση, διεθνώς αναγνωρισμένη

Δοθέντος ότι η εκτίμηση τής ποιότητας επιδέχεται αυξομειώσεις, αυτό κατ' εξοχήν το είδος των επιθέτων σχηματίζει τα λεγόμενα «παραθετικά», ήτοι τις διαβαθμίσεις ποιότητας (συγκριτικά υπεροχής – συγκριτικά υστέρησης – συγκριτικά ισότητας):

Η Μαρία είναι ψηλότερη από τον αδελφό της [υπεροχή]
 Το κρασί είναι λιγότερο δυνατό από το ούζο [υστέρηση]
 Το κολύμπι είναι εξίσου καλό με το τρέξιμο [ισότητα]

Ταξινομικά επίθετα

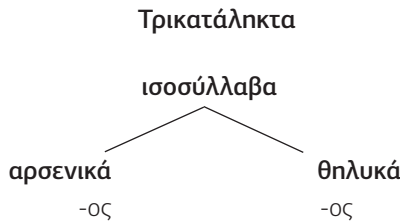
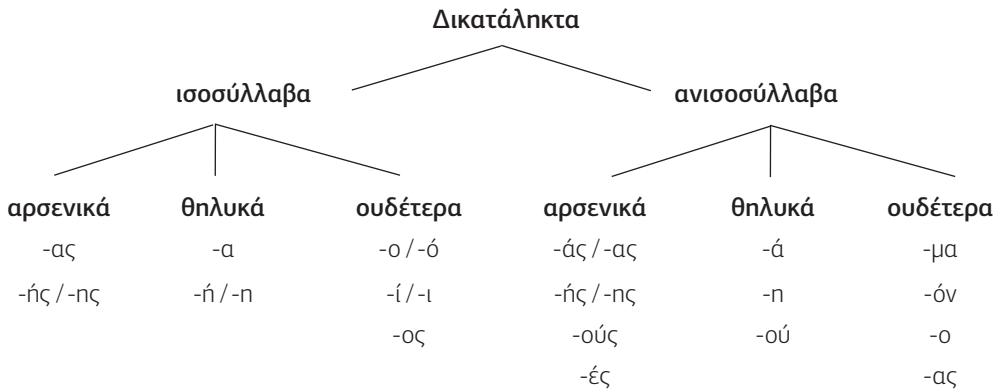
Επίθετα όπως *διαστημικός* (*διαστημικές έρευνες*), *εκπαιδευτικός* (*εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*), *ανώμαλος* (*ανώμαλα ρήματα*), *δημόσιος* (*δημόσια τηλεόραση*), *επόμενος* (*επόμενη μέρα*), *χειρουργικός* (*χειρουργική επέμβαση*) κ.τ.ο. κατατάσσουν, **ταξινομούν** τα ουσιαστικά που προσδιορίζουν σε ορισμένες κατηγορίες. Γι' αυτό και τα επίθετα αυτά κανονικά δεν επιδέχονται διαβάθμιση (όχι **διαστημικότερες έρευνες*, **εκπαιδευτικότερη βαθμίδα*, **χειρουργικότερη επέμβαση*). Με άλλα λόγια, τα επίθετα αυτά κανονικά δεν σχηματίζουν παραθετικά.

Λάβαμε μόνο τηλεφωνική ειδοποίηση· ουδέποτε γραπτή
 Υπεγράφη με τους προμηθευτές δεσμευτική για την εταιρεία σύμβαση
 Ο ασθενής εμφανίζει σταδιακή αλλά σταθερή βελτίωση
 Η ιδιωτική έρευνα δεν μπορεί να υποκαταστήσει την πανεπιστημιακή

Ωστόσο, με την ευελιξία που χαρακτηρίζει τη γλώσσα ακολουθώντας τη σκέψη και τον τρόπο θέσης των πραγμάτων, ένα ταξινομικό επίθετο όπως λ.χ. το γενικός (π.χ. γενική απεργία, γενική διεύθυνση, γενικός λογαριασμός) μπορεί να λειτουργήσει **περιγραφικά / ποιοτικά** και να επιτρέψει χρήσεις όπως *γενικότερη αντίληψη*, *γενικότερη διατύπωση*, *γενικότερο πρόβλημα*. Ομοίως, μπορεί το επίθετο οικονομικός να είναι ταξινομικό (π.χ. η οικονομική κατάσταση τής χώρας, το οικονομικό αδιέξοδο, οικονομική έρευνα), αλλά μπορεί επίσης να το χρησιμοποιήσει κανείς σε διατυπώσεις όπως *οικονομικότερη* ή *λιγότερο οικονομική λύση* ή *οικονομικότερη* για την εταιρεία *διευθέτηση*, δηλ. μπορεί να χρησιμοποιηθεί περιγραφικά / ποιοτικά και να διαβαθμιστεί, να σχηματίσει παραθετικά.

3.1.3 Συνοπτική παρουσίαση τής κλίσης των ουσιαστικών

Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται η υποδιαίρεση των ουσιαστικών σε κατηγορίες και υποκατηγορίες με βάση τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν: α) δικατάληκτα – τρικατάληκτα, β) ισοσύλλαβα – ανισοσύλλαβα, γ) αρσενικά – θηλυκά – ουδέτερα.

Στους πίνακες που ακολουθούν δίνονται παραδείγματα κλίσης ανά κατηγορία, ακολουθώντας την παραπάνω διαίρεση των ουσιαστικών. Η παρουσίαση γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύονται οι κανονικότητες στη διαφοροποίηση των καταλήξεων.

ΤΡΙΚΑΤΑΛΗΚΤΑ

		ΕΝΙΚΟΣ					ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ						
		ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	ΓΕΝ.		ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	ΓΕΝ.					
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ος	δρόμο	ς	δρόμο	∅	δρόμ	ου	δρόμ	οι	δρόμ	ους	δρόμ	ων
	ος	άνθρωπο	ς	άνθρωπο	∅	ανθρώπ	ου	άνθρωπ	οι	ανθρώπ	ους	ανθρώπ	ων
	ος	καλόγερο	ς	καλόγερο	∅	καλόγερ	ου	καλόγερ	οι	καλόγερ	ους	καλόγερ	ων
	ός	γερανό	ς	γερανό	∅	γεραν	ού	γεραν	οί	γεραν	ούς	γεραν	ών
ΘΗΛΥΚΟ	ος	λεωφόρο	ς	λεωφόρο	∅	λεωφόρ	ου	λεωφόρ	οι	λεωφόρ	ους	λεωφόρ	ων
	ος	είσοδο	ς	είσοδο	∅	είσοδ	ου	είσοδ	οι	είσοδ	ους	είσοδ	ων
	ός	οδό	ς	οδό	∅	οδ	ού	οδ	οί	οδ	ούς	οδ	ών

ΔΙΚΑΤΑΛΗΚΤΑ

ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ													
		ΕΝΙΚΟΣ				ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ							
		ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.	ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.	ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.			
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ας	ταμία	ς	ταμία	∅	ταμία	∅	ταμί	ες	ταμί	ες	ταμι	ών
	ας	κανόνα	ς	κανόνα	∅	κανόνα	∅	κανόν	ες	κανόν	ες	κανόν	ων
	ης	εργάτη	ς	εργάτη	∅	εργάτη	∅	εργάτ	ες	εργάτ	ες	εργατ	ών
	ής	φοιτητή	ς	φοιτητή	∅	φοιτητή	∅	φοιτητ	ές	φοιτητ	ές	φοιτητ	ών
ΘΗΛΥΚΟ	ά	γενεά	∅	γενεά	∅	γενεά	ς	γενε	ές	γενε	ές	γενε	ών
	α	θάλασσα	∅	θάλασσα	∅	θάλασσα	ς	θάλασο	ες	θάλασο	ες	θαλασο	ών
	α	ασφάλεια	∅	ασφάλεια	∅	ασφάλεια	ς	ασφάλει	ες	ασφάλει	ες	ασφαλει	ών
	α	σελίδα	∅	σελίδα	∅	σελίδα	ς	σελίδ	ες	σελίδ	ες	σελίδ	ων
	ή	τιμή	∅	τιμή	∅	τιμή	ς	τιμ	ές	τιμ	ές	τιμ	ών
	η	πύλη	∅	πύλη	∅	πύλη	ς	πύλ	ες	πύλ	ες	πυλ	ών
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	ό	ποσό	∅	ποσό	∅	ποσό	ου	ποσ	ά	ποσ	ά	ποσ	ών
	ο	δώρο	∅	δώρο	∅	δώρο	ου	δώρ	α	δώρ	α	δώρ	ων
	ο	ξέφωτο	∅	ξέφωτο	∅	ξέφωτο	ου	ξέφωτ	α	ξέφωτ	α	ξέφωτ	ων
	ο	πρόσωπο	∅	πρόσωπο	∅	πρόσωπο	ου	πρόσωπ	α	πρόσωπ	α	προσώπ	ων
	ο	τετράδιο	∅	τετράδιο	∅	τετράδιο	ου	τετράδι	α	τετράδι	α	τετραδί	ων
	ί	ψωμί	∅	ψωμί	∅	ψωμί	ου	ψωμι	ά	ψωμι	ά	ψωμι	ών
	ι	λουλούδι	∅	λουλούδι	∅	λουλούδι	ου	λουλούδι	α	λουλούδι	α	λουλουδι	ών
	ι	παιδάκι	∅	παιδάκι	∅	παιδάκι	ου	παιδάκι	α	παιδάκι	α	παιδάκι	ων
	ος	λάθος	∅	λάθος	∅	λάθος	ους	λάθ	η	λάθ	η	λαθ	ών
	ος	στέλεχος	∅	στέλεχος	∅	στέλεχος	ους	στελέχ	η	στελέχ	η	στελεχ	ών

ΑΝΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ													
		ΕΝΙΚΟΣ				ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ							
		ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.	ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.	ΟΝΟΜ.	ΑΙΤ.	GEN.			
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ας	μπάρμπα	ς	μπάρμπα	∅	μπάρμπα	∅	μπαρμπα	δες	μπαρμπα	δες	μπαρμπα	δων
	ας	τσέλιγκα	ς	τσέλιγκα	∅	τσέλιγκα	∅	τσελιγκά	δες	τσελιγκά	δες	τσελιγκά	δων
	ας	τυχεράκια	ς	τυχεράκια	∅	τυχεράκια	∅	τυχεράκη	δες	τυχεράκη	δες	τυχεράκη	δων
	έας	φορέα	ς	φορέα	∅	φορέα	∅	φορ	είς	φορ	είς	φορ	έων
	άς	βασιλιά	ς	βασιλιά	∅	βασιλιά	∅	βασιλιά	δες	βασιλιά	δες	βασιλιά	δων
	ές	καφέ	ς	καφέ	∅	καφέ	∅	καφέ	δες	καφέ	δες	καφέ	δων
	ης	μπακάλη	ς	μπακάλη	∅	μπακάλη	∅	μπακάλη	δες	μπακάλη	δες	μπακάλη	δων
	ης	φούρναρη	ς	φούρναρη	∅	φούρναρη	∅	φουρνάρη	δες	φουρνάρη	δες	φουρνάρη	δων
	ής	ταξιτζή	ς	ταξιτζή	∅	ταξιτζή	∅	ταξιτζή	δες	ταξιτζή	δες	ταξιτζή	δων
	ούς	παππού	ς	παππού	∅	παππού	∅	παππού	δες	παππού	δες	παππού	δων

ΘΗΛΥΚΟ	ά	μαμά	∅	μαμά	∅	μαμά	ς	μαμά	δες	μαμά	δες	μαμά	δων
	ού	αλεπού	∅	αλεπού	∅	αλεπού	ς	αλεπού	δες	αλεπού	δες	αλεπού	δων
	η	πράξη	∅	πράξη	∅	πράξη	ς	πράξ	εις	πράξ	εις	πράξ	εων
	η	δήλωση	∅	δήλωση	∅	δήλωση	ς	δηλώσ	εις	δηλώσ	εις	δηλώσ	εων
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	α	κτήμα	∅	κτήμα	∅	κτήμα	τος	κτήμα	τα	κτήμα	τα	κτημά	των
	α	όνομα	∅	όνομα	∅	ονόμα	τος	ονόμα	τα	ονόμα	τα	ονομά	των
	ας	τέρας	∅	τέρας	∅	τέρα	τος	τέρα	τα	τέρα	τα	τερά	των
	ο	γράψιμο	∅	γράψιμο	∅	γραψίμα	τος	γραψίμα	τα	γραψίμα	τα	γραψιμά	των
	ον	καθήκον	∅	καθήκον	∅	καθήκον	τος	καθήκον	τα	καθήκον	τα	καθηκόν	των

Περισσότερα...

3.1.4 Κανονικότητες στην κλίση των ουσιαστικών

Ο αναγνώστης της παρούσας Γραμματικής έχει την ευκαιρία στο σημείο αυτό να αντιληφθεί πώς σκέπτονται οι επιστημονικοί αναλυτές τής γλώσσας (οι γλωσσολόγοι), για να περιγράψουν τα γραμματικά φαινόμενα. Από την ανάλυση που ακολουθεί, με σκοπό να αναδειχθούν οι κανονικότητες που χαρακτηρίζουν τη δομή των ουσιαστικών τής Νέας Ελληνικής ως προϊόν μακράς εξελίξεως, θα φανεί τι προκύπτει από την υιοθέτηση τής μίας ή τής άλλης από τις τρεις δυνατές αναλύσεις¹.

Η ανάλυση, που με τον απλούστερο, συγκριτικά οικονομικότερο τρόπο περιγράφει τη δομή των ουσιαστικών, είναι αυτή που γλωσσολογικά προέχει. Ωστόσο, για λόγους ευρύτερης και ευκολότερης προσέγγισης τής κλίσης των ουσιαστικών, επιλέγεται και στην παρούσα γραμματική η παραδοσιακή ανάλυση τής σχέσης θέματος και κατάληξης των ουσιαστικών. Αντιθέτως, στο μείζον επιστημονικά και διδακτικά θέμα τής κατηγοριοποίησης των ουσιαστικών επιλέξαμε και σε αυτή τη γραμματική την κατηγοριοποίηση τού καθηγητή Γεωργίου Κουρμούλη (με αρκετές προσαρμογές και βελτιώσεις), την οποία εισαγάγαμε ήδη πριν από πολλά χρόνια².

Εν προκειμένω, ανάλογα με το πώς διακρίνουμε τα όρια θέματος και κατάληξης των ουσιαστικών, καθώς και την εναλλαγή (παρουσία – απουσία) ορισμένων καταλήξεων, μπορούμε να διαπιστώσουμε στον σχηματισμό των ουσιαστικών μερικές πολύ ενδιαφέρουσες κανονικότητες.

1. Από το σκεπτικό των αναλύσεων (ηβ. την Ανάλυση 3: Παρουσία-απουσία -ς) ερμηνεύονται γλωσσολογικά παρεκκλίσεις και λάθη που εμφανίζονται στη χρήση τής γλώσσας εξαιτίας τής επίδρασης που ασκείται αναλογικά (ασυναίσθητα πάντοτε για τους ομιλητές): ηβ. π.χ. τής οδός, η συγγραφέα, τής εισαγγελέας.

2. Πρόκειται για το βιβλίο Γ. Μπαμπινιώτη – Π. Κοντού: *Συγχρονική Γραμματική τής Κοινής Νέας Ελληνικής* (Αθήνα 1967), στο οποίο για πρώτη φορά εφαρμόζεται αυτή η κατηγοριοποίηση των ουσιαστικών.

I. Ανάλυση 1: Ενιαίο θέμα

Στην ανάλυση αυτήν υπάρχει **ενιαία μορφή θέματος** αλλά **διαφοροποίηση των καταλήξεων**:

ΕΝΙΚΟΣ				
ΟΝΟΜ.	πατέρ-ας	εικόν-α	κήπ-ος	δώρ-ο
ΓΕΝ.	-α	-ας	-ου	-ου
ΑΙΤ.	-α	-α	-ο	-ο
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ				
ΟΝΟΜ.	-ες	-ες	-οι	-α
ΓΕΝ.	-ων	-ων	-ων	-ων
ΑΙΤ.	-ες	-ες	-ους	-α

Η κανονικότητα που συνάγεται από την ανάλυση αυτήν είναι η ύπαρξη σταθερού ενιαίου θέματος (π.χ. πατέρ-, εικόν-, κήπ-, δώρ-), στο οποίο προστίθενται για τον σχηματισμό της κλίσης διάφορα σύνολα καταλήξεων (π.χ. [-ας, -α, -α, -ες, -ων, -ες], [-ος, -ου, -ο, -οι, -ων, -ους], [-ο, -ου, -ο, -α, -ων, -α]).

Αυτή είναι η μορφή ανάλυσης τής παραδοσιακής-σχολικής γραμματικής, που προβάλλει ενιαία μορφή θέματος και διαφοροποίηση στις καταλήξεις. Με αυτή την ανάλυση διατηρείται αναλλοίωτη η λεξική μορφή τού θέματος και η ποικιλία μεταφέρεται στην κλίση, δηλ. στις καταλήξεις. Η τονική διαφοροποίηση τού θέματος, όπου υπάρχει (π.χ. λοχί-ας – λοχι-ών, χώρ-α – χωρ-ών), δεν θεωρείται ουσιώδους σημασίας για αυτή την ανάλυση.

II. Ανάλυση 2: Πληρέστερο – βραχύτερο θέμα

Στην ανάλυση αυτήν υπάρχει **διαφοροποίηση τού θέματος** αλλά **ενιαία μορφή των καταλήξεων**:

ΕΝΙΚΟΣ								
ΟΝΟΜ.	πατέρα-	ς	εικόνα-	∅	κήπο-	ς	δώρο-	∅
ΓΕΝ.	πατέρα-	∅	εικόνα-	ς	κήπ-	ου	δώρ-	ου
ΑΙΤ.	πατέρα-	∅	εικόνα-	∅	κήπο-	∅	δώρο-	∅
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ								
ΟΝΟΜ.	πατέρ-	ες	εικόν-	ες	κήπ-	οι	δώρ-	α
ΓΕΝ.	πατέρ-	ων	εικόν-	ων	κήπ-	ων	δώρ-	ων
ΑΙΤ.	πατέρ-	ες	εικόν-	ες	κήπ-	ους	δώρ-	α

Η κανονικότητα που προκύπτει από την ανάλυση αυτήν είναι ότι έχουμε διαφοροποίηση μεν τού θέματος (δύο θεματικοί τύποι αντί ενός) αλλά λιγότερες καταλήξεις. Ωστόσο, η διαφορά στη σχέση θέματος-καταλήξεων δεν είναι ποσοτική, αλλά ποιοτική. Σε αυτή την

Ποιος ήταν αυτός που (του) έδωσε το γράμμα; – Ποιος ήταν αυτός, στον οποίο έδωσε το γράμμα;

Η εταιρεία που ανταγωνιζόταν το κατάστημα έκλεισε (ασάφεια) – Η εταιρεία, η οποία ανταγωνιζόταν το κατάστημα, έκλεισε – Η εταιρεία, την οποία ανταγωνιζόταν το κατάστημα, έκλεισε.

Αυτός είναι ο υπεύθυνος που ρώτησε το σωματείο (ασάφεια) – Αυτός είναι ο υπεύθυνος, ο οποίος ρώτησε το σωματείο – Αυτός είναι ο υπεύθυνος, τον οποίο ρώτησε το σωματείο.

β) Όταν το **που** εισάγει αναφορική πρόταση με τοπική σημασία. Στις περιπτώσεις αυτές μπορεί να χρησιμοποιηθεί το αναφορικό επίρρημα **όπου**. Παραδείγματα:

Το σπίτι που / όπου μείναμε αμέσως μόλις παντρευτήκαμε είναι στην παλιά πόλη
Πού είναι το χαρτί που / όπου έγραψες το τηλέφωνο;

γ) Όταν το **που** αναφέρεται σε προθετική ή επιρρηματική φράση. Εναλλακτικά, μπορεί να χρησιμοποιηθεί η κλιτή αντωνυμία **ο οποίος**. Παραδείγματα:

Στο διάστημα που / κατά το οποίο τελέστηκε η πράξη, δεν υπήρχε νόμος που να την καταδικάζει

Έχω την εξουσιοδότηση που / με την οποία έγινε η συναλλαγή

Είναι ο άνθρωπος που χωρίς αυτόν / χωρίς τον οποίο δεν θα είχα καταφέρει τίποτα

δ) Όταν υπάρχουν συνεχόμενες αναφορικές προτάσεις με το **που**, πράγμα που προξενεί ενοχλητική επανάληψη ή και αφύσικο ύφος. Θα μπορούσε να προτιμηθεί η κλιτή αντωνυμία **ο οποίος** ή αντίστοιχος τύπος μετοχής ή και να αναζητηθεί άλλη διατύπωση. Παραδείγματα:

Πρόκειται για εταιρεία που δραστηριοποιείται / δραστηριοποιούμενη στον χώρο των ζωοτροφών που / οι οποίες εισάγονται από το εξωτερικό

Ποιος είναι εκείνος που θα βρει το θάρρος που / το οποίο απαιτείται, για να επιτευχθεί ο στόχος;

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ

1. Ετυμολογικές σχέσεις των λέξεων

Οι λέξεις σε κάθε γλώσσα έχουν «**εξωτερικές σχέσεις**» με ομόρριζα άλλων συγγενών τους γλωσσών, αλλά κυρίως «**εσωτερικές σχέσεις**» με ομόρριζα, παράγωγα και σύνθετα από την ίδια γλώσσα. Αυτά τα είδη σχέσεων, εξωτερικών και εσωτερικών, μπορούμε να τα ονομάσουμε γενικά «ετυμολογικές σχέσεις».

Για παράδειγμα, η μεγάλου ετυμολογικού εύρους ρίζα **εθ-** τής λέξης **έθος** στο **εσωτερικό** γλωσσικό πεδίο τής Ελληνικής έδωσε τις λέξεις *εθ-ίζω*, *έθ-ιμο*, *έθ-νος* και *ήθ-ος* με πλήθος παραγώγων και συνθέτων (π.χ. *έθιμο*: *εθιμικός*, *εθιμοτυπία*, *εθιμοτυπικός* – *έθνος*: *εθνότητα*, *εθνοτικός*, *εθνικόφρων*, *εθνολογία*, *εθνομάρτυρας*, *εθνοσυνέλευση*, *εθνόσημο*, *εθνοφυλακή*, *εθνοκτόνος*, *εθνωφελής*, *διεθνής*, *αλλοεθνής*, *πολυεθνικός* – *ήθος*: *ηθικός*, *ανήθικος*, *ανηθικότητα*, *ηθική*, *ηθικό*, *ηθικολόγος*, *ηθικοδιδασκτικός*, *ηθικοπλαστικός*), ενώ στο **εξωτερικό** πεδίο μέσω τής ινδοευρωπαϊκής (Ι.Ε.) ρίζας **swedh-* «έθιμο, συνήθεια», στην οποία ανάγεται, συνδέεται λ.χ. με αρχ. ινδ. *svadha-*, λατ. *suesco* «συνηθίζω» και *con-suetudo* «συνήθεια» (> γαλλ. *coutume*), γερμ. *Sitte* κ.ά.

Παρόμοια διακλάδωση ετυμολογικών σχέσεων απεικονίζεται και στο παράδειγμα τής λέξης **κείμεναι**:

ΘΕΜΑ	ΠΑΡΑΓΩΓΑ
ΚΕΙ-	αρχ. <i>κεῖ-μαι</i> (> <i>κείμενο</i> , <i>κειμήλιο</i>)
ΚΟΙ-	αρχ. <i>κοί-τη</i> (> <i>κοιτίδα</i> , <i>κοιτάζω</i>) αρχ. <i>κοι-μῶμαι</i> (> <i>κοιμάμαι</i> / <i>κοιμούμαι</i>)
ΚΩ-	αρχ. <i>κῶ-μα</i>
ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΥΓΓΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ	
λατ. <i>ci-vis</i> «πολίτης» > <i>civitas</i> «πολιτεία» (> γαλλ. <i>cite</i> > αγγλ. <i>city</i>)	

Ο ακόλουθος εποπτικός πίνακας παρουσιάζει μέρος των ετυμολογικών σχέσεων για τη λέξη **είδος**:

Ινδοευρωπαϊκή ρίζα * <i>weid-</i> «βλέπω – γνωρίζω»	
ειδ- (Φειδ-)	
<i>εἶδ-ος</i> «όψη, μορφή» (από τη σημ. «βλέπω»), «τάξη, κατηγορία» (από τη σημ. «γνωρίζω – ξεχωρίζω»)	ΠΑΡΑΓΩΓΑ <i>ειδ-ικός</i> (> <i>ειδικότητα</i> , <i>ειδικεύω</i>) <i>ειδ-ωλο</i> (> <i>ειδώλιο</i>) <i>ειδ-ύλλιο</i> (> <i>ειδυλλιακός</i>) <i>ειδ-έναι</i> «γνώση, το να γνωρίζει κανείς» <i>ειδ-ήμων</i> <i>είδη-ση</i>

	ΣΥΝΘΕΤΑ ειδο-ποιός (> ειδοποιώ) ειδ-εχθής -ειδής (ευ-ειδής, τριχο-ειδής, ωο-ειδής...) ειδωλο-λάτρης (> ειδωλολατρία), ειδωλο-ποιώ συν-ειδέναι (> συνειδίηση)
ιδ-	
ιδ-εἶν ἴδ-ω (> να (ι)δῶ, έχω δει)	ΠΑΡΑΓΩΓΑ ιδ-έα (αρχικώς «αυτό που βλέπει και συλλαμβάνει κανείς στον νου») (> ιδεατός, ιδεώδης) ιδ-ανικός ἰνδαλμα (< ἰ-ν-δ-άλλομαι «εμφανίζω, μοιάζω») ιστορία (< ἴσ-τωρ «αυτόπτης γνώστης»)
οιδ-	
οἶδ-α «γνωρίζω»(ἐν οἶδα, ὅτι οὐδὲν οἶδα, σωκρατική ρήση)	
ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΥΓΓΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ	
λατ. <i>vid-ere</i> «βλέπω» (> γαλλ. <i>voir</i> , ισπ. <i>ver</i>) σανσκρ. <i>veda</i> «σοφία, γνώση» γερμ. <i>wissen</i> «γνωρίζω» αγγλ. <i>wise</i> «σοφός», <i>wit</i> «πνεύμα»	

Με τα **ομόρριζα** (τις ετυμολογικά συγγενείς λέξεις), αλλά κυρίως με τη γλωσσική δημιουργικότητα που αναπτύσσεται με την **παραγωγή** και τη **σύνθεση** από τη ρίζα ή το θέμα μιας λέξης (**ετυμολογικό πεδίο** τής λέξης), η βασική έννοια (που δηλώνεται από τη σημασία τής λέξης) μεταβάλλεται σε επίκεντρο ευρύτερου πεδίου παραγώγων και συνθέτων, τα οποία τη διευρύνουν ή την εξειδικεύουν. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα ετυμολογικό πεδίο τού οποίου τα συστατικά (παράγωγα – σύνθετα) έχουν ετυμολογική και, κατ' επέκταση, σημασιολογική και μορφολογική συνοχή. Δεν είναι επομένως σκόρπιες λέξεις, ασύνδετες μεταξύ τους, που θα ήταν πολύ δύσκολο να μάθει και να ανακαλεί στη μνήμη του ο ομιλητής τής γλώσσας.

Λόγω αυτής τής σύνδεσης κατέχουμε –χωρίς να το συνειδητοποιούμε– πολύ περισσότερες λέξεις από όσες νομίζουμε, αφού στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουμε μεμονωμένες λέξεις αλλά ετυμολογικά σύνολα (ρίζα / θέμα – παράγωγα – σύνθετα), γι' αυτό και ο ισχυρισμός ότι κάποιος γνωρίζει 50 ή 100 μόνο λέξεις δεν είναι γλωσσολογικά αποδεκτός.

2. Παραγωγή – Σύνθεση: Γενικά

2.1 Προσφύματα και συμφύματα

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αναλυτικός κατάλογος των κυριότερων προθημάτων και επιθημάτων (με πολλά παραδείγματα) παρέχεται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, ενότητα 8 «Προθήματα και επιθήματα»

Η Ελληνική ανήκει στις κλιτές γλώσσες. Οι ελληνικές λέξεις από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα σχηματίζονται από δύο κύρια συστατικά: το **θέμα** και τις **καταλήξεις**.

Το θέμα αποτελείται υποχρεωτικά από τη **ρίζα** με ή χωρίς άλλα σχηματιστικά στοιχεία. Πολύ συχνά περιβάλλουν τη ρίζα ένα ή περισσότερα στοιχεία, τα οποία προηγούνται τής ρίζας, τα λεγόμενα (λόγω τής θέσης τους) **προ-θήματα** (ή **προ-θέματα**) ή ακολουθούν τη ρίζα, τα λεγόμενα (πάλι λόγω τής θέσης τους) **επι-θήματα** (ή **επι-θέματα**). Τα προθήματα προ-τάσσονται τής ρίζας, ενώ τα επιθήματα επι-τάσσονται τής ρίζας. Η ρίζα με τα προθήματα ή/και τα επιθήματά της αποτελεί το **θέμα** τής λέξης.

Η λέξη τελειώνει απαραίτητα, ή αλλιώς «καταλήγει», με άλλο ένα σημαντικό σχηματιστικό στοιχείο, την **κατάληξη**, που συχνά χαρακτηρίζεται και **κλιτικό μόρφημα**:

	ΘΕΜΑ			ΚΑΤΑΛΗΞΗ
	ΠΡΟΘΗΜΑ	ΡΙΖΑ	ΕΠΙΘΗΜΑ	
αδελφός		αδελφ-		-ός
συναδελφικός	συν-	αδελφ-	-ικ-	-ός

Το πρόθημα *συν-* (*συν-άδελφος*) και το επίθημα *-ικ-* (*συναδελφ-ικ-ός*) χαρακτηρίζονται αντιστοίχως **παραγωγικά προσφύματα** (παραγωγικό πρόθημα, παραγωγικό επίθημα), επειδή, τρόπον τινά, «προσφύονται» στη ρίζα και αποτελούν την **προσφυματική παραγωγή**.

Όστόσο, σε λέξεις όπως π.χ. *φιλ-άδελφος*, *αδελφο-κτονία* το πρόθημα *φιλ-* και το επίθημα *-κτονία* χαρακτηρίζονται αντίστοιχα **λεξικό πρόθημα** και **λεξικό επίθημα** και έχουν διαφορετική λειτουργία από τα αντίστοιχα παραγωγικά. Τα λεξικά προθήματα και τα λεξικά επιθήματα είναι λεξιλογικά στοιχεία τα οποία συνήθως δεν απαντούν αυτοτελώς στον λόγο, αλλά μόνον ως α΄ ή β΄ συστατικά μέρη με συγκεκριμένη σημασία παράγοντας λέξεις (π.χ. *αρχι-μουσικός*, *αδελφο-κτονία*: λέξη *αρχι-* ή *-κτονία* δεν απαντά αυτοτελώς στην Ελληνική)¹. Για αντιδιαστολή προς τα **προσφύματα**, τα λεξικά προθήματα και επιθήματα τα ονομάζουμε **συμφύματα**.

Τα **συμφύματα**, όπως προκύπτει από την περιγραφή τους, βρίσκονται στα όρια ανάμεσα σε πα-

1. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις α΄ και β΄ συνθετικών, τα οποία, μολοντί απαντούν και αυτοτελώς στον λόγο, λειτουργούν και αυτά ως **λεξικά προθήματα** και **επιθήματα** λόγω τής δυνατότητας να δημιουργούνται με αυτά πολλές νέες λέξεις (π.χ. *τρεις* > *τριος*:- *τριος-ευτυχισμένος*, *τριος-κατάρατος*, *τριος-ένδοξος*, *τριος-μακάριστος* – *φέρνω* > *-φέρνω*: *αμερικανο-φέρνω*, *αντρο-φέρνω*, *γεροντο-φέρνω*, *μεγαλο-φέρνω*, *μικρο-φέρνω*, *χαζο-φέρνω*).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

ΜΕΡΟΣ Α: Γλώσσα και Γραμματική

1. ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΙΞΗΣ	311
1.1 Εισαγωγή: συντακτικά και σχολιαστικά σημεία στίξης	
1.2 Η τελεία .	
1.3 Το θαυμαστικό !	
1.4 Το ερωτηματικό ;	
1.5 Η άνω τελεία ·	
1.6 Το δίστιγμο :	
1.7 Το κόμμα ,	
1.8 Το ενωτικό -	
1.9 Η κεραία (ή παύλα) –	
1.10 Η πλάγια γραμμή (ή μπάρα) /	
1.11 Η παρένθεση ()	
1.12 Οι αγκύλες [] < > { }	
1.13 Τα εισαγωγικά « » “ ”	
1.14 Τα αποσιωπητικά ...	

ΜΕΡΟΣ Β: Ρήματα

2. ΚΛΙΣΗ ΡΗΜΑΤΟΣ	323
2.1 Οριστικοί τύποι	
Α' συζυγία	
Β ¹ συζυγία	
Β ² συζυγία	
2.2. Τροπικοί τύποι	
Α' συζυγία	
Β ¹ συζυγία	
Β ² συζυγία	
3. ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΡΗΜΑΤΩΝ (Α' ΣΥΖΥΓΙΑΣ).	335
3.1. Φωνεντόληκτα	
3.2. Συμφωνόληκτα	
4. ΑΝΩΜΑΛΑ ΡΗΜΑΤΑ	343

ΜΕΡΟΣ Γ: Ουσιαστικά

5. ΚΛΙΣΗ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ	355
5.1 Τρικατάληκτα	
5.2 Δικατάληκτα	
α. Ισοσύλλαβα	
β. Ανισοσύλλαβα	
6. ΚΛΙΣΗ ΕΠΙΘΕΤΩΝ-ΜΕΤΟΧΩΝ	362
6.1. Επίθετα	
6.2. Μετοχές	
7. ΑΠΟΛΥΤΑ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΑ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ	369

ΜΕΡΟΣ Δ: Σχηματισμός λέξεων

8. ΠΡΟΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ	371
8.1 Προθήματα	
Α. Παραγωγικά προθήματα	
Β. Λεξικά προθήματα	
8.2 Επιθήματα (ανά γραμματική κατηγορία)	
Α. Ρήματα	
i. Λεξικά επιθήματα	
ii. Παραγωγικά επιθήματα	
Β. Ουσιαστικά	
i. Λεξικά επιθήματα	
ii. Παραγωγικά επιθήματα	
Γ. Επίθετα	
i. Λεξικά επιθήματα	
ii. Παραγωγικά επιθήματα	
Δ. Επιρρήματα	
Παραγωγικά επιθήματα	

1. ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΣΤΙΞΗΣ

1.1 Εισαγωγή: συντακτικά και σχολιαστικά σημεία στίξης

Τα σημεία στίξης διακρίνονται ως προς τη λειτουργία τους σε **συντακτικά** και **σχολιαστικά**. Ο γράφων χρησιμοποιεί τα συντακτικά σημεία στίξης, προκειμένου να διακρίνει συντακτικές ενότητες τού κειμένου. Αυτή τη χρήση έχουν η **τελεία**, το **κόμμα**, η **άνω τελεία**, οι **παρενθέσεις** και οι **αγκύλες**, η **κεραία** ή **παύλα**, το **δίστιγμα** και τα **εισαγωγικά προτάσεως**. Συντακτική χρήση σχετικά με τη σύνδεση μεμονωμένων λέξεων έχουν επίσης το **ενωτικό** και η **πλάγια γραμμή**.

Τα σημεία στίξης			
συντακτικά		σχολιαστικά ή κειμενικά	
.	τελεία	!	θαυμαστικό
·	άνω τελεία	;	ερωτηματικό
:	άνω-κάτω τελεία (δίστιγμα)	...	αποσιωπητικά
,	κόμμα	« »	εισαγωγικά
-	ενωτικό	“ ”	ανωφερή εισαγωγικά
–	κεραία ή παύλα		
/	πλάγια γραμμή		
()	παρενθέσεις		
[]	ορθογώνιες αγκύλες		
{ }	αγκιστροειδείς αγκύλες		
< >	γωνιώδεις αγκύλες		
« »	εισαγωγικά		

Τα σχολιαστικά (ή **κειμενικά**) σημεία στίξης χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν στον γραπτό λόγο ό,τι εκφράζουν οι επιτονικές κυμάνσεις τής φωνής τού ομιλητή. Τέτοια είναι το **θαυμαστικό**, το **ερωτηματικό**, τα **αποσιωπητικά** και τα **εισαγωγικά λέξης**.

1.2 Η ΤΕΛΕΙΑ .

Η **τελεία** χρησιμοποιείται:

- για να δηλώσει το τέλος περιόδου:

Έτοιμο είναι και το ασανσέρ για άτομα με αναπηρία. Θα παραδοθεί στο τέλος τής εβδομάδας.

- για τη σύντηψη λέξεων:

ΜΕΣΟΠΑΘΗΤΙΚΗ ΦΩΝΗ

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ		ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ		ΠΑΡΕΛΘΟΝ
		ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ	ΔΙΑΡΚΗΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ	ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ
ΑΤΕΛΕΣ (ΘΕΜΑ 1)	ΕΝΙΚΟΣ	χάνομαι	θα χάνομαι	χανόμουν(α)
		χάνεσαι	θα χάνεσαι	χανόσουν(α)
		χάνεται	θα χάνεται	χανόταν(ε)
	ΠΛΗΘΥΝΤ.	χανόμαστε	θα χανόμαστε	χανόμαστε / χανόμασταν
		χάνεστε / χανόσαστε	θα χάνεστε / χανόσαστε	χανόσαστε / χανόσασταν
		χάνονται	θα χάνονται	χάνονταν / χανόντουσαν
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ		ΑΟΡΙΣΤΟΣ
ΤΕΛΕΙΟ (ΘΕΜΑ 2)	ΕΝΙΚΟΣ	θα χαθώ		χάθηκα
		θα χαθείς		χάθηκες
		θα χαθεί		χάθηκε
	ΠΛΗΘΥΝΤ.	θα χαθούμε		χαθήκαμε
		θα χαθείτε		χαθήκατε
		θα χαθούν(ε)		χάθηκαν / χαθήκανε
		ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ	ΣΥΝΤΕΛ. ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ	ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ
ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΟ (ΘΕΜΑ 2)	ΕΝΙΚΟΣ	έχω χαθεί	θα έχω χαθεί	είχα χαθεί
		έχεις χαθεί	θα έχεις χαθεί	είχες χαθεί
		έχει χαθεί	θα έχει χαθεί	είχε χαθεί
	ΠΛΗΘΥΝΤ.	έχουμε χαθεί	θα έχουμε χαθεί	είχαμε χαθεί
		έχετε χαθεί	θα έχετε χαθεί	είχατε χαθεί
		έχουν(ε) χαθεί	θα έχουν(ε) χαθεί	είχαν(ε) χαθεί

Β' ΣΥΖΥΓΙΑ**ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΦΩΝΗ**

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ		ΜΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝ		ΠΑΡΕΛΘΟΝ
		ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ	ΔΙΑΡΚΗΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ	ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ
ΑΤΕΛΕΣ (ΘΕΜΑ 1)	ΕΝΙΚΟΣ	αγαπώ / αγαπάω	θα αγαπώ / αγαπάω	αγαπούσα / αγάπαγα
		αγαπάς	θα αγαπάς	αγαπούσες / αγάπαγες
		αγαπά(ει)	θα αγαπά(ει)	αγαπούσε / αγάπαγε
	ΠΛΗΘΟΥΝΤ.	αγαπάμε / αγαπούμε	θα αγαπάμε / αγαπούμε	αγαπούσαμε / αγαπάγαμε
		αγαπάτε	θα αγαπάτε	αγαπούσατε / αγαπάγατε
		αγαπούν(ε) / αγαπάν(ε)	θα αγαπούν(ε) / αγαπάν(ε)	αγαπούσαν(ε) / αγάπαγαν / αγαπάγανε
		ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ		ΑΟΡΙΣΤΟΣ
ΤΕΛΕΙΟ (ΘΕΜΑ 2)	ΕΝΙΚΟΣ	θα αγαπήσω		αγάπησα
		θα αγαπήσεις		αγάπησες
		θα αγαπήσει		αγάπησε
	ΠΛΗΘΟΥΝΤ.	θα αγαπήσουμε		αγαπήσαμε
		θα αγαπήσετε		αγαπήσατε
		θα αγαπήσουν(ε)		αγάπησαν / αγαπήσανε
		ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ	ΣΥΝΤΕΛ. ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ	ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ
ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΟ (ΘΕΜΑ 2)	ΕΝΙΚΟΣ	έχω αγαπήσει	θα έχω αγαπήσει	είχα αγαπήσει
		έχεις αγαπήσει	θα έχεις αγαπήσει	είχες αγαπήσει
		έχει αγαπήσει	θα έχει αγαπήσει	είχε αγαπήσει
	ΠΛΗΘΟΥΝΤ.	έχουμε αγαπήσει	θα έχουμε αγαπήσει	είχαμε αγαπήσει
		έχετε αγαπήσει	θα έχετε αγαπήσει	είχατε αγαπήσει
		έχουν(ε) αγαπήσει	θα έχουν(ε) αγαπήσει	είχαν(ε) αγαπήσει

αναμειγνύω, αποδεικνύω, διαζευγνύω, διαρρηγνύω, επιδεικνύω, ζευγνύω, καταδεικνύω, μειγνύω, συζευγνύω, συμμειγνύω, υποδεικνύω

3.2 ΣΥΜΦΩΝΟΛΗΚΤΑ

β²

-αύω → -αυσα (π.χ. θραύω → έθραυσα)

αναπαύω, απολαύω, ψαύω, καταπαύω

-αύω → -ψα (π.χ. παύω → έπαψα)

-βω → -ψα (π.χ. κλέβω → έκλεψα)

αμείβω, ανάβω, θλίβω, κατατρίβω, κόβω, κρύβω, νίβω, ξεθάβω, ξεκλέβω, ξεκόβω, προκόβω, ρέβω, σκύβω, στρίβω, συνθλίβω, συντρίβω, τρίβω)

-εύω → -ευσα (π.χ. αγορεύω → αγόρευσα)

αγρεύω, αληθεύω, αλιεύω, αμνηστεύω, αναγορεύω, αναμοχλεύω, ανθρακεύω, ανιχνεύω, αντιπροσωπεύω, απαγορεύω, απλουστεύω, απογοιτεύω, αποδεσμεύω, αποθηκεύω, απομνημονεύω, αποστρατεύω, αποταμειύω, αρδεύω, αριστεύω, αστυνομεύω, αφιππεύω, αφοδεύω, βασιλεύω, βραβεύω, γειτονεύω, γενικεύω, γνωματεύω, δενδροφυτεύω, δεσμεύω, δημεύω, δημοσιεύω, διαιτητεύω, διακινδυνεύω, διακορεύω, διακυβεύω, διανυκτερεύω, διαπομπεύω, διερμηνεύω, διημερεύω, διοπτεύω, διοχετεύω, δραπετεύω, δυναστεύω, εδρεύω, ειδικεύω, ειρηνεύω, εκλαϊκεύω, εκμαιεύω, εκπαιδεύω, εκπορνεύω, εκστρατεύω, εκταμειύω, εκτοξεύω, ελλοχεύω, εμφωλεύω, εξατομικεύω, εξειδικεύω, εξιδανικεύω, εξολοθρεύω, εξωτερικεύω, επαληθεύω, επιβραβεύω, επιδαψιλεύω, επινεύω, επιστρατεύω, επιτροπεύω, εποπτεύω, ερμηνεύω, εσοδεύω, εσωτερικεύω, εφημερεύω, ηγεμονεύω, θεραπεύω, θηρεύω, θητεύω, θρησκεύω, θριαμβεύω, θωπεύω, ιδιωτεύω, ικετεύω, ιππεύω, κατακυριεύω, κατανέω, κατασκοπεύω, κατοπτεύω, κελεύω, κηδεμονεύω, κινδυνεύω, κλητεύω, κολακεύω, κυριεύω, κωφεύω, λαξεύω, λιτανεύω, μακροημερεύω, μεθοδεύω, μεσιτεύω, μεταλαμβάνω, μεταναστεύω, μεταφυτεύω, μετεκπαιδεύω, μνημονεύω, μνηστεύω, μοικεύω, νέω, νοθεύω, νοσπλεύω, οδεύω, παρερμηνεύω, παροχετεύω, περιοδεύω, περιττεύω, πρακτορεύω, πρεσβεύω, προεδρεύω, προμηθεύω, προοδεύω, προσαγορεύω, προστατεύω, προφητεύω, πρυτανεύω, πρωτεύω, πτωχεύω, ρητορεύω, ριψοκινδυνεύω, σκυλεύω, σταθμεύω, στρατοπεδεύω, συγκατανεύω, συμβουλεύω, συμπροεδρεύω, συνορεύω, τριτεύω, χρησιμεύω

-εύω → -ψα (π.χ. αγριεύω → αγρίεψα)

αγαρεύω, αγναντεύω, αλαργεύω, αλητεύω, ανακατεύω, ανασκαλεύω, ανθρωπεύω, αντιπαλεύω, αντρειεύω, αποκρεύω, αργοσαλεύω, ασκητεύω, αχρηστεύω, βολεύω, γαληνεύω, γητεύω, γιατρέύω, γρουσουζεύω, γυρεύω, δασκαλεύω, διαφεντεύω, δουλεύω, δυσκολεύω, ζεύω, ζηλεύω, ζητιανεύω, ζηλεύω, ζωντανεύω, ημερεύω, θερειεύω, καθαλικεύω, καλογερεύω, καλοσυνεύω, καλύτερεύω, κανακεύω, καρυκεύω, κηδεύω, κιοτεύω, κλαδεύω, κοντεύω, κοροϊδεύω, κουρεύω, κουρσεύω, κουτσομπολεύω, κουτσοουρεύω, λαθεύω, λατρεύω, ληστεύω, λιγοστεύω, μαγειρεύω,

2. Τα ρήματα σε *-αύω*, *-εύω* εντάσσονται στα συμφωνόληκτα, διότι λαμβάνεται υπ' όψιν η σύγχρονη συμφωνική προφορά [άνο], [ένο] και όχι η ιστορική ορθογραφία (των αρχαίων διφθόγγων *-αυ-*, *-ευ-*, που αποτελούσαν από δύο φωνήεντα).

μαγεύω, μαζεύω, μακελεύω, μαντεύω, μασκαρεύω, μαστορεύω, μισεύω, μουσκεύω, μπαγιατεύω, μπερδεύω, νηστεύω, νοικοκυρεύω, νοστιμεύω, νταντεύω, ξεθαρρεύω, ξενοδουλεύω, ξεπαστρεύω, ξοδεύω, ορμηνεύω, ορφανεύω, παγιδεύω, παζαρεύω, παιδεύω, παλεύω, παντρεύω, παραμονεύω, παραξενεύω, (ξε)πεζεύω, περισσεύω, πιλατεύω, πιστεύω, πλαδαρεύω, πλανεύω, πονηρεύω, προξενεύω, ρεμπελεύω, σαλεύω, σιτεύω, σκαρτεύω, στενεύω, στερεύω, συγγενεύω, ταξιδεύω, φιλεύω, φρονιμεύω, χαζεύω, χαροπαλεύω, κηρεύω, χουζουρεύω, κωρατεύω

Υ

-γω → -ξα (π.χ. διαλέγω → διάλεξα)

αναφλέγω, ανοίγω, απολήγω, αρμέγω, διανοίγω, εκλέγω, επιλέγω, θέλγω, θίγω, καταλήγω, καταπνίγω, λήγω, μισανοίγω, ξανοίγω, ξετυλίγω, περισυλλέγω, περιτυλίγω, πνίγω, προεπιλέγω, σμίγω, στέργω, συγκαταλέγω, συλλέγω, φρύγω

-γγω → -ξα (π.χ. σφίγγω → έσφιξα)

θαμποφέγγω, ξεσφίγγω, περισφίγγω, συσφίγγω, τρεμοφέγγω, φέγγω

Δ

-δω → -σα (π.χ. σπεύδω → έσπευσα)

διαψεύδω, επισπεύδω

Ζ

-άζω → -ξα (π.χ. αλλάζω → άλλαξα)

αλαλάζω, ανακράζω, αναστενάζω, ανατινάζω, αράζω, αρπάζω, βαστάζω, βελάζω, βουλιάζω, γκρινιάζω, διατάζω, ενσταλάζω, κατασπαράζω, κοιτάζω, κράζω, λουφάζω, μαλάζω, νυστάζω, ουρλιάζω, πειράζω, πλαντάζω, προσαράζω, προστάζω, στάζω, σταλάζω, στενάζω, συνάζω, τάζω, ταράζω, τινάζω, τρομάζω, φράζω, φρυάζω, φωνάζω, χαράζω

-άζω → -σα (π.χ. αδειάζω → άδειασα)

αγαλιάζω, αγιάζω, αγκαλιάζω, αγοράζω, απδιάζω, αιφνιδιάζω, ακμάζω, ακρωτηριάζω, αλαλιάζω, αλαφιάζω, αλφαδιάζω, αναβιάζω, αναγκάζω, αναγουλιάζω, αναμηρυκάζω, ανασκευάζω, ανατριχιάζω, ανεβάζω, αποβιάζω, απουσιάζω, αραδιάζω, αραχνιάζω, ατιμάζω, αυθαδιάζω, αφρνιάζω, βιάζω, βραδιάζω, βράζω, βραχνιάζω, γεινιάζω, γιορτάζω, γυμνάζω, δαμάζω, δειλιάζω, δεκάζω, δελεάζω, δηλητηριάζω, διαβάζω, διαβιβιάζω, διασκεδάζω, διασκευάζω, διαχειμάζω, δικάζω, διστάζω, δικάζω, δοκιμάζω, δοξάζω, εγκαινιάζω, εγκωμιάζω, εδράζω, εικάζω, εκθειάζω, εκτροχιάζω, εκφράζω, ελευθεριάζω, εμβολιάζω, ενεχυριάζω, ενθουσιάζω, ενταφιάζω, εντυπωσιάζω, εξετάζω, εξιχνιάζω, εξουσιάζω, εορτάζω, επηρεάζω, επιβιάζω, επισκευάζω, επwάζω, εσιάζω, ετοιμάζω, ευρετηριάζω, ευωδιάζω, εφοδιάζω, ζυγιάζω, ψυχάζω, θαυμάζω, θηλάζω, θρονιάζω, θυμιάζω, θυσιάζω, καγχάζω, καλοκαιριάζω, καλπάζω, καμπουριάζω, καταλαγιάζω, κατασιγιάζω, κατασκευάζω, καταυγιάζω, κατακωνιάζω, κατεβιάζω, κατευνάζω, κατσαδιάζω, κατσιάζω, κατσουφιάζω, καυτηριάζω, κοκκαλιάζω, κολάζω, κομματιάζω, κομπάζω, κομπιάζω, κοπάζω, κοπιάζω, κουβεντιάζω, κουράζω, κουρελιάζω, κουρνιάζω, κοκλάζω, κοψομεσιάζω, κραυγάζω, λαμπαδιάζω, λαχανιάζω, λεκιάζω, λιάζω, λιγδιάζω, λιμνιάζω, λογαριάζω, λογιάζω, μαλλιάζω, ματιάζω, μελανιάζω, μεριάζω, μεσημεριάζω, μεταβιβιάζω, μεταφράζω, μετριάζω, μηρυκάζω, μοιάζω, μοιράζω, μονάζω, μονοιάζω, μορφάζω, μουδιάζω, μουλιάζω, μouxλιάζω, μπάζω, μπολιάζω, μπουμπουκιάζω, μυρμηγκιάζω, νερουλιάζω, νευριάζω, νοικιάζω, ντρο-

ΘΗΛΥΚΑ

-ος οξύτονα και παροξύτονα

	ΕΝΙΚΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	η	οδός	οι	οδοί
ΓΕΝΙΚΗ	τής	οδού	των	οδών
ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	την	οδό	τις	οδούς

Όμοια κλίνονται: αεροσυνοδός, άμμος, ατραπός, δοκός, δρόσος, επωδός, ζωφόρος, θαλαμηγός, λέμβος, λεωφόρος, νήσος, νόσος, ράβδος, σορός, τάφος...

-ος προπαροξύτονα (με μετακίνηση τού τόνου)

	ΕΝΙΚΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	η	είσοδος	οι	είσοδοι
ΓΕΝΙΚΗ	τής	εισόδου	των	εισόδων
ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	την	είσοδο	τις	εισόδους

Όμοια κλίνονται: άνοδος, άσφαλτος, διαγώνιος, διάμετρος, δίφθογγος, εγκύκλιος, έγκυος, ήπειρος, πανσέληνος, σύγκλητος, σύνοδος, υδρογείος, ύπαιθρος, υψηλός, χερσόνησος...

5.2 ΔΙΚΑΤΑΛΗΚΤΑ

Τα **δικατάληκτα** ουσιαστικά είναι αυτά που κατά την κλίση τους διαθέτουν δύο μορφολογικά διακρινόμενες καταλήξεις σε κάθε αριθμό. Διακρίνονται περαιτέρω σε: α) **ισοσύλλαβα**, όταν εμφανίζουν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλες τις πτώσεις, και β) **ανισοσύλλαβα**, όταν εμφανίζουν μία επιπλέον συλλαβή σε ορισμένες πτώσεις.

Α. ΙΣΟΣΥΛΛΑΒΑ

ΑΡΣΕΝΙΚΑ

-ας

	ΕΝΙΚΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ο	κανόνας	ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	οι /τους	κανόνες
ΓΕΝ. / ΑΙΤ.	τού / τον	κανόνα	ΓΕΝΙΚΗ	των	κανόνων

Όμοια κλίνονται: αγώνας, αρραβώνας, αυχέννας, ηγεμόνας, ιμάντας, λαμπτήρας, μνηστήρας, νιπτήρας, ξενώνας, παιάνας, ποιμένας, πυρήνας, σπινθήρας, φύλακας...

-ας (με τη γενική πληθυντικού τονισμένη στη λήγουσα: -ών)

ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ο	ταμίας	ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	οι / τους	ταμίες
ΓΕΝ. / ΑΙΤ.	τού / τον	ταμία	ΓΕΝΙΚΗ	των	ταμιών

Όμοια κλίνονται: ακρίτας, άνδρας, εγκληματίας, επιχειρηματίας, καρχαρίας, κοκλίας, λοχίας, μανδύας, μήνας, ξιφίας, οβελίας, πιανίστας, σμηνίας, σωσίας...

-ης (με τη γενική πληθυντικού τονισμένη στη λήγουσα: -ών)

ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ο	εργάτης	ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	οι / τους	εργάτες
ΓΕΝ. / ΑΙΤ.	τού / τον	εργάτη	ΓΕΝΙΚΗ	των	εργατών

Όμοια κλίνονται: αντάρτης, γλύπτης, δότης, εθνάρχης, εφευρέτης, ηγέτης, ιεράρχης, μονάρχης, μύστης, οπλίτης, πλανήτης, ράφτης, ταξιδιώτης, χτίστης...

ΘΗΛΥΚΑ

-α (με ακινησία τού τόνου)

ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	η / την	σελίδα	ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	οι / τις	σελίδες
ΓΕΝΙΚΗ	τής	σελίδας	ΓΕΝΙΚΗ	των	σελίδων

Όμοια κλίνονται: ακτίνα, αλυσίδα, βολίδα, δεσμίδα, θυρίδα, κερκίδα, κρηπίδα, λαβίδα, μονάδα, νιφάδα, οβίδα, πατρίδα, τσουκνίδα, φοράδα, κιλιετηρίδα...

-α (με τη γενική πληθυντικού τονισμένη στη λήγουσα: -ών)

ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	η / την	θάλασσα	ΟΝΟΜ. / ΑΙΤ.	οι / τις	θάλασσες
ΓΕΝΙΚΗ	τής	θάλασσας	ΓΕΝΙΚΗ	των	θαλασσών

Όμοια κλίνονται: αγγελία, αιτία, άμαξα, βασίλισσα, εικασία, ημέρα, ήπτα, ιστορία, κασέτα, οικογένεια, παραλία, πλάκα, ταμπέλα...

6. ΚΛΙΣΗ ΕΠΙΘΕΤΩΝ-ΜΕΤΟΧΩΝ

6.1 ΕΠΙΘΕΤΑ

-ός, -ή, -ό

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	σοφός	σοφού	σοφό	σοφοί	σοφών	σοφούς
ΘΗΛΥΚΟ	σοφή	σοφής	σοφή	σοφές	σοφών	σοφές
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	σοφό	σοφού	σοφό	σοφά	σοφών	σοφά

Όμοια κλίνονται: αργός, αρκετός, γνωστός, ερυθρός, θεμιτός, καθαρός, καινός, μεστός, μεικτός, ορατός, πενιχρός, πολλαπλός, σεμνός, στεγνός, τρελός...

-ός, -ή (-ιά), -ό

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	κακός	κακού	κακό	κακοί	κακών	κακούς
ΘΗΛΥΚΟ	κακή /-ιά	κακής /-ιάς	κακή /-ιά	κακές	κακών	κακές
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	κακό	κακού	κακό	κακά	κακών	κακά

Όμοια κλίνονται: αρχοντικός, ασθενικός, βασιλικός, βολικός, γλυκός, ευγενικός, ηλεκτρικός, θηλυκός, μαλακός, νευρικός, ξανθός, πονετικός, σπιτικός, συμπαθητικός, υστερικός...

-ος, -η, -ο

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	άσχημος	άσχημου	άσχημο	άσχημοι	άσχημων	άσχημους
ΘΗΛΥΚΟ	άσχημη	άσχημης	άσχημη	άσχημες	άσχημων	άσχημες
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	άσχημο	άσχημου	άσχημο	άσχημα	άσχημων	άσχημα

Όμοια κλίνονται: άκαρπος, ανάγλυφος, βάρβαρος, ελάχιστος, ένθερμος, θανάσιμος, κάθετος, κόκκινος, μάλλινος, όψιμος, πάνοπλος, πέτρινος, σπάταλος, σύγχρονος, χάλκινος...

-ος, -η /-ια, -ο

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	ψεύτικος	ψεύτικου	ψεύτικο	ψεύτικοι	ψεύτικων	ψεύτικους
ΘΗΛΥΚΟ	ψεύτικη /-ια	ψεύτικης /-ιας	ψεύτικη /-ια	ψεύτικες	ψεύτικων	ψεύτικες
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	ψεύτικο	ψεύτικου	ψεύτικο	ψεύτικα	ψεύτικων	ψεύτικα

Όμοια κλίνονται: άλικος, βρόμικος, εγγλέζικος, ζόρικος, κάλπικος, κλεψιμαίικος, μεγαλούτσικος, μερακλίδικος, μπόσικος, ρωμαίικος...

-ος, -α, -ο

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	αρχαίος	αρχαίου	αρχαίο	αρχαίοι	αρχαίων	αρχαίους
ΘΗΛΥΚΟ	αρχαία	αρχαίας	αρχαία	αρχαίες	αρχαίων	αρχαίες
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	αρχαίο	αρχαίου	αρχαίο	αρχαία	αρχαίων	αρχαία

Όμοια κλίνονται: άδειος, αθώς, ανδρείος, γελοίος, γυναικείος, κεντρώος, κορυφαίος, λείος, μεσαίος, νέος, οικείος, πανούργος, ρωμαλέος, σκούρος, τελευταίος, τυχαίος, ωραίος...

-ύς, -ιά, -ύ

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	βαρύς	βαρύ /-ιού	βαρύ	βαριοί	βαριών	βαριούς
ΘΗΛΥΚΟ	βαριά	βαριάς	βαριά	βαριές	βαριών	βαριές
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	βαρύ	βαριού	βαρύ	βαριά	βαριών	βαριά

Όμοια κλίνονται (οι διτυπίες αναλύονται στο αντίστοιχο κεφάλαιο τής Γραμματικής, Μέρος Γ', ενότητα 3.2.2): αφύς, βαθύς, δασύς, μακρύς, παχύς, πλατύς, τραχύς, φαρδύς...

-ύς, -εία, -ύ

	ΕΝΙΚΟΣ			ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ	ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ	ΓΕΝΙΚΗ	ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ
ΑΡΣΕΝΙΚΟ	οξύς	οξύ /οξέος	οξύ	οξείς	οξέων	οξείς
ΘΗΛΥΚΟ	οξεία	οξείας	οξεία	οξείες	οξειών	οξείες
ΟΥΔΕΤΕΡΟ	οξύ	οξέος	οξύ	οξέα	οξέων	οξέα

Όμοια κλίνονται: αμβλύς, βραδύς, βραχύς, δριμύς, ευθύς, ευρύς, ηδύς, θρασύς, ταχύς...

100	C	ρ´	εκατό	εκατοστός
101	CI	ρα´	εκατόν ένα· εκατόν ένας, εκατόν μία, εκατόν ένα	εκατοστός πρώτος
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)
200	CC	σ´	διακόσια· διακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. -κόσοι, -κόσες, -κόσα)	διακοσιοστός
300	CCC	τ´	τριακόσια· τρ(ι)ακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. τρα-κόσοι, -κόσες, -κόσα)	τριακοσιοστός
400	CD	υ´	τετρακόσια· τετρακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. -κόσοι, -κόσες, -κόσα)	τετρακοσιοστός
500	D	φ´	πεντακόσια· πεντακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. -κόσοι, -κόσες, -κόσα)	πεντακοσιοστός
600	DC	χ´	εξακόσια· εξακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. -κόσοι, -κόσες, -κόσα)	εξακοσιοστός
700	DCC	ψ´	επτακόσια / εφτακόσια· επτακόσιοι / εφτακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. εφτα-κόσοι, -κόσες, -κόσα)	επτακοσιοστός / εφτακοσιοστός
800	DCCC	ω´	οκτακόσια / οχτακόσια· οκτακόσιοι / οχτακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. οχτα-κόσοι, -κόσες, -κόσα)	οκτακοσιοστός / οχτακοσιοστός
900	CM	ϗ´	εννιακόσια· εννιακόσιοι, -ιες, -ια (κ. λαϊκ. -κόσοι, -κόσες, -κόσα)	εννιακοσιοστός
1.000	M	,α	χίλια· χίλιοι, -ιες, -ια	χιλιοστός
1.001	MI	,α α´	χίλια ένα· χίλιοι ένας, χίλιες μία, χίλια ένα	χιλιοστός πρώτος
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)
2.000	MM	,β	δύο χιλιάδες	δισχιλιοστός
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)
10.000	\bar{X}	,ι	δέκα χιλιάδες	δεκάκις χιλιοστός
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)
100.000	\bar{C}	,ρ	εκατό χιλιάδες	εκατοντάκις χιλιοστός
(...)	(...)	(...)	(...)	(...)
1.000.000			ένα εκατομμύριο	εκατομμυριοστός
1.000.000.000			ένα δισεκατομμύριο	δισεκατομμυριοστός
1.000.000.000.000 (10 ¹²)			ένα τρισεκατομμύριο	τρισεκατομμυριοστός

8. ΠΡΟΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ

8.1 ΠΡΟΘΗΜΑΤΑ¹

Ακολουθούν τα κυριότερα **προθήματα**, δηλ. λεξικά στοιχεία που προηγούνται τής ρίζας των λέξεων, με τα οποία σχηματίζονται μεγάλες ομάδες παραγώγων και συνθέτων. Διακρίνονται σε: α) **παραγωγικά προθήματα**, ως επί το πλείστον προθέσεις ή μόρια (συνήθως **προρρηματικά**, δηλ. προθέσεις που τίθενται πριν από ρήμα, π.χ. *κατα-ρρέω, επι-πλέω, δια-λέγω*), και β) **λεξικά προθήματα**, όταν περιλαμβάνουν λεξιλογικά στοιχεία (συμφύματα) που δεν απαντούν αυτοτελώς στη Νέα Ελληνική, αλλά συμμετέχουν μόνο στη σύνθεση λέξεων (π.χ. *αρχι-στράτηγος, καλλι-μάρμαρο, αρτι-μελής*).

A. Παραγωγικά προθήματα

α- / αν- (σε επίθετα)

στερητικό προθεματικό στοιχείο τής Αρχαίας και τής Νέας Ελληνικής, που δηλώνει γενικά άρνηση (στέρψη ή έλλειψη): *γνωστός – άγνωστος || άξιος – αν-άξιος || αρμόδιος – αν-αρμόδιος...*

αμφι- (σε ρήματα, ουσιαστικά και επίθετα)

δηλώνει ότι κάποιος / κάτι:

1. υπάρχει ή συμβαίνει και στα δύο μέρη ή και από τις δύο πλευρές: *αμφί-βραχυς, αμφί-κοίλος, αμφί-κυκλος, αμφί-κυρτος, αμφί-πλευρος, αμφί-στομος, αμφί-στροφος, αμφί-στυλο...*
2. (α) βρίσκεται μεταξύ δύο (συνήθως αντίθετων) εννοιών ή ανάμεσα σε δύο μέρη: *αμφί-βολος, αμφί-γνώμος, αμφί-δρομος, αμφί-θυμος, αμφι-λογία, αμφι-ρροπος, αμφί-σημος, αμφι-ταλάντευση...*
(β) έχει δύο δυνατότητες (ως προς τη φύση του): *αμφί-βιος, αμφί-φυλος, αμφί-χειρας...*

αν(α)- (σε ρήματα, ουσιαστικά, επίθετα και επιρρήματα)

δηλώνει ότι κάτι:

1. γίνεται εκ νέου ή επαναλαμβάνεται: *ανά-βλεψη, ανα-δασμός, ανα-δημιουργώ, ανα-διανέμω, ανα-διατυπώνω, ανά-δραση, ανα-θέρμανση, ανα-καταλαμβάνω, ανά-κλαση, ανα-καλώ, ανά-κληση, ανα-κτώ, ανά-μνηση, ανα-νεώνω, ανά-νηψη, ανά-πλαση, ανα-πτερώνω, ανα-ρρώνω, ανα-σκευάζω, ανα-σκόπηση, ανα-στυλώνω, ανα-συγκροτώ, ανα-σύρω, ανά-ταξη, ανα-τιμώ, ανα-τύπωση...*
2. συνιστά ή χαρακτηρίζεται από ανοδική κίνηση: *ανά-βαση, ανα-βλύζω, ανα-δύομαι, ανα-κύπτω, ανά-ληψη, ανα-πέμπω, ανά-πλους, ανα-ρρέω, ανα-ρριχώμαι, αν-αρτώ, ανα-σηκώνω, ανα-σπώ, ανα-σύρω, ανά-ταση, άν-οδος...*

1. Η χρήση κάποιου προθήματος σε κατηγορίες συνθέτων (π.χ. σε ρήματα, επίθετα, ουσιαστικά), η οποία σημειώνεται δίπλα του, περιλαμβάνει τόσο την **πρωτογενή σύνθεση** (π.χ. *ανα-δουλειά, απο-μακρύνομαι, εισ-βάλλω, παρα-κάτω*) όσο και τυχόν **παρασύνθετα** (δηλ. παράγωγα άλλων συνθέτων, π.χ. *ανά-βαση, απο-περάτωση, εισ-βολή, συν-επαγωγή*), τα οποία ίσως καταχωρίζονται στα παραδείγματα. Επιπλέον, στην ενότητα αυτήν τα προθήματα αναφέρονται σε όλες τις γραμματικές κατηγορίες (με επισήμανση για το καθένα), ενώ στην επόμενη ενότητα τα επιθήματα είναι ταξινομημένα ανά γραμματική κατηγορία.

8.2 ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ (ανά γραμματική κατηγορία)

Ακολουθούν τα κυριότερα **επιθήματα**, δηλ. λεξικά στοιχεία που ακολουθούν τη ρίζα τής λέξεως, με τα οποία σχηματίζονται μεγάλες ομάδες παραγώγων και συνθέτων. Διακρίνονται σε: α) **παραγωγικά επιθήματα**, όταν μαζί με την κατάληξη που έπεται αποτελούν το τέρμα τής λέξεως (π.χ. *αδελφ-ικ-ός*, *κίτρ-ιν-ος*, *σταλ-άζ-ω*, *πετρ-άδ-ι*), και β) **λεξικά επιθήματα**, όταν περιλαμβάνουν λεξιλογικά στοιχεία που δεν απαντούν αυτοτελώς στη Νέα Ελληνική, αλλά μετέχουν μόνο στη σύνθεση λέξεων (π.χ. *αδελφο-κτόνος*, *οπλ-ουργός*, *γηπεδ-ούχος*).

Στους καταλόγους των λεξικών επιθημάτων που ακολουθούν περιλαμβάνονται: α) **καθαρώς λεξικά επιθήματα** (π.χ. *λογο-δοτώ*, *δημι-ουργός*, *λυσσο-μανώ*, *υπνο-βάτης*, *ταξι-θέτης*, *καλλι-τέχνης*), β) **λεξικά επιθήματα σε παρασύνθετα**, δηλ. παράγωγα άλλων συνθέτων (π.χ. *δημι-ουργώ* < *δημιουργός*, *ταξι-θετώ* < *ταξιθέτης*, *υπνο-βατώ* < *υπνοβάτης*, *υστερο-βουλία* < *υστερόβουλος*, *μονο-μαχία* < *μονομάχος*). Αυτό συμβαίνει διότι μας ενδιαφέρει να αναδειχθεί ο παραγωγικός πλούτος ορισμένων λεξιλογικών υποσυστημάτων, τα οποία μπορεί μεν να έχουν διττή προέλευση, όπως προαναφέρθηκε, αλλά στη συνείδηση τού ομιλητή είναι αισθητά ως **ενιαίο σύστημα** λεξιλογικών συνθέτων.

A. ΡΗΜΑΤΑ

ι. Λεξικά επιθήματα²

-γραφώ

δηλώνει ότι κάποιος:

1. (α) συντάσσει κείμενα συγκεκριμένου τύπου ή είδους ή με ορισμένο τρόπο: *αλληλο-γραφώ*, *απλο-γραφώ*, *γελοιο-γραφώ*, *δακτυλο-γραφώ*, *καλλι-γραφώ*, *κρυπτο-γραφώ*, *πλαστο-γραφώ*, *συνταγο-γραφώ*, *τηλε-γραφώ*...

(β) παρουσιάζει κάποιου είδους καταγραφή ή απεικόνιση: *ακτινο-γραφώ*, *κινηματο-γραφώ*, *λεξικο-γραφώ*, *πολιτο-γραφώ*, *σκηνο-γραφώ*, *χορο-γραφώ*...

2. (γενικότε.) απεικονίζει κάτι με συγκεκριμένο τρόπο: *αγιο-γραφώ*, *ιχνο-γραφώ*...

-δοτώ

δηλώνει ότι κάποιος παρέχει, δίνει κάτι: *αδειο-δοτώ*, *γνωμο-δοτώ*, *δανειο-δοτώ*, *εγγυο-δοτώ*, *εξουσιο-δοτώ*, *επι-δοτώ*, *ηλεκτρο-δοτώ*, *κληρο-δοτώ*, *λογο-δοτώ*, *μειο-δοτώ*, *μισθο-δοτώ*, *μοριο-δοτώ*, *νοηματο-δοτώ*, *ονοματο-δοτώ*, *πλειο-δοτώ*, *πριμο-δοτώ*, *προικο-δοτώ*, *πυρο-δοτώ*, *σηματο-δοτώ*, *συνταξιο-δοτώ*, *τροφο-δοτώ*, *υδρο-δοτώ*, *χρηματο-δοτώ*...

-δρομώ

δηλώνει ότι κάποιος κινείται κάπου, κυρίως σε δρόμο (κυριολεκτικά ή μεταφορικά), ή με ορισμένο

2. Στα λεξικά επιθήματα με ιδιαίτερα μεγάλη παραγωγικότητα (π.χ. *-λόγος*, *-γράφος* κλπ.) οι διακρινόμενες εφεξής σημασίες δεν καλύπτουν πλήρως όλες τις λέξεις που σχηματίζονται από τα παραπάνω επιθήματα, αλλά αποτελούν τις ευρύτερες ή και πιο χαρακτηριστικές ομάδες αυτών των λέξεων.

τρόπο: ιστιο-δρομώ, λεμβο-δρομώ, λοξο-δρομώ, οπισθο-δρομώ, ουριο-δρομώ, παλιν-δρομώ, πελαγο-δρομώ, πλαγιο-δρομώ, σταδιο-δρομώ, τροχο-δρομώ...

-θετώ

δηλώνει ότι κάποιος θέτει, βάζει κάτι κάπου ή με ορισμένο τρόπο ή ορίζει κάτι: αρχαιο-θετώ, ναρκο-θετώ, νου-θετώ, ονοματο-θετώ, οριο-θετώ, στοιχειο-θετώ, ταξι-θετώ, τοπο-θετώ, χειρο-θετώ, χωρο-θετώ, ψηφο-θετώ...

-κοπώ

δηλώνει ότι (κάτι) γίνεται συνεχώς ή με ένταση: βρομο-κοπώ, βροντο-κοπώ, γλεντο-κοπώ, γρονθο-κοπώ, δημο-κοπώ, ιδρο-κοπώ, λαμπο-κοπώ, μεθο-κοπώ, ξυλο-κοπώ, σφυρο-κοπώ, φαντασιο-κοπώ, φτερο-κοπώ, χρεω-κοπώ...

-λογώ

1. μιλάω για κάτι με ορισμένο τρόπο: αισχρο-λογώ, απεραντο-λογώ, γενικο-λογώ, δοξο-λογώ, επιχειρηματο-λογώ, ευφυσο-λογώ, ηθικο-λογώ, θεωρητικο-λογώ, καθαρο-λογώ, καταστροφο-λογώ, καυχησιο-λογώ, κeno-λογώ, κινδυνο-λογώ, λασπο-λογώ, μακρο-λογώ, ματαιο-λογώ, μονο-λογώ, μωρο-λογώ, παλιλ-λογώ...
2. ασχολούμαι διεξοδικά με κάτι (συνήθ. προκειμένου για γνωστικά αντικείμενα): γλωσσο-λογώ, θεο-λογώ, ιερο-λογώ...
3. συλλέγω, επιλέγω: ανθο-λογώ, βλαστο-λογώ, βοτανο-λογώ, κορφο-λογώ, σταχυο-λογώ...

-μανώ

δηλώνει έντονη ενέργεια ή διάθεση για κάτι: βλαστο-μανώ, ερωτο-μανώ, θρασο-μανώ, λυσο-μανώ, φυσο-μανώ...

-ουργώ

δηλώνει ότι κάποιος κάνει ορισμένο έργο, κατασκευάζει κάτι ή γενικότερα ενεργεί με ορισμένο τρόπο: δημι-ουργώ, δραματ-ουργώ, θαυματ-ουργώ, ιερ-ουργώ, κατακρε-ουργώ, λειτ-ουργώ, μεγαλ-ουργώ, ραδι-ουργώ, στιχ-ουργώ, τεχν-ουργώ, χειρ-ουργώ...

-ποιώ

δηλώνει ότι κάποιος δημιουργεί κάτι ή το φέρνει σε ορισμένη κατάσταση: αξιο-ποιώ, γελοιο-ποιώ, δημοσιο-ποιώ, δραματο-ποιώ, εθνικο-ποιώ, ενεργο-ποιώ, εντατικο-ποιώ, θεο-ποιώ, ιδιωτικο-ποιώ, κακο-ποιώ, κωδικο-ποιώ, μαζικο-ποιώ, μεγαλο-ποιώ, ομαδο-ποιώ, οριστικο-ποιώ, ποινικο-ποιώ, πολιτικο-ποιώ, σελιδο-ποιώ, στερεο-ποιώ, τελειο-ποιώ, υπουργο-ποιώ, χρησιμο-ποιώ, ψηφιο-ποιώ, ωραιο-ποιώ...

-σκοπώ

δηλώνει:

1. ότι κάποιος εξετάζει ή παρατηρεί κάτι ή με κάτι: βυθο-σκοπώ, ακτινο-σκοπώ...
2. ότι κάποιος εγγράφει κινούμενη εικόνα και ήχο σε ορισμένο μέσο: βιντεο-σκοπώ, μαγνητο-σκοπώ...
3. ότι κάποιος επιδιώκει (κάτι): απο-σκοπώ, καιρο-σκοπώ, κερδο-σκοπώ...

-φέρνω

δηλώνει ότι κάποιος / κάτι μοιάζει, θυμίζει (κυρίως στη συμπεριφορά ή την εμφάνιση) άλλο(ν):

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ¹

αδιαφανή σύνθετα: Σύνθετα των οποίων τα συστατικά μέρη δεν είναι ευδιάκριτα ή αμέσως κατανοητά στον μέσο φυσικό ομιλητή (π.χ. *γή-πεδο, βυσσο-δομώ*) ή των οποίων η σημασία δεν είναι αμέσως προβλέψιμη (π.χ. *χαζο-κούτι, γλυκ-ανάλατος*).

άπχος φθόγγος: Φθόγγος που παράγεται χωρίς να πάλλονται οι φωνητικές χορδές· π.χ. τα σύμφωνα που δηλώνονται από τα γράμματα *κ, π, τ, φ, θ, χ, σ, τσ* τής Ελληνικής. → **ηχηρός φθόγγος**

αιτιολογικές προτάσεις: Δευτερεύουσες προτάσεις που δηλώνουν την αιτία και εισάγονται με τους συνδέσμους *επειδή, διότι, γιατί, αφού, καθώς, μια και κ.ά.*· π.χ. *Επειδή επέμενε, αναγκάστηκα να υποχωρήσω* – Χρειάζεται να επανεκτιμηθεί το κόστος, διότι ακρίβυναν τα υλικά.

αλληλοπάθεια: Συντακτική λειτουργία η οποία δηλώνει την αμοιβαία επίδραση που ασκούν αναμεταξύ τους δύο ή περισσότερα πρόσωπα ή πράγματα σε σχέση με την ενέργεια ή τη στάση που εκφράζεται από το ρήμα. Δηλώνεται από τις **αλληλοπαθείς αντωνυμίες** (π.χ. *ο ένας τον άλλον*), καθώς και από τις περιφράσεις (*ανα*)μεταξύ + γενική, *ανάμεσα σε* + αιτιατική· π.χ. *Τα καταστήματα τής πλατείας ανταγωνίζονται το ένα το άλλο* – Χαιρέτησαν *ο ένας τον άλλον*, αλλά δεν είπαν τίποτε – Υπάρχει συνεχώς μεταξύ τους μεγάλη ένταση.

αλλόμορφα: Γραμματικά συστατικά μέρη λέξεως (μορφές), τα οποία αποτελούν πραγματώσεις ενός μορφήματος· π.χ. τα *-άκι, -άκος, -ούλα, -ίτσα* είναι αλλόμορφα τού μορφήματος «υποκορισμός». → **μόρφημα**

αλλόφωνα: Αρθρωτικές παραλλαγές φθόγγου, οφειλόμενες στο φωνητικό περιβάλλον, οι οποίες αποτελούν πραγματώσεις ενός φωνήματος· π.χ. το φώνημα /n/ στη Νέα Ελληνική πραγματώνεται με τα αλλόφωνα [n] (οδοντικό: *νέος* [néos]), [ɲ] (ουρανικό: *εννιά* [eɲiá]) και [ŋ] (υπερωικό: *έγκλημα* [eŋɡlɪma]). → **φώνημα**

αμάλγαμα: Συγχώνευση στην ίδια μορφή περισσότερων γραμματικών σημασιών· ειδικότερα, το μόρφημα (συνήθως κατάληξη) που δηλώνει περισσότερες από μία γραμματικές σημασίες· π.χ. η κατάληξη *-α* στο *έγραψα* δηλώνει συγχρόνως πρόσωπο (α'), αριθμό (ενικό), χρόνο (παρελθόν), φωνή (ενεργητική).

αμετάβατο ρήμα: Ρήμα που χρησιμοποιείται κατά κανόνα χωρίς συμπλήρωμα (αντικείμενο)· π.χ. *αλητεύω, περισεύω, τρέχω*. Ανήκει στα *μονοσθενή ρήματα*. → **μεταβατικό ρήμα, σθένος**

αναβιβασμός τόνου: (α) Οπισθοχωρητική κίνηση (άνοδος) τού τόνου, ώστε να απομακρυνθεί από την τελευταία συλλαβή (λήγουσα)· ειδικότερα, η οπισθοχωρητική κίνηση τού τόνου σε ορισμένα σύνθετα, ώστε να υπερβεί τον τόνο που είχε το β' συνθετικό ως αυτοτελής λέξη· π.χ. *συγχωρώ + χαρτί* → *συγχωροχάρτι*, *ξερός + κεφάλι* → *ξεροκέφαλος*, *μαχαίρια + πιρούνια* → *μαχαιροπίρουνα*.

1. Το γλωσσάριο θα πρέπει να χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το αναλυτικό *Ευρετήριο όρων* για περισσότερες πληροφορίες ως προς τη χρήση των συγκεκριμένων όρων στην παρούσα Γραμματική.

ρηματική αύξηση και τονισμός 178
 τονισμός ρημάτων Β΄ συζυγίας 179
 υποστηρικτικός τόνος 66

τόνοι 69

βαρεία 68
 οξεία 68, 69
 περισπωμένη 68
 τόνος εγκλιτικού 69

τόπος αρθρώσεως 53, 54**τρικατάληκτα ουσιαστικά 220, 229, 233, 234**

βλ. *ουσιαστικά*

τριτοπρόσωπα ρήματα 115

βλ. *ρήμα*

τροπικότητα 91

βεβαιότητα 91
 εγκλίσεις
 δυνητική 91
 ευκτική 91
 οριστική 91, 153
 προστακτική 44, 86, 91, 153
 υποθετική 91
 υποτακτική 86, 91
 κυμαινόμενη μη βεβαιότητα 91
 τύποι
 οριστικοί 91
 τροπικοί 91, 153

τρόπος 125-128**τρόπος αρθρώσεως 53, 54****Υ****υγρά σύμφωνα 54, 55****υπερθετικός βαθμός 251-255**

βλ. *παραθετικά*

υπερσυντέλικος 83

βλ. *χρόνοι*

υποθετικές προτάσεις 140, 141

βλ. *δευτερεύουσες προτάσεις*

υποθετικοί σύνδεσμοι 140

βλ. *σύνδεσμοι*

υποκειμενικά σύνθετα 293

βλ. *σύνθεση / σύνθετα*

υποκείμενο 99, 105, 201, 217

λεξικό υποκείμενο 105
 λογικό υποκείμενο 106

υποκορισμός 286, 288, 296**υποτακτική 86, 91**

βλ. *τροπικότητα*

υποτακτική σύνδεση 137**υποτακτικοί σύνδεσμοι 138, 141**

βλ. *σύνδεσμοι*

υποχρεωτική εξειδίκευση 46, 99

βλ. *εξειδίκευση*

υστερόχρονο 138**ύφος 48****Φ****φθόγγοι 49, 56, 57**

παράσταση 50
 φθογγικοί συνδυασμοί 33

φράσεις 40**φωνή 93, 96**

αποθετικά ρήματα 97
 ενεργητική 94, 96
 μεσοπαθητική 96, 181

φωνήεντα 53

είδη
 ανοικτά 53
 κεντρικά 53
 κλειστά 53, 54
 μέσα 53
 μη στρογγυλά 54
 οπίσθια 53
 πρόσθια 53
 στρογγυλά 54
 υψηλά 54
 χαμηλά 54
 συνδυασμοί φωνηέντων 58
 ταξινόμηση 53
 τόπος αρθρώσεως 53, 54
 τρόπος αρθρώσεως 53, 54

φωνήματα 40, 52

κατανομή στη λέξη 55
 παράσταση 50
 συνδυασμοί φωνημάτων 58

φωνητική 50

εξέλιξη από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική 55

φωνητικό σύστημα 56**φωνολογία 50**

φωνολογικά συμπλέγματα 58

φωνολογικό σύστημα 52

φωνολογικά φαινόμενα 62

ανομοίωση 64, 65

αφομοίωση 64

έκκρουση 62

αντίστροφη έκθλιψη 62

αποκοπή 62

αφαίρεση 62

έκθλιψη 62

συναίρεση 63

σχετική ισχύς φωνηέντων 63

φωνολογικές αντιθέσεις 52

με τη θέση τού τόνου 52

με την εναλλαγή των φωνημάτων 53

με τη σειρά των φωνημάτων 52

Χ

χαρακτήρας 228

βλ. θέμα ουσιαστικών

χρονικές προτάσεις 121

βλ. δευτερεύουσες προτάσεις

χρονικοί σύνδεσμοι 89, 90, 138

βλ. σύνδεσμοι

χρόνοι 82, 153

αρκτικοί 87

είδη

αόριστος 87

ενεστώτας 87

μέλλοντας διαρκής 87

μέλλοντας συνοπτικός 87

μέλλοντας συντελεσμένος 83

παρακείμενος 87, 88

παρατατικός 87

υπερσυντέλικος 83

ιστορικοί 87

μη συνοπτικοί 156

ονομασίες των χρόνων 85

παραγόμενοι 87

παρωχημένοι 87

συνοπτικοί 156

συντελεσμένοι 87

σχετικός χρόνος 83

προτερόχρονο 138

σύγχρονο 138

υστερόχρονο 138

χρονικές βαθμίδες 82, 83, 119

μέλλον 82

μη παρελθόν 84

παρελθόν 82, 84

παρόν 82

χρονικές προτάσεις 121

χρονική βαθμίδα 119

χρονική ποιότητα 119

χρονικός συσχετισμός 120

χρόνος 119, 120

βλ. επιρρηματικοί προσδιορισμοί

χώρος 122-124

βλ. επιρρηματικοί προσδιορισμοί

B. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΤΥΠΩΝ

-α / -ά 301, 302, 304

-άδα 257

-άδην 304

ακούω 171

άλλος, -η, -ο 215, 269

άμα 140

αν 139, 140, 142

αν και 139

ανά 146

άνευ 147

αντί 146

από 145, 186, 187

-άρι 258

-αριά 258

αυτός, -ή, -ό 214, 262, 265, 266

αυτός, -ή, -ό εδώ 214

αυτουνού, αυτηνής, αυτωνών 262

αφότου 90

αφού 138

για 129, 139, 146

για να 129, 139

γιατί 129, 130, 138

δεν 93

-δην 304

διά 146

δικός 215

διότι 130, 138

δίχως 147

-δόν 304

εάν 140

Ελληνική γλώσσα • Γραμματική • Σύνταξη

Σύγχρονη Σχολική Γραμματική για όλους

Μια νέα αντίληψη τής Γραμματικής, που αποκαλύπτει με απλό τρόπο τούς μηχανισμούς τής γλώσσας μας και καθιστά ελκυστική και ενδιαφέρουσα την ενασχόληση με τη γραμματική και τη σύνταξη.

Καρπός μακράς έρευνας και διδακτικής πείρας τού καθηγητή τής Γλωσσολογίας Γεωργίου Μπαμπινιώτη στα καίρια θέματα τής δομής (γραμματικής) και λειτουργίας (σύνταξης) τής γλώσσας.

- Μια σύγχρονη Γραμματική που ακολουθεί τα σημερινά δεδομένα τής γλωσσικής επιστήμης και απευθύνεται ειδικά σε **εκπαιδευτικούς** και **μαθητές** τής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και γενικότερα σε όσους ενδιαφέρονται για τη σωστή χρήση τής γλώσσας.
- Νέα, πρωτότυπη **διάταξη τής ύλης**, η οποία περιλαμβάνει τόσο τη γραμματική όσο και τη σύνταξη με επικοινωνιακή μέθοδο και προοπτική.
- Παρουσίαση τού υλικού με τέτοιο τρόπο, ώστε πέρα από τις βασικές πληροφορίες να παρέχεται **βαθύτερη ανάλυση** σε χωριστές ενότητες.
- Περιγραφή και συστηματοποίηση των δυνατών **επιλογών** των ομιλητών, η οποία αναδεικνύει την **ποικιλία** και την **πολυμορφία** τής Ελληνικής.
- Ερμηνεία των μηχανισμών τής γλώσσας και ανάλυση των διαφόρων φαινομένων με πλήθος **παραδειγμάτων** και εποπτικών **πινάκων**.
- Αναλυτικό **παράρτημα** με πίνακες κλίσεως και ταξινόμηση των ονομάτων και ρημάτων σε ευδιάκριτες κατηγορίες και με **πλούσιο υλικό**, αξιοποιήσιμο από διδάσκοντες και μαθητές στη σχολική πράξη.
- Εκτενές, κατατοπιστικό **γλωσσάριο όρων** και εύχρηστο, συστηματικό **ευρετήριο**.

www.lexicon.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ